30893

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

اوزبکستان ادبیاتی و صنعتی

1993

МУСТАҚИЛ ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

6 АВГУСТ, № 32 (3240). ● СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН ЖУМА

Шеърий лаҳза

Зоҳиджон ОБИДОВ

МАРҲАБО, СОҲИБҚИРОН

Миллий ифтихоримиз бўлган соҳибқирон Амир Темурга ҳайкал барпо этилиши ҳақидаги ҳукуматимиз қарори ва унинг тавсифи менда қуйидаги шеърий тасаввур пайдо бўлишига сабаб бўлди.

Ташрифингиз муборак,
ассалом, соҳибқирон,
Руҳингизни эъзозлар
Истиқлол кўрган Турон.
Тўсолмабди йўлингиз
замонлар солиб сурон.

Кўзларни қамаштирар
башанг хуш савлатингиз.
Ҳамон таърифда ўша
мустақил давлатингиз.
Ҳануз кўзғагай ҳайрат
шиддату шавкатингиз.
Сизгадир бу хиёбон,
йўрғани тўхтатингиз.

Қанча шоҳ, қанча султон
ортда тўзондек тўзди,
Қудратда тенглашолмай,
омаддан умид узди,
Жаҳду жасоратингиз
талай довондан ўзди,
Хуш келибсиз, улуғ зот,
кўриб кўнгиллар ўсди.

Нега отдан тушмайсиз,
келиб асрлар оша,
Эҳтиром кўргизайлик
қадрингизга яраша.
Яна йўлга шай кўрдик,
Сиз ҳамон ўша-ўша,
Қолинг, бирга ҳар дилга
ифтихор қўша-қўша;

Хуш келибсиз, мағлублик
аламин тортмаган зот!

18 июл 1993 йил

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МУСТАҚИЛЛИГИНИНГ 2 ЙИЛЛИГИ ОЛДИДАН

ИСТИҚЛОЛ ВА АДАБИЁТ

Истиқлол адабиёти қандай бўлмоғи керак?

Собиқ тузум мафкураси исканжасидан қутулаётган, янгиланаётган ЯНГИ АДАБИЁТ мезонлари нималардан иборат? У кимни ва нимани тадқиқ этади, кимга ва нимага хизмат қилади, қай йўллардан юриб, қай манзилзиллар сари ошиқади?

Соцреализмдан қолган қолиплар, андозалар, қаҳрамонларнинг аввалдан белгилаб қўйиладиган бахтли тақдирлари-чи? Бундай йўриқлардан батамом қутула оламизми?

Янги адабиётнинг ҳам орзу-армонлари, ғолиб ва мағлуб қаҳрамонлари бўладими?

Бу саволлар, мана, икки йилдирки, мустақил Ўзбекистон адабий жамоатчилиги олдида кўндаланг турибди. Адабиёт ҳар қандай жамият маънавий ҳаётининг ўзагини ташкил этар экан, демакки, юқоридаги сўроқларнинг жавоблари ҳаммамиз ва ҳар биримиз учун ойдай равшан бўлмоғи керак. Бунинг зарурати яна шу билан изоҳланадики, адабиёт вазифасини ўтаб бўлди, унинг исёнкор руҳига эҳтиёж қолмади, дегувчилар ҳам йўқ эмас.

Биз бугун бир гуруҳ ҳурматли адибларимизни давра суҳбатига чорлар эканмиз, бу мусоҳаба яна давом этади, деган умиддамиз.

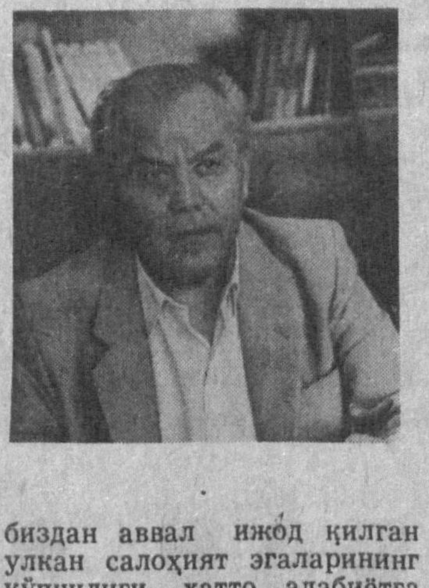

Одил ЁҚУБОВ:

ИСТИҚЛОЛ АДАБИЁТИ қандай бўлиши керак? Бу гап мамлакатимиз мустақилликка эришганидан бери, ҳатто ундан ҳам олдин, агар таъбир жоиз бўлса, бошимиз узра айланиб юрибди. Бировлар: бу адабиёт «илгариги»дан батамом бошқа адабиёт бўлиши керак, деса, иккинчи бировлар: адабиётнинг туб вазифалари, ният ва интилишлари ҳамма давр ва ҳамма замонларда бир хил бўлган, у ҳам бўлса, унинг марказида инсон, инсоннинг ғам ва ташвишлари, орзу ва умидлари, бир сўз билан айтганда, қисмати туриши керак, деган фикрни илгари сурадилар.

Ўйлайманки, иккала томоннинг гапларида ҳам жон бор, иккала томон ҳам ўзларича ҳақ. Ҳақиқатан ҳам, адабиётнинг бош мақсади инсон қисматига боғлиқ. Демак, бу қисмат билан боғлиқ адолат ва ҳақиқатни улуғлаш, тубанлик ва разолатни фош этиш каби улуғ ҳақиқатларни тарғиб этишдан иборат. Бу жиҳатдан адабиётнинг туб мақсади ва моҳияти ўзгармасдир. Лекин масаланинг мураккаб томони шундаки, инсоният босиб ўтган энг оғир даврларда, ҳатто инсон ҳуқуқлари шафқатсиз топталган даврларда ҳам ҳоким синфлар бу ҳақиқатларни ҳеч қачон инкор этмаганлар. Улар ҳам адабиёт худди шундай бўлиши керак, деган шиорларни илгари сураверганлар-у, амалда батамом бу улуғ ҳақиқатларга зид ишларни қилишган. Бу эса адабиёт ва санъат учун фожиали вазиятлар туғдирган. Оқибатда оқни қора, қорани оқ, бўтқани палов, бўрини қўй, қўйни бўри, жаллодни фаришта, фариштани жаллод дейишгача бориб етган бир «адабиёт» пайдо бўлдики, унинг жамиятга ва инсониятга келтирган зарарини ҳеч нарса билан ўлчаб бўлмайди.

Надоматлар бўлсинким, чоракам бир аср давом этган мустабидлик даврида ҳар қандай адабиётни маҳв қилишга қодир бу ленинча сиёсат ҳеч ким инкор этолмайдиган шафқатсиз бир қонунга айланди. Оқибатда «буюк инқилоб» раҳнамоси Ленин кашф этган бу қонун, тўғрироғи, бу тегирмон энг буюк истеъдодларни ҳам ўз тоши остида мажақлаб, жувонмарг қилди. Нафақат биз, балки биздан аввал ижод қилган улкан салоҳият эгаларининг кўпчилиги, ҳатто адабиётга биздан кейин кириб келган истеъдодлар ҳам бу мудҳиш жараённи бошидан кечирдилар.

Ўйлайманки, шунинг учун ҳам бу даврда яшаб, ижод қилган кўп истеъдодлар, ҳаёти, у ижоднинг ўзи, фожиага айланди. Ҳозир биз, айниқса, кўп ёшларимиз ўша оғир йилларда ижод қилган бу улкан истеъдодларнинг бошидан кечирган фожиаларни кўриб-кўрмасликка олиб, уларни сотқинлик, хиёнат, виждонсизликда айблашга интилиш кайфиятида бўлдик. Ҳолбуки, мен шундай улкан ва бетакрор истеъдод соҳиби бўлган бир адибимизни биламанки, бу боладай беғубор, покиза санъаткор партия ҳақида «менинг монолит партиям» деб ёзганида ёки «Лениннинг жилмайиши» деган достон ёзганида у партияни ва Россиядек улуғ бир мамлакатни оёқости қилган (энди маълум бўлишича) доҳийни ҳам ўзидек пок ва ўзидек ҳалол, деб ишонганига аминман.

Зотан биз севикли юртимиз истиқлолга чиққан бугунги мунаввар кунларда мислсиз оғир йилларда ижод қилган улуғ аждодлардан гина қидириб, фақат бизгина хато қилмаганмиз, фақат менгина ҳалолман, покман деган кибру-ҳаво ҳиссиётлардан йироқ бўлмоғимиз керак, деган ўйдаман.

Ёзувчилар билан бўлган учрашувда президентимиз Ислом Каримов бу гапни алоҳида таъкидлаб айтдилар. Албатта, адабиёт, хусусан, истиқлол адабиёти ҳалоллик, поклик, виждон ва адолат, кечиримли бўлиш каби инсоният яратган буюк тушунчаларга асосланган бўлиши керак.

Мен жаҳон адабиётида бирорта улкан санъаткорни билмайманки, у ўз шахсий ҳаётида фақат ўз манфаатинигина ўйлаган худбин бўлсин, фисқу-фужур, ғийбат билан шуғуллансин, бошқа истеъдодларни кўролмасин, камситсин. Улкан истеъдодларнинг биринчи хислати бағри кенгликдир. Буюк истеъдодлар шундай бўлганларки, улар бошқа бирор истеъдодли асарни кўрганда ҳамиша қувонганлар. Мен бугун мустақил давлатимиз адабиётига — бу адабиёт келгусида ҳақиқатан буюк адабиёт бўлишига ишончим комил — кириб келаётган ёш истеъдодлар бу ҳақиқатларни чуқур идрок этишларини истар эдим.

Бугун тилимизга «миллий мафкура», деган яхши бир тушунча кириб келмоқда. Бир маҳаллар мафкура сўзи ўз асл маъносидан батамом тескари маънода онгларга мажбуран сингдирилгани учун бошда бу сўз дилимизда бошқача мулоҳазалар ҳам туғдирди. Лекин «мафкура» билан «миллий» сўзининг ёнма-ён қўйилиши, ўйлайманки, келажак ишларимизга жуда катта равшанлик киритди. Бинобарин, бизнинг истиқлол адабиётимизнинг бош вазифаларидан бири миллатимиз учун, она юртимиз учун, фарзандларимиз бахт-саодати учун бутун иқтидорини бағишлашдан иборат бўлмоғи керак.

Давоми иккинчи бетда.

БИЗНИНГ ШАРҲ

КЕСКИНЛИК КИМГА КЕРАК?

ИНСОНИЯТ ЯРАЛГАНДАН БУЁН минглаб урушларни бошидан кечирган. Ачинарли томони шундаки, шу урушлар бугун ҳам давом этаяпти, дунёнинг жуда кўп жойларида бегуноҳ инсонларнинг қони тўкиляпти.

Мана, бир неча кундирки, Тожикистон ва Афғонистон чегарасидаги вазият кескин бўлиб турибди. Кескинлик айниқса 13 июлдаги тўқнашувдан сўнг кучайди. Ўшанда Афғонистон чегарасидан ўтиб келган ҳозирги Тожикистон ҳукуматининг мухолифлари Россия чегара қўшинларининг бир неча солдат ва офицерини ўлдирган эди. Бу фожиага Россияда турлича муносабат билдирилди. Олий Кенгаш чегара қўшинларига зарур қуролларни ишлатишга рухсат беришга шошилди. Россия қуролли кучлари вазири Павел Грачев эса «душманлар»га қақшатқич зарба бериш кераклигини таъкидлади. Аммо вазиятни бу йўл билан юмшатиб бўлмайди. Буни тушунган президент Борис Елсин тезда барча манфаатдор томонлар иштирокида музокаралар олиб бориш ташаббуси билан чиқди. Шу муносабат билан у ўзининг махсус вакили, мамлакат ташқи ишлар вазирининг биринчи ўринбосари Анатолий Адамишинни Қозоғистон, Ўзбекистон, Қирғизистон, Туркманистонга юборди. Матбуот хабарларига қараганда, Елсин 7 август куни Марказий Осиё республикалари, Россия Федерацияси, Тожикистон, Афғонистон ва мухолифат раҳбарлари иштирокида Душанбеда музокаралар олиб боришни таклиф этган. Бу таклифни барча манфаатдор томонлар қўллаб-қувватламоқда.

Демак, яқин кунларда тожик-афғон чегарасидаги вазиятни юмшатишга хизмат қилувчи музокаралар бошланади. Аммо у қандай натижа бериши ҳақида бугун бир нарса дейиш қийин. Чунки айрим ахборот воситалари чегара яқинида Афғонистон ҳукуматига бўйсунмайдиган қуролли гуруҳлар бор деган фикрни билдирмоқда. Агар шу хабарларга ишонадиган бўлсак, улар хоҳлаган пайтларда чегарани бузишлари, катта ҳаракатлар эвазига эришилажак аҳдномаларнинг чиппакка чиқаришлари ҳеч гап эмас. Ахир, дунёнинг барча оловли нуқталарида шундай бўлаяпти-ку.

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти салкам бир йилдирки Европанинг қоқ марказидаги уруш — Босния ва Херсендаги можарони тинч йўл билан ҳал этишга уринмоқда. Аммо бирон-бир натижага эришолгани йўқ. Сиёсатчилар келишган барча шартномалар ҳарбийлар томонидан бузилмоқда.

Кавказортидаги вазиятга ҳам шундай баҳо бериш мумкин. Арманистон ва Озарбойжон ўртасидаги кетаётган мақсадсиз урушни бундан икки йил бурун Қозоғистон ва Россия тинч йўл билан ҳал этишга уриниб кўрган эди. Ўшанда икки республика вакиллари учрашиб, чегара баҳслари тинч йўл билан ҳал этилмагунга қадар уруш ҳаракатларини тўхтатишга қарор қилишганди. Аммо бу аҳднома тезда бузилди. Икки қўшни республикани яраштиришга кейинчалик Туркия уриниб кўрди. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти аралашди бу можарога. Аммо уруш ҳаракатлари ҳамон давом этаётир.

Хўш, нега шундай бўляпти? Назаримда бу оловли нуқталардаги давлатларнинг раҳбарлари аллақачон вазиятни ўз қўлларидан чиқариб қўйишган. Мамлакат ҳудудини тўла назорат қила олишмаяпти. Иккинчидан, шу мамлакат ичкарисида ҳам, ташқарисида ҳам кескинлик сақланиб қолишидан манфаатдор кучлар мавжуд.

Куни кеча Россия ахборот воситалари яна бир мудҳиш хабарни тарқатди. Ингушия ва Шимолий Осетия ўртасидаги фавқулодда ҳолат жорий қилинган ҳудуд вақтли маъмурияти бошлиғи Виктор Поляничко ва армия корпуси командири, генерал-майор Анатолий Корецкий ўлдирилган. Сиёсатчилар бунга баҳо беришга шошилмаётган бўлса-да, айрим ахборот воситалари турлича қарашларни баён этмоқда. Россия ҳукумати раҳбарлари бу фитна бир гуруҳ жиноятчилар томонидан амалга оширилган деган фикрни билдирмоқда. Лекин фожианинг Ингушия ва Шимолий Осетия ўртасидаги келишмовчиликлар музокаралар йўли билан ҳал этишга киришилган вақтда рўй бергани унга сиёсий ранг беришга асос бўлади. Афтидан, Шимолий Кавказда уруш ва жанжаллар бўлиб туришидан кимлардир манфаатдор кўринади.

Яқин Шарқда ҳам кейинги 10-15 кунда уруш ва жанжаллар авжига чиқди. Бу, ўз-ўзидан шундай ҳам боши берк кўчага кириб қолган араб-исроил музокараларини чиппакка чиқарди. Ливан ҳудудига жойлашиб олган эронпараст «Ҳизбуллоҳ» ташкилотига зарба бериш мақсадида Исроил бир неча кун Ливаннинг жанубий ҳудудини бомбардимон қилди. Исроил бош вазири Исҳоқ Рабиннинг гапига қараганда, бу операция натижасида ливанлик 114 фуқаро ҳалок бўлган, 450 киши жароҳатланган, 2 мингга яқин уй-жой вайрон қилинган. Афтидан энди сиёсий йўл билан ҳал қилишга киришилган араб-исроил музокаралари ҳам тўхтаб қоладиган кўринади.

Уруш ҳаракатлари кетаётган ерларда музокаралар олиб бориш қийинлашаётган, аҳдлашувларга амал қилинмаётган бўлса-да, тинч ҳаёт давом этаётган мамлакатларда сиёсатчилар тез тил топишмоқдалар. Буни биргина республикамиз мисолида ҳам кўриш мумкин. Кейинги 2-3 кунда Ўзбекистонга кўплаб меҳмонлар келди. Улар ичида Умумхитой Мажлиси Халқ вакиллари доимий қўмитаси раисининг ўринбосари Темур Давомат бошчилигидаги делегация ҳамда америкалик жамоат ва сиёсат арбоби, Эндрю Янг раҳбарлигидаги АҚШ ишбилармонлари делегациясининг ташрифини алоҳида таъкидлаш керак. Ҳар икки делегация ҳам республикамиз раҳбарлари билан учрашди. Америкалик ишбилармонларни Президентимиз Ислом Каримов қабул қилди. У Ўзбекистон ва АҚШ ўртасидаги алоқалар ривожланиб бораётганидан мамнуният изҳор этар экан, бу алоқаларнинг мустаҳкамланишида ишбилармонлар муносиб ҳисса қўшажагини таъкидлади.

КЎРИНИБ ТУРИБДИКИ, фақат тинчлик ҳукмрон бўлган ердагина музокаралардан кутилган натижага эришиш мумкин. Буни ҳеч қачон унутмаслик керак.

Бекқул ЭГАМҚУЛОВ,
«ЎзАС» таҳрир ҳайъати аъзоси

БИЗНИНГ ШАРҲ

6-БЕТ

Ҳамза номидаги ўзбек давлат академик драма театрида С. Каприловнинг Ғ. Ғулом асари асосида яратган «Шум бола» спектакли нинг кўриги бўлиб ўтди.

Тоғ кўчди...

5-БЕТ

Ватан — жону-тан...

4-БЕТ

Тошкентнинг беғубор манзаралари

7-БЕТ

Деҳқон учун об-ҳаво ҳеч қачон яхши келган эмас. Лекин бу йил айниқса ноқулай келди. Кўкламгина эмас, ёзнинг биринчи ойи ҳам ёғингарчилик билан ўтди. Натижада пахтакорлар чигитни бир эмас, икки, уч, ҳатто тўрт мартадан экишга мажбур бўлдилар.

Тошкент вилояти Пискент туманидаги Дўстлик давлат хўжалиги пахтакорлари ҳам об-ҳаво инжиқликларидан четда қолишмади. Юзлаб гектар ерга қайтадан чигит экишга тўғри келди. Лекин шунга қарамай, хўжалик деҳқонлари ғўзаларни тўлиқ ундириб олишга эришдилар. Бугун баравж ўсаётган ниҳолларни кўриб кишининг кўзи қувонади. Чунки у эртанги мўл ҳосилдан дарак бериб турибди.

СУРАТДА: хўжаликнинг 2-бўлими илғор сувчиси Фарҳод Қодиров.

Н. МУҲАММАДЖОНОВ
суратга олган

ШОҲ ВА ШОИР СУРАТИ

Жумҳуриятимиз истиқлоли маънавий қадриятларимизнинг тикланишига, уларни халққа етказишга кенг йўл очиб берди. Узоқ йиллар эътибордан четда қолган, ўрганилиши тақиқлаб қўйилган сиймоларимизнинг асарлари эндиликда матбуотда, радио ва ойнаи жаҳонда кенг тарғиб қилинмоқда. Нашриётларда чоп этилмоқда.

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти ҳам, гарчи қоғоз нархи ва матбаа харажатлари қимматлашиб кетганига қарамай, бой меросимизни оммалаштириш учун жиддий ишларни амалга оширмоқда. «Боқий сатрлар», «Турк дунёси юлдузлари» рукиларида адабиётимиз, умуман маданиятимиз мумтоз намояндаларининг асарларини мунтазам равишда нашр этиб келмоқда. Ана шу асарлар қаторида буюк сиймолар бадиий сувратларини — плакатларни чоп этиш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Ҳазрат Алишер Навоий, Бобур, Машраб сиймолари акс этган плакатлар кўпчиликка манзур бўлган эди. Яқинда яна бир закий бобомиз, шоҳ ва шоир Феруз ҳақидаги плакат ҳам чоп этилди. Ул зотнинг:

Гоҳи қарам била Ферузни
ҳам айлаб ёд,
Замон-замон анга қил хат
била равона ҳадис,—

дея қилган илтижоси унинг истиқлолга эришган Ватанида ижобат бўлди.

Эгнига шоҳона либос кийган, нигоҳлари қатъий бўлса-да, унинг туб-тубида юрт дарди, халқ дарди, санъат дарди чўкиб ётган бу сувратни рассомлар Н. Взенконская ва М. Карпузаслар ишлашган. Плакат ўн минг нусхада чоп этилган. Нашриёт бундан сўнг ҳам ана шу туркумдаги плакатларни нашр этиб бориш ниятидадир.

Назми ФОЗИЛОВА

Давра суҳбати

ИСТИҚЛОЛ ВА АДАБИЁТ

Боши 1-бетда.

Яқин ўтмишда биз «миллийлик» сўзидан «миллатчи» сўзини яратиб ва уни заҳарли бир қамчига айлантирган эдик. Энг даҳшатлиси, халқимизнинг Абдулла Қодирий, Чўлпон, Фитрат, Усмон Носир каби ўз миллатини, ўз юртини чексиз бир меҳр билан севган фарзандларини шафқатсиз қамчилаган эдик. Яратган эгам эндиликда бу хатолардан ўзи асрагай. Истиқлол адабиёти шаҳид кетган мана шу буюк оталаримиз яратиб кетган адабиётнинг давоми бўлади, улар яратган асарларнинг фазилатлари истиқлол адабиётининг энг олий фазилатига айланади деб ишонгим келади. Шунда ва шундагина ҳақиқий истиқлол адабиёти дунёга келади. Шахсан мен бу адабиётни яратишга бел боғлаган ёш истеъдодларга ҳавас қиламан. Уларга ишонаман ва ўша боболаримиз шуҳратини — умрини эмас, ундан худо ўзи асрасин — шуҳратини тилайман.

Абдулла ОРИПОВ:

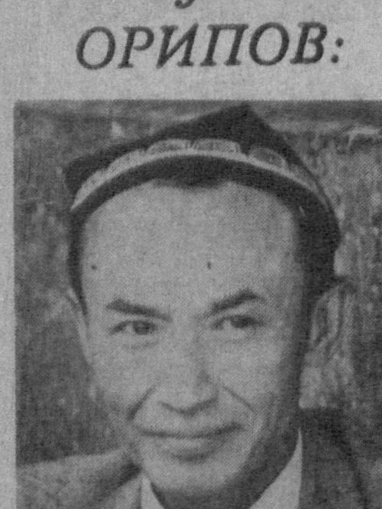

УМУМАН, АДАБИЁТНИНГ табиатига мавсумийлик ёт эканлигини англаб қолдик. 74 йил мобайнида не-не олтин сатрларимиз сохта, ҳавойи ғояларга бағишланганини давр кўрсатди. Бир воқеани эслатиб ўтай: марҳум атоқли шоирларимиздан бири (жойлари жаннатда бўлғай) бир куни менга «Абдуллажон, китоб жавонимнинг ёнига борганимда ўзимнинг китобларимга назарим тушгандаёқ кўзларимни чирт юмиб оламан. Чунки шунча битганларим беҳудалигини энди билдим. Афсуски, умрни қайтадан бошлаб бўлмайди», — деб қолди. Ўша шоиримиз айтганлари сингари таассуф ҳаммамизга ҳам хосдир. Адабиётни сиёсийлаштириш маъқул эмаслиги аён бўлди. Шунинг учун ўтганни кавлаштириб, маломат қилавериш ҳам инсофдан эмас, деб ўйлайман. Президентимиз айтганлари сингари виждон азобининг ўзи ҳар қандай қийноқдан оғирроқдир.

Юқорида айтганларимдан чиқадиган, ҳамма биладиган хулоса шулки, халқ ва унинг армонини куйлаган адабиётгина ҳеч қачон ўлмайди. Халқимизнинг азалий армони эса озодлик, истиқлол эди. Энди биз мана шу эришган истиқлолимизни мустаҳкамлаш учун курашишимиз керак. Бу йўлда энг муҳим мавзулар қуйидагилардан иборат деб биламан: Ватанни таниш ва уни улуғлаш, миллатнинг ҳамжиҳатлигини сақлаш, халқимизнинг нечоғлик буюклигини қадриятларимиз воситасида куйлаш, тасвирлаш ва ҳоказолардир. Адабиёт аввало гўзалликни тараннум этишини ҳам унутмаслигимиз керак.

Баъзан дўстларимиз шундоқ савол беришади: ҳозиргача адиблар истиқлолни армон қилиб асар ёзардилар. Хўш, мана истиқлолга ҳам эришдик. Энди нимани армон қиласизлар, дейишади.

Афсуски, истиқлол нақадар жозибали бўлмасин, одамларни у бирданига мукаммал қилиб қўя қолмас экан. Ўйлаб кўрайлик, атрофимизда ўғри, муттаҳам, товламачи, лўттибоз, амалпараст, маҳаллийчи ва бошқалар озмунчами.

Авваллари, масалан, товламачи ўз оти билан товламачи деб аталар эди. Уларнинг баъзилари бугун ўзларини тадбиркор деб эълон қилдилар. Кўраяпсизки, адабиётнинг олдидаги вазифалар ҳали-вери адо бўладиган эмас. Ҳозирча китоб чиқариш мушкулроқ. Бироқ ёшларимизга мурожаат қилиб демоқчиманки, куч-ғайратингиз борида ёзиб қолинг. Асарингиз бугун бўлмаса эртага халқнинг қўлига, албатта, бориб етади.

Яна бир мулоҳаза. Жамиятимизда жасурлик, дадиллик ниқоби остида сурбетлик, бетга чопарлик юзага келмоқда. Бундай қилиқлар Шарқ одамларидан, айниқса, ўзбекдан чиқмаслиги керак, деб ўйлайман.

Тағин бир гап. Биз авваллари асар ёзганимизда кўпинча Москвадаги нашрни кўзда тутганмиз. Шу босидан ҳам қолганини таржимон ўзи эплаб юборади, деб хом-хатала асарларни кўплаб ёзиб ташлаганмиз. Натижада истеъдод билан яратилган асарлар бир ёқда қолиб, олғирларнинг номлари Бутуниттифоқ минбарига чиқиб кетарди. Минг марта шукрки, энди ўз адабиётимизга ўзимиз баҳо берамиз.

Мамнуният билан шуни айтиш лозимки, истиқлолимизни қутлаш ва уни мустаҳкамлашда ёзувчиларимиз ғайрат кўрсатдилар. Кўпгина оқсоқолларимиз, маълум сабабларга кўра, жим ўтирган бўлсаларда, айниқса ёшлар публицистика соҳасида арзигулик чиқишлар қилдилар. Ёш шоирларнинг сафи кенгайгандан кенгайиб бормоқда. Шу ўринда ҳаёт бизга ўргатган бир ибратни эсласак, фойдадан холи бўлмас. Бас, маълум бўлдики, бугунги ижобий деган воқеамиз эртага салбийга айланиши ёки салбий ижобийга айланиши мумкин экан. Уларни тадқиқ этганда қатъий ҳукм чиқариш учун шошмаслик керак экан. Қолаверса, босиб ўтган тарихий мураккаб шароитларни кўзда тутган ҳолда меҳнаткаш халқимизнинг, унинг айрим фарзандларининг фазилатларидан кўз юммаслик керак. Ахир айтадиларку, ҳўлу қуруқ баравар ёнади, деб.

Мана биз янги мафкурани яратишга киришдик. Хўш, мафкура ўзи нима? Бу иборанинг асосида фикр ётади. Шунинг учун ҳам бирор нолойиқ шахс ҳақида гап кетганда унинг фикри бузуқ, мафкураси айниган дейилади. Биз ўз мафкурамизни демократик давлат ва унинг конституцияси, дунёвий тажрибалар билан биргаликда ота-боболаримиздан қолган ажойиб урф-одатлар, қадриятлар асосида шакллантиришимиз керак.

Президентимиз Ислом Каримовнинг бир қатор рисолаларида мафкурага оид асосий йўл-йўриқлар, қимматли фикрлар баён қилинган. Биз ўша фикрларни дастур қилиб олишимиз зарур.

Халқнинг ўзида ушбу мафкуранинг белгилари мавжуд. Масалан, бирор тўйда қўшиқчи бепарда қўшиқ айта бошласа, ҳеч ким уни қувиб ҳайдамаса ҳам одамларнинг ҳафсаласи пир бўлади, қўшиқчидан ихлослари қайтади. Умид қиламизки, нимани рад қилиб, нимани қабул қилишни халқнинг ўзи ҳеч қандай буйруқларсиз, ташвиқотсиз билиб олсин. Шу ўринда мен ғоят муҳим бир фикрни ўртага ташламоқчиман: бизнинг мафкурамиз аввалги мафкура сиёсатидан тубдан фарқ қилиб, унда маъмурий буйруқбозлик тамоман учрамаслиги керак. Алҳазар, бу нозик ва ўткир қуролдан бирор жоҳил кўрсатма бериш мақсадида фойдалана бошласа, мафкура демократиядан айрилиб, қотиб қолган хавфли доғмаларга айланиб кетиши мумкин.

Айтаверсак гап кўп. Асл мақсад эса у ёқ-бу ёққа алангламасдан чинакам халқчил адабиётни яратишдир. Шоир айтганидек:

Фурсат ғаниматдир шоҳ сатрлар-ла,
Безамоқ чоғидир умр дафтарин.

Озод ШАРАФИДДИНОВ:

ҲАДЕМАЙ ХАЛҚИМИЗ жумҳурият мустақиллигининг икки йиллигини нишонлайди. Муҳими шундаки, вақт ўтиб борган сари ҳар бир инсон мустақилликнинг нақадар буюк неъмат эканини чуқурроқ англаб бормоқда. Тўғри, биз ҳамон иқтисодий қийинчиликлар исканжасида қийналиб яшаяпмиз, тез ривожимизга эскича бюрократия ва эски аппарат қолдиқлари жиддий халақит бермоқда. Халқни ижтимоий муҳофазалаш борасидаги жуда катта тадбирларга қарамай, нарх-навонинг кескин ошиб кетгани, жиловини тутқазмай қўйгани сабабли одамларнинг аҳволи сал оғирлашмоқда. Бунинг бари — ғоят таассуфли ҳол, албатта. Лекин шу билан бирга 70 йил давр сурган совет империясидан қолган мудҳиш мерос, ғайришуурий тартиб-тизимлар, ғайриинсоний турмуш тарзи бир-икки йилдаёқ йўқ бўлиб кетади, бир икки йилда ҳаммаёқ фаровон бўлиб, тўкин-сочинлик даври бошланади деб ўйлаш, албатта, енгил-елпиликдан бошқа нарса бўлмасди. Битта рўзғор эмас, битта хўжалик эмас, 22 миллионлик улуғ бир жамоа, бутун бошлик жумҳуриятда ҳаёт янги изга кирмоқда. Халқимиз донолик билан ойнинг ўн беши қоронғи, ўн беши ёруғ деган. Бугун биз ана шу ёруғ кунларни сабр-бардош билан кутяпмиз, кутяпмизгина эмас, уни яқинлаштириш учун астойдил меҳнат ҳам қилмоқдамиз.

Ана шундай шароитда, икки йил давомида мустақиллик ҳавосидан нафас олиб яшамоқдамиз. Хўш, ҳамма билган қийинчиликлардан ташқари мустақиллик шароитида нималарга эришдик? Менимча, биринчи навбатда, қадр-қимматимиз тиклана бошлади, ўзлигимизни чуқурроқ англаш йўлида дастлабки қадамлар қўйилди, унутилаётган маънавий-ахлоқий қадриятларимиз ҳаётга қайта бошлади, одамларнинг чеҳрасида ўзининг юрти, маданияти, тили, тарихи учун чуқур ифтихор туйғуси сезила бошлади. Булар ҳазилакам гаплар эмас. Яна бир муҳим нарса — одамлар мустақиллик йўли Ўзбекистонни порлоқ келажак сари элтадиган бирдан-бир йўл эканлигини, бу йўлда орқага қайтиш йўқ эканини англай бошладилар. Бугун мустақилликни мустаҳкамлаш умумхалқ иши бўлиб қолди. Умумхалқ иши, шу жумладан, адабиётнинг ҳам иши. Мен кейинги пайтларда муҳтарам Президентимиз ҳузурида бир гуруҳ адабиёт намояндалари билан бўлган учрашувни тез-тез эслаб тураман. Унда адабиётимизнинг мустақиллик шароитидаги тақдири ҳақида жуда кўп муҳим гаплар айтилди. Айниқса, президентимиз адабиёт тўғрисида принципиал янги гапларни айтдилар. Масалан, мустақилликни мустаҳкамлаш борасида, мустақиллик мафкурасини яратиш йўлларида, одамларда миллий онгни тарбиялаш, уларнинг маънавий дунёсини янгилаш соҳасида адабиёт олдида жуда катта вазифалар турибти. Бу вазифани оқиллик билан, адабиётнинг санъатлик табиатидан келиб чиқиб бажармоқ керак бўлади. Президентимиз адабиёт ишида истеъдоднинг ролини бир неча марта таъкидлади. У киши истеъдоднинг илоҳийлигини, одамларнинг юрагига кириб бориш қобилияти ҳаммага ҳам берилавермаслигини ҳам алоҳида уқдирдилар. Бу — жуда муҳим гап. Бу гап — ёзувчиларни ҳам, адабиёт мухлисларини ҳам адабиётнинг моҳиятига қайтиб, унинг табиатидан келиб чиқиб иш юритишга ундайди. Гап шундаки, совет ҳукмронлиги мобайнида адабиётга фақат социологик томондан ёндашдик, ундан фақат ғоявийликни ахтардик, унинг санъат ҳодисаси эканига лоқайд қарашимиз шу даражага етган эдики, биз асарларни фақат мазмунига қараб баҳолайдиган бўлиб қолган эдик. Ҳаётийлик ва ҳаққонийлик ҳақида кўп гапларни дабдаба билан гапирар эдигу, амалда асардан аввалдан белгилаб қўйилган ақидаларни тасдиқловчи манзараларни талаб қилардик. Натижада, адабиётда схематизм деган иллат жуда кенг томир ёйиб кетди. Бундай асарлар юракка таъсир қилмас, китобхонга бир даражада у ёки бу нарса ҳақида ахборот берса-да, уни ҳаяжонга солмас, унинг виждонини жунбушга келтирмас, минг йиллик умуминсоний қадриятлар ҳақида ўйлашга ундамас эди. Бу эса адабиётнинг таъсир кучини бўшаштириш билан бирга унинг китобхонлар ўртасидаги обрўсига ҳам таъсир кўрсатар эди. Ҳозир китоб бозорларини кузатсангиз, кўп ҳолларда мухлислар совет адабиётидан бурини жийирганини, Ғарб адабиётидаги ҳар хил олди-қочди саргузаштларга ўзини ураётганини кўрасиз. Шунинг ўзи коммунистик мафкура исканжасида яратилган адабиётдан китобхоннинг ихлоси қанчалик қайтганини яққол кўрсатади.

Менимча, бу гапларнинг ҳаммасидан битта хулоса чиқади — мустақил Ўзбекистоннинг янги адабиёти том маънода юксак санъат намунаси бўлмоғи керак. Бизга «Яшасин мустақиллик!» деган гапни қош-қовоғини келтириб, юмалоқ ёстиқ қилиб айтган тезпишар ёхуд чиллаки адабиёт керак эмас, балки халқни улуғлайдиган, унинг қалбига яхшилик ва эзгулик уруғларини эка оладиган, инсонга мураккаб ҳаёт йўлларида тўғри йўллардан юришига кўмак берадиган чинакам бадиий адабиёт керак! Бу адабиёт турли-туман ўткинчи сиёсий шиорлар, баландпарвоз чақириқлар, ҳовлиқма хитобларга бежирим либослар кийдирилган асарлардан узоқ бўлиши керак. Мустақиллик адабиётининг ёлғиз сиғинадиган худоси — кўрган ёлғиз тасвир объекти — Инсон бўлмоғи керак. Ҳар бир асар Инсон ҳақидаги ҳақиқатнинг қай бир янги қиррасини кашф этган бўлиши шарт. Бундай адабиётнинг мавзуларини аввалдан белгилаб қўйиш ножоиз бўлса-да, ўтмишда— совет ҳокимияти йилларида кўп гапларни ёзишга монелик қилингани учун бугун адабиётимизнинг кемтик жойларини тўлдириш эҳтиёжи бор. Шу маънода мен ёзувчиларимизнинг эътиборини бадиий ишланмаган айрим мавзуларга қаратмоқчиман. Назаримда, ҳозирги даврда адабиётимизда тарихий асарларга эҳтиёж катта. Жумладан, мен китобхон сифатида улуғ бобомиз соҳибқирон Амир Темурнинг бузилмаган, аслига мос келадиган, ҳаққоний сиймосини асарларда кўргим келади. Қолаверса, фақат амир Темур эмас, бошқа улуғ одамларимиз ҳақида ҳам, халқ бошидан кечган улуғ ҳодисалар ҳақида ҳам асарлар керак. Туркистоннинг босиб олиниши, унинг мустамлакага айланиш жараёни ўз тасвирини кутиб ётибди. Ўзбекистонда совет ҳокимиятини ўрнатилиши ҳақида ҳам шуни айтиш керак. Ҳа, бу мавзу бизда ишланган, аммо афсуски, «босмачи адабиёти» деган бир тоифа адабиёт пайдо бўлган эди ва унда гражданлар уруши даврида ўзбекларнинг кўпи босмачи бўлгани, қолганлари эса юввош, ночор, маданиятсиз одамлар бўлган, уларга маданият қизил аскар милтиғининг найзасида олиб келинган деган мазмундаги ёлғон-яшиқ гаплар ёзиларди. Бугун мустақиллик шароитида шу «адабиёт»ни тубдан янгилаш эҳтиёжи бор.

Албатта, айтаман деса гап кўп. Янги адабиёт олдида чинакамига улуғвор, том маънода тарихий вазифалар турибди. Ўзбек ёзувчилари бу вазифаларни енг шимариб бажаришга тайёр туришибди. Бизнинг адабиётимиз инсон тафаккурининг энг баланд чўққиларини забт этган, инсон қалбининг энг теран нуқталаригача кириб борган адабиёт бўлмоғи шарт. Ўзбекистоннинг Конституциясида жумҳуриятимизда турли эркинликлар, шу жумладан, ижод эркинлиги таъминланиши айтилган.

Ўзбекистон келажаги порлоқ ўлка.

Бунга қўшимча қилиб, ўзбек адабиётининг ҳам истиқболи порлоқ дейиш мумкин. Аминманки, мустақиллик шарофати билан ўзбек адабиётининг шуҳратини дунёга таратадиган асарлар ҳали кўп яратилади.

Тоҳир МАЛИК:

ЗОҲИРАН ҚАРАЛСА, қуёш ҳар тонгда бир хил бош кўтариб, кун бўйи бир хилда нур сочади. Қуёшдаги портлашларни, кимёвий ёки физикавий ўзгаришларни, уларнинг Ердаги ҳаётга таъсирини олимлар кузатиб, бизга маълум қилиб туришади. Адабиёт дунёси ҳам шунга ўхшайди. Четдан қараган кишига ёзувчилар ўша-ўша, аввалгидай ижод билан банд каби кўринадилар. Ёзувчининг юрагида нималар кечаётгани ёлғиз Оллоҳғаю ўзига маълум. Вақт ўтгач, асар яратилгач, адабиётшунос олимлар таҳлилни бошлашгач, қалбдаги вулқонларнинг кучи элга ҳам аён бўлади.

Яқинда, катта бир йиғинда устоз шоирларимиздан бири «ўз-ўзини танқид» руҳида гапириб, «истиқлолга икки йил бўляптию бу ҳақда йирикроқ асар йўқ», дедилар. Бундан тўрт-беш йил муқаддам раҳбарлардан бири «қайта қуриш бошланганига ярим йил бўлди, нима учун бу ҳақда роман яратилмади?» деган эди. Худога шукр, қодирийларлар орзу қилган кунга етишганимизга икки йил бўляпти. Авлодларимиз бу муборак куннинг икки юз йиллик тўйини кўришсин, иншооллоҳ. Аммо бундай муқаддас нарса ҳақида тез фурсатда яхши асар яратиб бўлармикин? Бу масаланинг бир томони. Иккинчи томони, айрим ёзувчилар, айниқса адабиётшунослар янги адабиёт яратиш масаласини кун тартибига қўймоқдалар. Менингча бу ҳам шошма-шошарликдир. Чинакам адабиёт йиллар, асрлар бўйи яратилади. Ўтмиш сабоғини унутиш мумкин эмас. Яқин ўтмишимизда янги ҳаёт қурамиз, дедик. Эскисидан бутунлай воз кечдик. Янги адабиёт яратамиз, дедик. Эскисидан юз ўгирдик, қораладик. Социалистик реализм йўлида қанчадан қанча асарлар яратилди, қанчадан қанча одамлар шу йўл энг тўғри йўл, деб докторлик диссертацияларини ёқладилар, юқори унвонларга эришдилар.

Янги адабиёт қандай бўлиши керак, деган саволга жавоб беришга ожизман. Бунга аниқ жавоб бера оладиган одам ё пайғамбар, ёки камида авлиё бўлиши керакдир. Камина бошқалар каби Оллоҳнинг гуноҳкор бандаларидан бири бўлгани сабабли, башорат қилишга тиришишдан ўзимни тияман. Баъзи ҳамкасбларимиз ўзаро баҳсда турк адабиёти ёки француз ёки лотин америкаси адабиётини мисол қилиб шулар йўлидан юрайлик, ҳам дейишади. Бошқалар йўлидан юришни мен буткул қоралайман. Бошқаларнинг тажрибасидан ўрганиш, айрим чоқларда фойдаланиш керак, аммо ўз йўлимиз турганда улар йўлидан юриш, улар чайнаб ташлаган гаплар билан тирикчилик қилиш... Йўқ, бу билан муроса қилиб бўлмайди.

Биз тинмай қоралаётган етмиш йил ичида адабиёт бормиди ё йўқмиди? Бу йилларда яратилган асарлар тирик қоладими ё коммунизм ғояси каби умрини яшаб бўладими? Бу саволга жавобим шу: биз ўтмишни қанчалик қораламайлик, устозлар тарихда қоладиган кўп асарларни яратишди. Агар бу ҳақиқатдан тонсак, нодон бўламиз. Асарлар яратилган экан, демак, тирик адабиёт ҳам яратилган. Ҳар бир тирик жонда хасталаниш табиий бўлганидек, адабий жараёнда ҳам турли хасталиклар учраб турган. Ахир биз хаста одамни ўликхонага ташлаб қўймаймиз-ку, уни даволашга ҳаракат қиламиз-ку?

Адабиётимизга ёпишган энг ёмон хасталик — ёлғончилик эди. Не-не иқтидор эгалари бўлган устозлар ана шундан эзилиб яшашган. Ёлғонни ёзишаётганини била туриб қўлга қалам олишган. Бундан ортиқ руҳий азоб бўлмаса керак, одамга. Кўп нарсаларни биз ҳозир ёлғон деймиз. Аммо бугунги ёлғон 50—60 йил муқаддам уларга рост бўлиб ҳам туюлган ва шу ҳақиқатни куйлашган. Кейин эса... афсуслар чекишган. Ўзбек адабиётининг янгиланиш босқичида энг биринчи галда шундан эҳтиёт бўлишимиз керак. Ёзувчиларнинг ўттиз ёшдан юқорисида бу касаллик озми-кўпми бор. Уни даволаш ҳар бир кишининг ўзига боғлиқ. Биримиз бу хасталикдан қутулиш йўлини излаяпмиз. Бошқамиз эса унга янги тўн кийдириб, кулдириб қўйяпмиз. Гўё ҳеч ким ҳеч нарса сезмаётгандек эски ҳунаримизни тарк этмаяпмиз.

Адабиётимиздаги яна бир камчиликни ошкоралик яратди. Ошкоралик таъсирида ҳамма гап очиқ-ойдин айтила бошланди. Бадиий образ яратиш каби муҳим жиҳатлар эса иккинчи даражага тушиб қолди. Ахир адабиётнинг чойхонадаги гапдан фарқи бўлиши керак-ку? Адабиёт маълум масала бўйича ёзувчининг норозилигини ёки муносабатини очиқ билдирадиган восита эмас. Бадиий адабиётда «актуал масалалар» эмас, жонли одамлар ҳаракат қилишлари керак. Ҳозир айрим асарларда жонли одамлар «актуал масалалар» қулига айланган, ҳолбуки аксинча бўлиши керак. Шундагина асар узоқроқ яшаши мумкин. Бўлмаса, ўша масалалар ҳал этилгач, асар эскийди, ҳаёти битади.

Адабиётшунослар хафа бўлишмасину улар фаолиятларини тубдан қайта қуришлари лозим. Чунки бугун халқ батамом рад этган адабий йўналишларни улар узоқ йиллар мобайнида мақтадилар, саёз асарларни кўпиртириб мақтадилар. Давраларда айримлари хато қилганларини айтадилар. Бу яхши. Демак, адабиётшунослиқ ўзини ўнглаб олишига ишонч туғилади.

Ёзувчиларнинг Москвада ўқиши, малака ошириши одат тусига кирган эди. Икки-уч йилдан бери бу ҳам барҳам топди. Бир жиҳатдан яхши ҳам бўлди. Москвада икки йил ўқиб келган ёзувчининг маҳоратини ошишида жиддий ўзгариш сезилмади, чамамда. Ёзувчилар уюшмасида ишлаб юрганимда, ундан кейин ҳам турли давраларда ҳатто ҳукумат идораларидаги йиғинларда ҳам мен бир таклифни кўп такрорладим. Буни яна айтмоқчиман: Тошкентда Олий адабиёт мактаби очилиши керак. Ёш ёзувчилар бу мактабга қабул қилинишлари лозим. Улар икки ёки уч йил йил мобайнида шарқ мумтоз адабиёти, ислом тарихи ва фалсафаси каби фанларни ўзлаштиришлари шарт. Бу фанларсиз эса тарихий асар ёзиш қийин. Умуман, шарқ мумтоз адабиёти ислом фалсафаси билан йўғрилган, демак, бу фанни ўзлаштирмасдан туриб мумтоз адабиётни ўзлаштириб бўлмайди.

Биз мустақил жумҳуриятнинг адабиёти хусусида сўз юритсак, шубҳасиз эртани кўз олдимизга келтирамиз. Устозлар ҳам, улар қаторида биз ҳам қўлимиздан келганча ёзармиз, иншооллоҳ. Аммо орзудаги адабиётни бугун дастлабки асарларини машқ қилаётган ёшлар яратишади. Оллоҳ уларни ҳақ йўлдан адаштирмасин, ижодларига барака берсин.

Тоҳир ҚАҲҲОР:

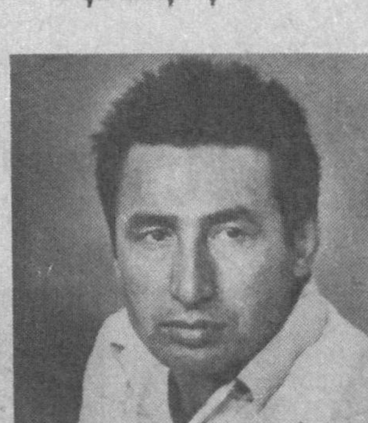

ЭНГ ЭСКИ АДАБИЙ ёдгорликларимизга мурожаат қилсак, адабиётнинг миллат ва давлат тушунчалари билан чамбарчас боғлиқ эканини кўрамиз. Чунки ҳар бир ота сўзимиз, эртак ё достонимиз, Турон ерларида бу кунгача сақланиб келаётган тошкитобларимиз, барчаси бизнинг эски маданиятимиз ўрнакларидир. Улар минг-минг йиллар давомида-гарчанд бу даврлар орасида сонсиз инсонлар, бир неча давлатлар туғилиб, ўлиб ер юзидан йитиб кетган бўлса-да, миллатимиз номини, тилимизни сақлаб, ҳимоя қилиб, яшатиб келди. Бугунги адабиёт ўша эски тамал тошлар устида турар экан, демакки, бугунги миллий мафкура ҳам боболаримиз қурган давлатлардаги мафкура тажрибаларига таянмоғи табиийдир.

Биз — ўзбекмиз, эскидан туркистонлимиз, туронлимиз, умумият-ла туркмиз. Биз каби буюк маданиятга, тарихга, тил бойлигига, дунё ва инсоният тарихига хизмат қилган илм-фан кишиларига, донгли шахсиятларга бой бир миллат йўқ. Чунки Ер юзида яшаган турк элига мансуб кишилар тарихда юз йигирмага яқин давлат қурди, табиий, улар жаҳондаги бошқа ҳамма давлатлар каби ёшини яшаб, йиқилди, аммо бугунда ўша давлатлар ўрнида бир неча эркин давлатларимиз яшаб турибдики, шубҳасиз, мафкура ва адабиёт мавзуси бу билан ҳам боғланади.

Нечун боғланади?

Маълумки, давлат жисмоний, моддий шаклда қурилади. Мафкура эса унинг жонидир. Жон бор экан, жисм яшайди, яъни, ватан тупроқларини, аҳолини, миллатни яшатадиган жони миллий мафкурадир: шу миллатнинг тарихий, адабий, маданий борлиқларидир.

Буни эскитдан яхши тушунишган. Масалан, Туркистон тупроқлари ишғол этилиб, бўлиниб, бир бутун туркистонликлар мустамлака аҳлига айлантирилиб, миллатсизлантириш мафкураси остида, яъни, миллий мафкурасизлантириш жангида қурбон бўлиб қолдилар. Бу ҳақсизликка қарши жадидлар майдонга тушди. Мунаввар Қори, Маҳмудхўжа Беҳбудий, Фитрат, Чўлпон, Қодирийлар бу курашда жон бердилар. Улар том маънода бу[illegible]лиятчи мафкурачила[illegible].

Улардан кейин ҳам адабиётда, тарихда, фалсафада миллиятчилик, яъни, мафкурада миллий тушунчани яширин бўлса-да оқизиб туриш учун ҳаракат тингани йўқ: бутун тарихий, илмий, адабий асарларнинг шу миллатнинг борлиғини, тарихийлигини, маданийлигини, буюк шахслари мавжудлигини кўрсатадиган барча китоблар бу йўлда хизмат қилди. Барча халқларни советлаштириш, руслаштириш, юртидан, элидан, тилидан, динидан айириш сиёсати бўрон каби юриб турган «буюк мамлакат» ичида бу, албатта, осон кечмади. Фитрат ва Чўлпонлардан кейин адабиётимизда, менимча, Ойбек, Миртемир, Шайхзода, Миркарим Осимнинг тарихий мавзудаги асарлари халқимиз миллий шуурини сақланишида бир кўприк бўлди. Одил Ёқубов, Пиримқул Қодиров, Шукур Ҳолмирзаевнинг тарихий романлари ҳам, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Жамол Камол, Омон Матжон, Муҳаммад Али, Рауф Парфи, Зоҳир Аълам, Мамадали Маҳмудов, Азим Суюн, Хуршид Давроннинг тарихий мавзудаги ҳикоя, қисса, шеъру достонлари ҳам ўша жадидчиликда бошланган миллий руҳ учун, уни яшатиш учун хизмат қилди. Адабиётдаги бу шахслар, уларнинг асарлари расман очиқланмаган ва расман айтилиши, халққа матбуотда тушунтирилиши мумкин бўлмаган миллиятчи бир руҳни ташидики, буни алоҳида таъкидламоқ керак. Аслида мустақиллик учун кураш бу жабҳада борди. Бу жабҳа кишилари олдин ҳам буни миннат қилишни ўйламаганлари каби, бугунда ҳам, баъзилардек, биз мустақиллик учун курашдик, деб таъкидлаётганлари йўқ. Қаноатимча, бундай тамаъ туйғуси асл мафкура кишиларида бўлмайди. Зотан, бир ҳурматли одам оғир юкни кўтариб кетаётган бўлса, унга ёрдамлашган йигит киши буни айтиб ўтирмайди. Одам ўз элига, миллатига, давлатига, динига мутлақо «сув текинга» хизмат қилади. Агар бошқа ҳис-туйғу аралашса, бу соҳада сохтачиликлар, сохта ҳайбаракаллачилар ва сохта йўлбошчилар кўпаядики, бу миллат учун ҳам, давлат учун ҳам ҳеч бир наф келтирмайди.

Олдинга қадам ташлаяпмиз. Аммо тез-тез одимламоғимиз учун оёғимизга ўралашган ортиқча нарсалардан қутулмоғимиз шарт. Агарда адабиёт ва мафкура мавзусида бу оғир, ортиқча нарсалар нимадир, дея фикр этсак, менимча, ортиқчаликлар анчагина. Масалан, шулардан бири — адабиётни мафкурадан айиришга ундовчи бир сохта ташвиқот. Яъни: баъзи ёзувчиларимиз кейинги пайтда минбарларда, ўз чиқишларида «биз энди мустақил бўлдик, аввал мустақиллик учун хўп курашдик, сиёсат билан шуғулландик, бугун биз сиёсатни қўйиб, ўз ишимиз — ёлғиз адабиёт билан машғул бўлишимиз керак», дейишмоқда. Бу бироз бошқача қилиб айтилган фикр бўлгани учун ёзувчилар онгида лоқайдлик туғилишига, мафкура ишига фаол аралашмасликка олиб келмоқда. Тўғри, давлат нима, миллат нима, сиёсат нима — бу тушунчалардан йироқ, аммо шуҳратпараст (популист)лар ҳам бор. Бу ҳам табиий, чунки миллатнинг ичида ҳар қанақа одам бор. Бироқ шундай тажрибасиз, мафкура ва сиёсат ишида аввалда бир қадам ҳам қўймаган баъзиларнинг адабиётни сиёсатга аралашмасин, дейиши ножоиздир.

Чунки, аввал таъкидлаганимиздай, давлат ва мафкура жисму жондир, адабиёт, тарих, маданият унинг ҳаётида руҳ берувчи бир қайноқ булоқдир. Давлат, мафкура, адабиёт бир бўлгани учун ҳам қаҳрамон оталаримиздан Култегин тошкитобига «Эй, турк элим, бошингдаги осмон босиб тушмаган бўлса, остингдаги ер ёрилмаган бўлса, халқингни ким қул қилди?» деган мазмундаги сўзлар битилган. Шунинг учун ҳам Қашғарли Маҳмуд «Турк сўзлари девони»ни ёзди ва бу билан араблар босқинидан кейин ёзуви йўқотилган, тили ўлимга маҳкум қилинган Туронда яшаган боболаримизнинг турк сўзлари, тарихлари, ота сўзларимиз, қўшиқларимиз сақланиб қолди. Бу ҳам бир мафкурадир, адабиётнинг айни миллий сиёсат билан боғлиқ эканидир. Чунки адабиёт миллатнинг яшаши учун, сақланиши учун хизмат қилади. Яна: Навоий бобомиз нечун «Муҳокаматул луғатайн»ни ёзди? Шубҳасиз, турк тилимизнинг буюк эканини, у нафақат фан ва адабиёт тили, балки давлат тили бўлган ва бўлмоққа қодир кўҳна, бой тил эканини миллатсизланган жамият кишиларига уқдириб қўйиш учун. Шубҳасиз, буюк мутафаккирнинг бутун ижоди турк улусининг ҳаёти, келажаги учун хизмат қилиб келди ва бундан кейин ҳам башар тургунча шундай бўлиб қолажак. Барча асарларида ўз миллати «Турк улуси» билан фахрланган бобомиз:

Агар бир қавм, агар юз,
йўқса мингдир,
Муайян турк улуси худ
менингдир, —

деб хитоб этди. Бу XX асрда асир бўлиб қолган Туркистон ва Қофқоз туркларининг доҳийси Исмоил бек Гаспралининг «тилда, фикрда, ишда бирлик» шиорига уйғун бир сўздир. Зотан, бугунда, дунёда биз ўзбек туркларига тилдош, маданиятдош, тақдирдош бўлган икки юз миллиондан ортиқ ирқдошларимиз яшаётган экан, шубҳасиз, бизнинг адабиётдаги мафкурадаги йўлимиз ёндошдир. Дунё халқлари бугунда ирқий, диний, иқтисодий ва сиёсий йўлларда аллақачон бирлашиб бўлган. Бунинг учун ҳам биз, ўз давлат сиёсатимизни дунё миқёсида олиб бораётган эканмиз, шаксиз, мафкура ва адабиётдаги сиёсатимизни ҳам халқаро миқёсда юритмоққа мажбурмиз. Чунки бугун бизнинг давлатимиз бор, мустақиллигимиз белгиси бўлган ўз байроғимиз, туғромиз, турли давлатларда элчиликларимиз бор. Булар қаторида дунё майдонига мафкурамиз, адабиётимиз, маданиятимиз ҳам чиқиб бормоғи кераки, юртимизни, миллатимизни дунё бунинг воситасида ҳам танийди.

Хуршид ДЎСТ-МУҲАММАД:

ИСТИҚЛОЛ ВА АДАБИЁТ» тушунчасини «истиқлол ва истиқлол» деб ислоҳ қилиш ҳам мумкин. Негаки, адабиётга, умуман, бадиий ижодга мойилликнинг ўзи моҳиятан истиқлол, истиқлол истаги истиқболсизликка норозилик ҳодисасидир. Шундан келиб чиқсак, бизнинг катта адабиётимиз ижод аҳли табиатидаги истиқлолсеварлик айни шу ҳалда Ватан эришаётган истиқлолдан кўҳнароқ ва боқийроқдир. Ҳозир кузатилаётган ниҳоятда аҳамиятли ва қизиқ ҳодиса шуки, анча ёш бўлган (аниқроқ айтсак, бор-йўғи 2 ёшли) жамиятнинг ижтимоий мустақиллик ҳаракати кўҳнароқ ва боқийроқ бўлмиш ижод аҳлининг ботиний эркесварлик тушунчаларига ўзгаришлар, таҳрирлар киритмоқда.

Чиндан ҳам, ижтимоий истиқлол ижоди истиқлол учун фойдаланилмаётган имкониятлар нақадар кўплигини кўрсатмоқда. Шу маънода ижодий истиқлол тушунчаси янгиланмоқда, бошқача айтганда, балоғат палласини қайта бошдан кечирмоқда.

Ҳар қандай балоғат палласида дунёни ўзгача идрок этиш, англаш шиддатли тус олади, айни чоқда қабул қилмаслик, ёппасига инкор этиш туйғуси ҳам кучаяди. Аслида табиий ҳисобланган бундай ҳолатнинг нақадар самарали кечгани, яъни, нималар кўпроқ ўзлаштирилгану, нималардан воз кечилгани балоғат палласидан сўнг сезилади.

Муаммолар, баҳсли масалалар кўп, лекин, менинг назаримда, адабиётдаги миллий анъана, миллий қадриятлар борасидаги тасаввурларни ойдинлаштириб олиш айниқса муҳим туюлмоқда.

Миллийлик мавзуи ниҳоятда нозик масала, бу борада айтилган мулоҳазалар кўнгилнинг нозик пардаларига бориб тегиши табиий. Эҳтирос измига тушиб кимнидир миллатчига ёки осонгина миллат душманига чиқариб қўйиш ҳам шундан. Бироқ ижтимоий истиқлол тонгида «қарашлари»ни янгилаётган ижодий истиқлолнинг истиқболи ҳаққи айни шундай нозик муаммолар хусусида баҳс юритишдан чўчимаслик керак, менимча.

Мустақиллик шарофати ўлароқ ўтмиш адабий-маърифий хазиналаримизни ўрганиш, улардан намуналарни оммалаштириш кучайди. Бунинг қимматини, хусусан, адабий анъаналаримиз илдизлари нечоғли чуқур илдиз отганлигини билиб қўйишнинг аҳамиятини таърифлашга тил ожиз. Бу борадаги изланишлар миллий-умуминсоний тушунчаларимизни янада мустаҳкамлайди, бойитади.

Ҳозирги пайтда гўзалликдан ҳайратлана билмаслик иллати сезилаётгани жуда ташвишли ҳол. Адабиётга, ҳатто ўз ижодига, истеъдодига лоқайд-бепарво қарашлар ҳам ҳайрат алангасининг сўниши оқибатидир. Ваҳоланки, ҳайратсиз илҳом келмайди, ижоднинг боши — ҳайрат! Ҳайрат анқонинг уруғи бўлиб турган, аксарият ёшлар жаҳон адабиёти намуналаридан кўпроқ ҳайратга тушиб қалам тутаётган бир паллада ҳайратланмасликка ундаш, ҳатто янгилик истагида яратилаётган ҳикояларни, машқларни (тақлид бўлган тақдирда ҳам!) «олифталик, тақлидчилик» дея камситиш қандоқ бўлар экан?..

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»да (1993, 18-сон) «Мусаввирнинг ёшликдаги шамойили» романидан парча эълон қилиниши бугунги ўзбек адабий тафаккури учун катта воқеа десак муболағага йўймаслик керак. Таржимон Аҳмад Отабой кириш сўзида машҳур таърифни келтиради: «XX аср адабиётини уч наҳанг кифтида тутиб туради, булар — Ж. Жойс, М. Пруст ва Ф. Кафка».

XX аср сўз санъатининг улкан мўъжизалари ўзбек адабиёти ва ўзбек китобхони учун шу қадар ёт нарсами? Истиқлол йўлини танлаган адабиёт ўзи ҳали босиб ўтмаган адабий тажрибаларни кўр-кўрона инкор этиб қўя қолгани фойдалими ёхуд уларни ўқиб, ўргангани маъқулми?.. Дунёни ўзбекона идрок этиш тажрибаси, миллий қадриятларимиз учун умуминсоний кўникмалар бегонами?... Миллийликнинг маҳдудликдан фарқи борми?.. Бугунги миллий адабиётни фақат ортимизга ва нуқул оёқ остимизга аланглайвериш билан гуллаб-яшнатиш мумкинмикан?!.

Миллийлик ўз қобиғига ўралган, «бобомдан қолгани кифоя, ўзим ҳеч нарса орттирмайман» қабилида иш тутадиган тушунча эмас. Ҳозирги ўзбек бадиий тафаккури тўқимасига сингиб кетадиган, дунёни тўкисроқ, янгироқ идрок этишга ёрдам берадиган нимаики йўсин ва услублар бор экан, улар ўзбек миллий адабиётига ёт бўлмаслиги керак. Зеро, мустақил Ватанимиз адабиётидаги энг янги оқимлар билан бемалол, тенгма-тенгига баҳслашадиган, уларнинг ёнидан ҳақли жой оладиган, бўладиган мунозараларга ҳадиксирамай бошини тик кўтариб оралашиши учун ҳам кўнгли очиқ, бағри кенг ва саводли адабиёт йўлини тутмоғи лозим. Истиқлол истагидаги Ватан ва Халққа ана шундай адабиётгина кўрк бағишлайди!

ДАВЛАТ МУКОФОТИГА НОМЗОДЛАР

ОЛИМ БЎЛСАНГ— ОЛАМ СЕНИКИ

Кибернетика фанининг асосчиси Норберт Винер ўз ҳаёти ҳақидаги «Мен — математикман». деб номланган машҳур китобида бир янги ҳодисанинг моҳиятини ёрқин очади. Унинг кузатишича, XX асргача илм-фан билан ҳақиқий фидойи инсонларгина шуғулланганлар. Илм бу олимларнинг чин маънода кўнгил иши, умрининг мазмуни бўлган. Улар илм-фандан шахсий манфаатни кўзламаганлар. Бироқ, дейди Винер, Биринчи жаҳон уруши йилларига келиб фанга амалиётчилар илашдилар. Бу — фан ютуқларидан давлат фойдалана бошлаганининг оқибати эди. Амалиётчи ходимлар олимларнинг кашфиётларини ишлаб чиқаришга татбиқ этдилар. Шу тарзда илм-фанда илмга алоқаси кам кимсалар кўпайиб кетиши учун йўл очилди.

Улуғ кибернетик аниқ фанларнинг олимлари ҳақида гапирганди. Афсуски, Советлар даврида, айниқса, гуманитар фанлар соҳасида бу машъум иллат жуда чуқур илдиз отди. 30-йиллар қирғинидан кейин эса, фожиа янада чуқурлашди. Ана шулар оқибатида бугунги кунда жаҳон танийдиган адабиётшунос, тарихшунос, санъатшунос, файласуф ва ҳоказо ўзбек олимимиз йўқ ҳисоби. Хайриятки, бизга истиқлол насиб этди. Мустақиллик самаралари ҳам кўрина бошлади.

Яқинда бир гуруҳ истеъдодли ижодкор ёшларнинг номзодлари Ўзбекистон Жумҳуриятининг Давлат мукофотини олиш учун кўрсатилгани шу йўлдаги янги қадамдир. Улардан тўрттасини биламан. Мукофотга муносиб ижодкорлар. Газетамизнинг мазкур сонида икки номзод — Ҳалим Саййид ва Абдувоҳид Ҳайитнинг мақолалари босилаётир. Ҳар иккаласи ҳам эътиқод-имонли, ижодни кўнгил иши деб билувчи фидойи ёшлар. Мен бу ерда Абдувоҳид Ҳайит ҳақида бир оғиз фикримни айтмоқчиман.

Абдувоҳид Қашқадарёнинг Яккабоғ туманида туғилган. Ўрта мактабни битиргач, ҳарбий хизматни ўтаган. Яқинда Тошкент университетининг журналистика факултетини тамомлади. Мукофотга тавсия этилган илмий иши — «Садди Искандарий» достонини насрий баёни билан қиёслаб ўрганиш» ҳам шу ерда диплом иши сифатида ёқланган.

Абдувоҳид Ҳайит — ҳассос шоир. Газета-журналларда кўп шеърлари босилган. Бир даста шеъри ёшларнинг «Ёлқин» мажмуасида чиққан. Қисқаси, тинмай изланаётган, ижодий жиҳатдан ўсиб келаётган қаламкаш. Абдувоҳиднинг илмий тадқиқоти эса, унинг илмга ҳам меҳри баланд эканини кўрсатди. Бу диплом ишига олимлар юксак баҳо бердилар. Жумладан, профессор Нажмиддин Комилов шундай деди:

— Аслини олганда, насрий баён қиёси муаллиф учун бир баҳона. Унинг мақсади Навоий фалсафасининг мағзмоҳиятини очиш; тасаввуф ва ҳикмат, илоҳий қудрат ва шоҳлик, шоҳ — соликнинг саргузашт-сафари ва илоҳий маърифат сари илоҳ томон сафарнинг изтиробу мақомати, даража ва мартабалари, Искандарнинг бу мартабалар бўйлаб кўтарилиб бориши, комиллик касб этишини очишдан иборат бўлган. Иш бир юз эллик уч бет, унинг тузилиши ҳам анъанавий эмас, ўзига хос қизиқарли жозиб равияда ёзилган. Агар у диссертация шаклига келтирилса, бемалол ёқлаш учун тавсия этилиши ва муаллиф номзодлик илмий даражасини олиши мумкин.

Профессорнинг фикрлари мутлақо муболаға эмас. Чиндан-да, тадқиқотнинг илмий теранлиги, янгиликларга бойлиги шундай катта гапларни айтишга асос беради. Султонмурод Олим, Бойбўта Дўстқораев, Сайди Умиров каби олимлар ҳам илмий ишнинг юксак савияда ёзилганлигини, у навоийшуносликда янгилик эканини алоҳида таъкидладилар. Ёш тадқиқотчининг асари адабиётшунослик илмимизнинг келажаги ишончли қўлларда эканига бир далилдир.

Истиқлол даври ёш олимларидаги бир хусусият мени қувонтиради. Тўғри, улар ичида ҳам илмдан фақат шахсий манфаат кутаётганлар кўп. Бироқ, фанга ҳаётини бееминнат бағишлашга қатъий бел боғлаганлари ҳам анча. Улар ҳали оз бўлсалар-да, соз фикрловчилардир. Бундай илм фидойиларининг сафи йил сайин

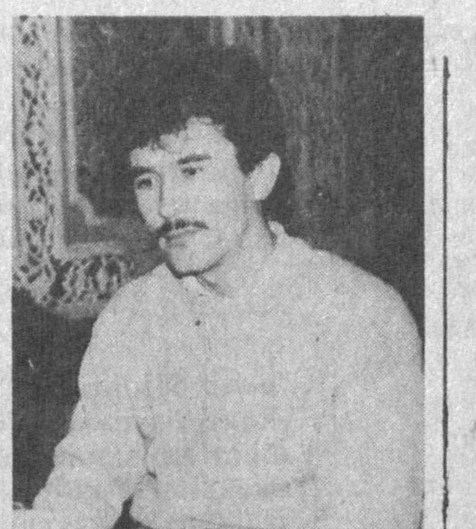

тўлиб бормоқда. Абдувоҳид Ҳайит ана шу сафнинг олдида бораётганлардан. У ўзбек мумтоз адабиёти, тасаввуф фалсафаси, миллий тарихимиз, динлар, илми нужум [астрология], йога таълимоти, Европа фалсафасини; араб, форс тилларини қунт билан ўрганмоқда. Хуллас, мутолааси яхши. Билимли, маърифатли илм кишисидан эса кўп нарса кутса бўлади. Умид қиламизки, Абдувоҳид келгусида адабиётшунослик фанимиз обрў-эътиборини жумҳуриятимиз ташқариларида ҳам тан олдирадиган олимларимиздан бири бўлиб етишади.

Маҳмуд САЪДИЙ

ТАСАВВУФ ТИЛИ—УМУМИНСОНИЙ ТИЛ

СЎЗ ХУСУСИДА:

Жисм бўстониға шажар сўздур,
Руҳ ашжориға самар сўздур, —

деб ёзади ҳазрат Навоий.

Бироқ шоир «сўз»и ва бизнинг тасаввуримиздаги сўз тушунчаси ўртасида бир олам тафовут бор. Шоир наздида, оламнинг аввали ҳам, охири ҳам сўздир. Қудрат Эгасининг аввалги хилқати — сўз бутун борлиқни ўз бағрига сиғдира олади, жамъики мавжудликни бирлаштириш қудратига эга:

Элга топиб тақаддуми зоти,
Эмди айлай тааххур исботи.

Ҳар киши даҳр аро ҳаёт топиб,
Сўнгқи дам сўз билан нажот топиб.

Англа ул сўзни нуктайи тавҳид,
Ваҳдат аҳлида йўқ мунга тардид.

«Ўзбек тилининг изоҳли луғати»да келтирилишича, **сўз** — «товуш ёки товушлардан иборат, бирор маъно билдирувчи нутқ бирлиги, гап бўлаги»дир. Тилшунослик нуқтаи назаридан берилган бу изоҳ айни пайтда бизнинг сўзга бўлган муносабатимизни ҳам белгилайди. Бизнинг тасаввуримиздаги **сўз** тушунчасининг қиммати, салмоғи ана шу изоҳга тенг. Бор-йўғи уч хусусиятга: товушлар бирикмаси, муайян маъно ва гап бўлаги мавқеига эга бўлган, илоҳийлигидан маҳрум сўз бизни ўзининг муқаддас манзилларигача олиб боролмайди.

Ўтмиш адабиётида сўзга маънодош сифатида «нукта», «қийл», «қол», «лафз» каби сўзлар ҳам қўлланилган. Бироқ Навоий инсон нутқини васф этганда нутққа нисбатан айнан «сўз» сўзини қўллайди. Шоир Низомий, Деҳлавий каби улуғ салафларининг асарларига нисбатан ҳам **сўз жавоҳиридан барпо этилган хазина** маъносида «сўз» деб муносабатда бўлади. Негадир, «лафз» ёки бошқа сўзни ишлатмайди. Шунингдек, шоир барча достонларида сўзга алоҳида бир боб бағишлайди.

Хўш, Навоийнинг сўзга бу қадар эҳтиром кўргизишининг бошқа сабаблари ҳам бўлиши мумкинми?

Шу мақсадда биз «сўз»нинг келиб чиқишига оид бир фаразимизни изҳор қилиб ўтмоқчимиз. Қадимги паҳлавий тилида «сўхтан», «сўз» деган маънодош сўзлар бўлган. Тарихдан маълумки, «Овисто» тили бўлган паҳлавий кейинчалик ўлик тилга айланиб, таркибидаги сўзлар форс, турк ва бошқа тилларга сингиб кетган. **Куймоқ, ўртанмоқ** каби маъноларни берувчи «сўз» эса, ўтмиш адабиётида ўз маъноси, яъни «куймоқ» маъносида ҳам кўп учрайди. Хусусан, Навоий ундан фаол фойдаланган.

Маълумки, тасаввуф адабиёти вакили учун сўз деярли фақат ишқий кечинмаларни, ошиқнинг ҳижрон азобида куйиб-ўртанишларини тасвирлашда восита бўлиб хизмат қилган. Тахминимизча, сўфиёна асарлар бошдан-оёқ «сўзу дард»дан иборат бўлганлиги сабабли **куймоқ** маъносидаги **сўз** кўчма маънода айнан нутқ бирлиги, яъни сўзга нисбатан ишлатила бошлаган. Навоий «сўз» сўзининг ана шу жиҳатларини ҳам чуқур ҳис этган, деб ўйлаймиз.

Биз мулоҳазаларимизни айнан сўз баҳсидан бошлаганимиз бежиз эмас. Зеро, ҳар қандай асарни тушуниш аввало сўздан бошланади. Яна, ҳазрат Навоий васф этган сўз оддий сўз эмас— илоҳий сўз.

Энди бу сўзга бошқа бир жиҳатдан — узоқроқдан назар ташлаб кўрайлик:

Кишилик жамияти шаклланганидан буён худо, илоҳиёт, борлиқнинг яратилиши ҳақидаги тасаввурлар дастлаб асотир-афсоналарда ифода топиб, улар замирида ғайб оламидан дарак берувчи турли таълимотлар пайдо бўлган. Улар умумий ном билан эзотерик (ички, ботиний) таълимотлар деб аталади. Эзотерик манбалар қадимда улкан бир қитъа — Атлантида мавжуд бўлганидан дарак беради. Бутундунё сув тошқинида океан тубига чўкиб кетган бу қитъада қизил ирққа мансуб одамлар яшаган. Қитъада жуда катта цивилизация бўлиб, асосан ғайб илми, илми нужум ривожланган. Қитъа океан тубига ғарқ бўлгач, Атлантидада мавжуд билимлар асосан уч заминда: қадимга Бобилда, Мисрда, Ҳиндистонда ривожлантирилган. Аслида, ҳозирда биз антик давр деб атайдиган қадимги Юнонистон, Рим маданияти, уларнинг худолар, оламларнинг яратилиши ҳақидаги асотирлари қадимги Бобил ва Миср цивилизациялари заминида юзага келган. Ҳиндистонда сақланган қадимги Донишмандлик манбалари асосида эса, кейинчалик, Буддизм таълимоти пайдо бўлган. Бинобарин, турли заминларда ривожланган таълимотлар моҳиятан бир илдиздан ўсиб чиққан.

Эзотерик таълимотларни ўрганиш маросимлари махфий, тор доирада ўтказилган. Бу маросимларга қатнашиш ҳуқуқига эга кишилар **мистлар** деб аталган. «Мистерия», «мистика» атамалари ҳам шундан келиб чиққан. Ғайб илми билан шуғулланувчи кишилар «оккултис» (лотинча — махфий, ғайбий) ҳам дейилади. Пантеизм, яъни борлиқни худонинг зуҳуроти деб билувчи таълимот қадимги оккултизм замирида шаклланган. Пантеизм Пифагор, Суқрот, Платон, айниқса, неоплатонизм асосчиси Плотин томонидан ривожлантирилган.

ТАДҚИҚОТ * АХБОРОТ

БАРЧА ЭЗОТЕРИК, МИСТИК ТАЪЛИМОТЛАРГА хос бўлган бир хусусият шуки, уларда ўзига хос атамалар, истилоҳлар, рамзлар тилидан фойдаланилган. Масалан, Тибет ламалари ҳозирда ҳам ҳеч қандай миллий тилга алоқаси йўқ Муқаддас Тилдан фойдаланадилар.

Маълумки, тасаввуф ислом дини замирида эзотерик, мистик таълимот сифатида деярли ислом дини билан бир пайтда вужудга келди. У ислом оламида исломий фалсафа, ахлоқ, маданиятни тарғиб этишга, Қуръоннинг асл моҳиятини очиб беришга интилган таълимот сифатида майдонга чиқди. Шу билан бирга, шарқшунос Е. Э. Бертелснинг таъкидлашича, сўфийларнинг «ваҳдат ул-вужуд» назариясининг пайдо бўлишида неоплатонизмнинг таъсири каттадир.

Тасаввуф ривожида халифа Маъмун даврида барпо этилган «Байт ул-ҳикма» — «Донишмандлар уйи» фаолияти ҳам муҳим ўрин тутади. «Донишмандлар уйи»да олимлар кўпгина нодир манбаларни бошқа тиллардан, асосан қадимги юнон, паҳлавий ва санскрит тилларидан араб тилига таржима қилган эдилар. Бу эса, тасаввуфнинг исломий фалсафа бўлиши билан бирга қадимий Донишмандлик Манбаларининг ҳам меросхўри бўлганидан далолат беради.

Тасаввуф ва оккултизм таълимотларини қиёслаганда кўпгина ўхшаш жиҳатларни илғаш мумкин.

Хусусан, биз юқорида ҳазрат Навоийнинг сўзга берган сўфиёна баҳосини кўриб ўтдик. Тасаввуф фалсафасига кўра, аввал сўз (ёки ғоя) яратилди. Яратгувчининг «кун» — «ярал» амри бўлгач, аввал оламлар, сўнг бирин-кетин мавжудоту махлуқот яратилди. Ҳазрат Навоий «Ҳайрат ул-аброр»да ёзади:

Даҳри муқайяд била озодаси,
Борча эрур «коф» ила «нун» зодаси.

Зодасидин зода бўлуб беадад,
Зодаға ҳам волид ўлуб, ҳам валад.

Оккултизмда: «Борлиқнинг қўзғалиши Маҳапралайи (Улуғ Йўқлик, қадимги юнон асотирларида — Хаос) тугалланишидан кейин Логоснинг пайдо бўлиши билан бошланади. Логос хусусида адиба Анни Безант ўзининг «Қадимги Донишманлик» китобида шундай ёзади: «Бу юнон фалсафасидан олинган атама ўз ривожида қадимги ғояни ифодалаб келади. Логоснинг луғавий маъноси — сукунатдан таралаётган сўз, овоз, товуш бўлиб, яратилишнинг қўзғалиши унинг воситасидадир».

Демак, тасаввуфдаги сўз (ғоя) оккултизмда Логос билан ифодаланган.

Сўз хусусида ҳазрат Навоий:

Барча кўнгул дуржи аро жавҳар ул,
Барча оғиз ҳуққасида гавҳар ул, —

деб ёзади.

Навоийга кўра, илоҳий сўз (яъни Илоҳ амри) коинотнинг етиб бўлмас сарҳадларига ҳам етиб боради. У борлиқнинг ҳар бир заррасига, ҳар тола нурга сингиб кетган.

Логос хусусида Қадимги Донишмандликка таянувчи манбаларда шундай дейилади: «Моддий борлиқни ташкил этувчи материя Логоснинг нурланиши (зуҳуроти)дир. Материянинг кучлари, қуввати аслида Логосда мавжуд бўлган токдир. Бу ток ҳар бир атом замирида мавжуд, ҳамма нарсага сингиб, қувват бериб, ҳамма нарсани ривожлантиради. Бутун коинотнинг манбаи ҳам, охири ҳам, унинг сабабияти, мақсади, маркази ва чегараси ҳам Логосдир. Логос мустаҳкам пойдевор бўлиб, коинот ана шу пойдевор устига қурилган. У ўзига белгиланган муайян маконда Логос ҳаёти билан нафас олади. Логос ҳамма нарсада ва ҳамма нарса унда мавжуд». Шу тахлит оккултизмда Логос, яъни сўз ёки ғоя Мутлақ Илоҳга, Ҳаққа тенглаштирилади.

Хуллас, тасаввуф ислом замирида эзотерик таълимот сифатида ривожланди. Тасаввуфчилар учун ўз ғояларини, ўз ҳақиқатларини ифодалашда тасаввуф адабиёти қулай восита бўлиб хизмат қилди. Бу адабиётнинг яратилишида айниқса тасаввуф назариётчилари томонидан тузилган махсус истилоҳлар луғатлари катта аҳамият касб этган.

Сўфиёна асарлар учун махсус луғатлар тузилганлиги эса бу таълимот ўзига хос бадиий тилга эга бўлганлигидан далолат беради.

Дарҳақиқат, бу тил сўфиёна истилоҳлар тилидир. Биз уни алоҳида тил деб аташимизнинг боиси бу луғатдаги сўзлар, истилоҳлар бизнинг тасаввуримиздаги тушунчаларни англатмайди, яъни бу сўзлар бизнинг тасаввуримиздаги маънода эмас, балки ундан-да чуқурроқ мазмунда ёки кўчма маънода қўлланилади.

ХЎШ, НИМА САБАБДАН тасаввуфчилар сўзларни ўз маъносида қўлламай, атама, рамз ва тимсоллардан фойдаланишган?

Юқорида кўрганимиздек, тасаввуф диний-мистик, яъни илоҳиёт олами, инсон руҳияти ҳақидаги таълимотдир. Шунга кўра, тасаввуфчилар ўз фалсафаларини оддий тилда ифодалай олмас эдилар. Чунки оддий сўзлашув тили мантиққа асосланган, унда ақл кўзи билан кўриб бўлмайдиган, тасаввур кучи, ҳис-туйғу, қалб билан ҳис қилинадиган кайфият, ҳолат ва манзараларни ифодалаш мушкул эди. Зеро, ҳазрат Навоий «Садди Искандарий»да ақл ғайб илмида кўрдир, у эртаги кун нима бўлишини билмайди, дейди:

Хирад ғайб илмида аъмодурур,
Ки билмаски, тонгла келур недурур.

Руҳият, илоҳиёт оламига оид тушунчаларни ифодалаш учун эса, мутасаввифлар ўзга бир тил — истилоҳлар, рамз ва тимсоллар тилидан фойдаланишга мажбур эдилар.

Бироқ тасаввуфчиларнинг тимсоллар тилидан фойдаланиши инсоният тарихида янгилик эмас, балки бу хусусият юқорида тилга олинган барча эзотерик таълимотларга ҳам хосдир. Барча диний китоблар, асотирлар айнан ана шу — тимсоллар тилида ёзилган. Бу тил хусусида атоқли Ғарб психологи Эрих Фромм шундай ёзади: «Рамзлар тили шундай тилки, унда ташқи олам ички оламнинг, кўнгилнинг, тафаккурнинг рамзи бўлиб келади». Айни пайтда XX аср психологи ва мутасаввифларнинг ички ҳамда ташқи олам хусусидаги қарашлари ўртасида муштарак жиҳатларни кўриш мумкин. Хусусан, Э. Фромм инсон вужуди унинг руҳиятининг, ташқи олам ички оламнинг тимсоли, деб ёзади. Тасаввуфга кўра ҳам, мулк — малакутнинг, моддий олам— Илоҳ оламининг зуҳуротидир.

Э. Фромм рамзларни уч турга: шартли, тасодифий ҳамда универсал рамзларга ажратади ва универсал рамзлар хусусида шундай ёзади: «Айнан ана шу, инсоният томонидан яратилган, бироқ ҳали шартли универсал тилга айланиб улгурмай, унутиб юборилган универсал рамзлар тили — ягона умуминсоний тил бўлиб хизмат қилиши мумкин эди». Фромmнинг универсал рамзларга берган таърифи сўфиёна истилоҳларга ҳам айнан мос келади.

Психологнинг ёзишича, универсал рамзларга хос бир хусусият шуки, бу рамз ва рамз этилаётган нарса ўртасидаги боғлиқлик тасодифий эмас, балки универсал рамзлар «ички мувофиқликка эга бўлган ягона рамзлар туридир». Шу боис барча динлар, мистик таълимотлардаги, шу жумладан, тасаввуфдаги истилоҳлар ва тимсоллар бир-бирига ниҳоятда яқин. Яъни, уларнинг барчасида ташқи оламдаги ашёлар, мажозий воқеалар воситасида илоҳиёт, руҳиятга оид ҳақиқатлар баён қилинади. Э. Фромм рамзлар тилининг айнан шу хусусиятидан келиб чиқиб уни ягона умуминсоний тил бўлиш мумкин эди, деган хулосага келган эди.

Бунинг яна бир сабаби — барча мистик таълимотларнинг мақсад-муддаоси, воситалари муштарак эканлиги ҳамдир. Яъни, муддао — ҳаққа етишиш ва бу йўлга кирган солик учун унинг дини, аъмолидан қатъи назар, манзилга етказувчи асосий восита ишқ эканлигидир. Масалан, Ҳиндистондаги «Йога» таълимотини олайлик. «Йога» сўзи санскрит тилида «бирлик», «бирлашмоқ» каби маъноларни билдиради. Бу эса, «йога»нинг «Ваҳдат ул-вужуд» тушунчасидан кўп узоқ эмаслигини кўрсатади. Ёки уларнинг сўнгги авлиё (гуру)си А. Ч. Бҳактиведантанинг қуйидаги сўзларидан ҳам ўхшашлик илғаш мумкин:

«Дунёдаги барча одамлар ўзларидаги мудраб ётган — бошқаларни севишга бўлган майлларини қондиришни жуда-жуда исташади. Бунинг инсонпарварлик, саховатпешалик, миллатпарварлик каби турли йўллари ҳам ўйлаб топилган. Бироқ, улар дунё, кишилар турмуши фаровонлигига мўлжалланган бўлиб — биз худони(Кришнани) севиш санъатидан бехабар эканмиз, фойдасиз ва фақат қониқмаслик ҳиссини беради, холос. Одатда, одамлар ахлоқий принциплар, диний расм-русумларга қатъий риоя қилиш билан қониқиш ҳосил этиш, бахтга эришиш мумкин, деб ўйлашади. Бошқа бир тоифа одамлар — моддий фаровонликни таъминлаш йўли билан, учинчи бир тоифа эса, ҳиссий лаззатга бўлган эҳтиёжни қондириш йўли билан бахтли бўлиш мумкин, деб ўйлайди. Аслида одамлар фақат худони (Кришнани) севиш билангина бахтли бўлишлари мумкин».

Дарҳақиқат, бу фикрларга тасаввуфчилар ҳам тўла тўкис қўшилишади. Мазкур ўринда ҳиндулар авлиё(гуру)сининг «диний расм русумларга қатъий риоя қилиш билан» инсон мақсадга етиша олмайди, деган фикрини олиб кўрайлик. Навоийнинг тасаввуф ҳақидаги бир ғазалида ҳам шунга яқин фикр бор:

Тасаввуф эмас зуҳду тақвою тоат,
Ки, андин риё йўл топар бетаваққуф.

АЛҚИССА, ТАСАВВУФ АДАБИЁТИ тили шундай бир тил эканки, сўфиёна асарлар зоҳиран турк, форс, араб тилида битилган бўлиш мумкин, бироқ улар моҳиятан ўша ягона умуминсоний тил — рамз ва тимсоллар тилига мансубдир. Бу хулоса Навоий асарлари тилига ҳам тўла маънода тааллуқлидир.

Сўфиёна асарларни таржима қилганда, уларга насрий баён ёки шарҳ ёзганда, айнан ана шу тилдан ўгирилгандагина биз кутган натижа ҳосил бўлиши мумкин.

Абдувоҳид ҲАЙИТ

АДАБИЙ ҚАҲРАМОН ОЛАМИ

ЎЗБЕК АДАБИЁТШУНОСЛИГИДА ёзилган жилд-жилд тадқиқотлар олдида Хадича Лутфиддинованинг «Зеби, Зебона» рисоласи (Тошкент, «Ўзбекистон» нашриёти, 1993) ушоққина асар. Мана шу китобчада ўзбек адабиётшунослигида рўй бераётган янгиланиш диққатни жалб қилади. Халқ Отабек ва Кумушни, Раъно ва Анварни, нурдек покиза Зебини астойдил севди, Жалолиддин Мангубердидек қаҳрамони бўлганидан боши кўкка етди, Улуғбек фожиасидан бағри қон бўлди. Китобхон ўзбек «Кўнгил», «Ўзбегим», «Мен нечун севаман Ўзбекистонни?» сингари шеърларни куйиб-ёниб davраларда, тўйларда ўқирди. Бироқ адабиётшунослар халқ севган қаҳрамонлар, асарлар ҳақида баркамол мақолалар ёзмадилар, махсус тадқиқотлар яратмадилар. Аксинча, 40-йиллардан 90-йилларгача мактабда ўқиган ўзбек борки, қора терга ботиб Ғофур, Жамила, Йўлчи, Гулнор, Зайнаб, Омон сингари қашшоқларга қайишиб, Солиҳбой, Мирзакаримбой, Хонзода, Ҳожиона, Анор хола, Зуннунхўжа, Шарофат, Нури сингари бой, бойвуччаларни қоралаб, Ойқиз, Санда, Павел, Пелагея Ниловнага ўхшаш коммунистик онг эгаларини олқишлаб баён, иншо ёзди. Мақсад — навниҳол авлод онгига бадиий образ воситасида коммунистик мафкурани, совет империяси ғояларини сингдириш эди. Халқда: «Ўсма кетар —қош қолар, сурма кетар — кўз қолар»,— деган нақл бор. Мустақиллик эълон қилиниб қизил империя емирилгач, тарғибий-ташвиқий образлар ўз-ўзидан унутила бошлади.

Янги ўзбек адабиётшунослиги белгилари Аҳмад Яссавий, Навоийнинг алоҳида асарлари, ғазаллари тўғрисида ёзилган илмий ишларда, диний, сарой адабиёти ,дея менсимай келганимиз — бебаҳо бойлик тўғрисида юзага келаётган тадқиқотларда кўзга яққол кўринмоқда. Ойнинг ўн беши қоронғи бўлса, ўн беши ёруғ, дейди сабр-қаноатли ўзбек. Ойнинг қоронғи тунларида Чўлпончалик эзилган, ҳақоратланган адиблар унча кўп эмас. Қарангки, янги ўзбек адабиётшунослиги ёруғ кунларини Чўлпон ҳаёти, асарларини ўрганишдан бошлади. Мен бу ўринда иккита «Чўлпон» китобини (О. Шарафиддинов ва Н. Каримов), Чўлпон шеърияти ва романи бўйича ёқланган икки диссертацияни, Чўлпон ижоди таҳлилига бағишланган кўп мақолаларни, ниҳоят, «Зеби, Зебона» рисоласини назарда тутаяпман.

Адабиётшунослик ёхуд танқидчилик асарини холис баҳолаш муаллиф услуби, илмий концепциясига ҳурматдан бошланади. Хадича Лутфиддинова, масалан, «Зеби, Зебона»да Зебини Кумушбибига монандлайди, Чўлпон роман ёзишда Абдулла Қодирийга эргашганлигини, устоз санъаткор сабоқларидан фойдаланганлигини таъкидлайди. Улкан санъаткорнинг бошқа, айниқса, ёш ёзувчиларга таъсир этиши табиий ҳол. «Кеча ва кундуз» романи А. Қодирийнинг машҳур асарларидан кейин яратилганлиги — «Ўтган кунлар» ва «Меҳробдан чаён» тажрибалари Чўлпонга таъсир этганлиги аниқ. Лекин Чўлпон ҳеч кимникига ўхшамаган бадиий олам яратганлиги, «Кеча ва кундуз»даги қаҳрамонлар образи инсон табиати, тийнати ҳақидаги тамоман янгича қарашларнинг ҳосиласи сифатида юзага келганлиги очиқ-ойдин кўринади. Менга қолса, Зеби бошқа дунё, Кумуш ўзга олам; Ўзбекойим ер бўлса, Қурбонбиби осмон; Раззоқ сўфи ўнларча совуқ рангларда чизилган бўлса, Солиҳ Махдумдаги ранглар янада кўпроқ ҳамда сал нурлироқ. «Кеча ва кундуз» романида инсонни талқин этиш XIX аср охири — XX аср бошларида Оврупо мамлакатларида кенг тарқалган қатъий реализмга мос келади. Совет адабиётшунослиги эса узлуксиз равишда мана шу фалсафий, адабий йўналишни инкор этиб келди, «буржуа мафкураси, адабиёти» тушунчаси биз учун вабо, мисли йўқ фалокат деб уқтирилди. Ваҳоланки, бундан бир, бир ярим аср муқаддам машҳур санъаткорлар, мутафаккирлар инсонни тасвирлашда, унинг ҳаётдаги ўрни, вазифасини белгилашда тўғри йўлни танлаган эдилар. Оврупо адабиёти ва фалсафасида инсонни англаш, талқин қилишдаги қарашларнинг илдизи Шарқ фалсафаси, мусулмон адабиётидаги илмий-назарий қарашларга боғланаётганлиги бизни қувонтиради. Демоқчимизки, Чўлпон асарлари, хусусан, романида инсонни талқин қилиш қадимий адабий анъаналаримиз, фалсафий-эстетик қарашларимиз билан узвий боғланиб кетади.

«Зеби, Зебона» асарида Зеби характеридаги барча хусусият, фазилатлар изчил тасвирланган. Муаллиф диққатидан Зебининг феълидаги биронта хусусият, табиатидаги белги четда қолмайди. Аксинча, у Зебининг фазилати бўлган хусусиятларни керагидан ортиқ даражада таҳлил қилади. Зеби ва Ўлмасжон аро муносабат, менингча, романнинг мазмун арқоғида катта ўрин эгаллайди. Х. Лутфиддинова икки ўсмир алоқаларини узундан узоқ таҳлил этади. Зеби ва Ўлмасжон муносабатлари тотли ҳолат. Севгисимон бу туйғу Ўткир Ҳошимовнинг «Оқ булут, оппоқ булут» ҳикоясида, «Қалбингга қулоқ сол» қиссасидаги Дилфуза ва Рустам образида ҳам нозик тасвирланган. Зеби ва Ўлмасжон муносабатларини гулнинг муаттар исига менгзаш мумкин. «Зеби, Зебона» асарида синчиклаб ўқиш усули аниқ сезилади. Микроанализ — адабиётшуносликнинг синалган таҳлил усули. Лекин Х. Лутфиддинова адабиётшунослик илмида ботбот такрорланадиган ибора, атамаларни ҳам анчагина ишлатади. Мана, бир мисол: «Кеча ва кундуз» романи марказига олинган Зебининг фожиаси ўша давр ижтимоий ҳаёти ва муҳити билан боғлиқ эди. Ўша муҳитнинг типик вакили қизнинг отаси — Раззоқ сўфидир»; «Бу роман ўша вақтда адабиёт майдонида йирик асарлар яратган баъзи адиблардан кейин яратилган бўлса ҳам, халқнинг миллий руҳидан келиб чиқадиган типик воқеий жумбоқ яратди». «Типик» деган атама адабиётшуносликда ҳамиша бўлган. Лекин бу сўз совет адабиётшунослигида сиёсат, мафкуранинг ҳоким бўлиб олишида роса хизмат қилди. Шунинг учун бўлса керак, мен бу атамадан ҳануз чўчиб тураман.

«ЗЕБИ, ЗЕБОНА» РИСОЛАСИДА синчковлик, айтилган фикрни асардан олинган парча билан исботлаш етакчи бўлгани ҳолда, композицион мутаносиблик етишмайди. Муаллиф Зебининг қизалоқ (4-бет), мўртгина ниҳол (5-бет), ёшгина қиз (7-бет) эканлигини таъкидлайди. «Зеби шундай гўзал ёшдаки, уни ёшлар ҳам, кексалар ҳам, тенгдош қизлар ҳам, ўспирин йигитчалар ҳам илиқ меҳр ва ҳаяжон билан кутиб оладилар» (39-бет), дейди муаллиф. Чўлпон нега қаҳрамоннинг ёш, мурғак, қизалоқ эканлигини таъкидлайди? «Кеча ва кундуз» романида **алдамчи дунёнинг гуноҳкор бандалари** асосий ўринни эгаллайди. Гўдаклар, ўспиринлар бегуноҳликлари, фариштадай покликлари билан ўзгалардан фарқланадилар. Мўмин Мирзо «Навоий» романидаги нур, поклик рамзи бўлиб кўринади. «Абулфайзхон» драмасида Абдимўминнинг қатл этилиши Сиёвуш руҳининг намоён бўлиши билан уйғунлашиб кетади. Сиёвуш— Шарқ — мусулмон адабиётида поклик рамзи. Айни вақтда у жабрдийда. Ўгай она қилгуликни қилиб қўйиб, гуноҳни Сиёвуш бўйнига илмоқчи бўлади. Чўлпон романида Зеби образига тун-тубанликни чекинтирувчи машъала, порлоқ нур вазифаси юклатилган. Акбарали мингбоши хонадонига Зеби кириб келгач, бу зимистондаги қабиҳлик, тубанлик, фаҳш ярқ этиб кўринди-қолди. Мингбоши хонадонидаги ҳамма нарса Зебига бегона эди. Унинг бутун борлиғи бу хонадонни, унинг хўжаларини инкор этарди. Зеби— бола-да: Умринча хола сўзига кириб «ўзидан кетиб қолиш» ҳийласини ишга солди. Айни вақтда, покиза, бегуноҳ Зеби борлиғида ўзига душман куч ҳам бор эди: ақл-идрок Зебини муҳитга мослашишга, ота-она юзини ёруғ қилишга ундарди. Ҳисоб-китоб, ақл-идрок Зебидаги олиҳимматлилик, нурдай покизаликдан устун келди: «...мингбоши ёнига салгина қалтираниб Зебининг кириб келаётанини кўрди. Қиз унинг очилган қучоқларига бир қулдай эҳтироссиз кириб келди... Эртаси куни унга ижирғанмади. Ундан кейин табиат ўз ишини қилди. Мамлакатнинг қизғин қуёшида тез етилган тан бечора қизнинг маъюс кўнглини ўз илиқ қучоғига олди». Зеби гуноҳ оламига қадам қўйди. Бу оламнинг тубан қонунлари, даҳшатли курашлари бор эди. Зеби бу дунёда ўз ўрнини топа олмади. Аксинча, оч, маккор бўрилардан бири қўзичоқдай бегуноҳ Зебини енгди-қўйди. Зеби бегуноҳдан-бегуноҳ қотил бўлиб қолди. Оқ пошшо судялари, адвокату, қораловчилари, тилмочию югурдаклари ёвузликда мингбоши хонадонидаги «бўрилар»дан юз чандон маккор, ҳийлакор экан. Чўлпон суд залидаги ҳийла-ҳийлакорлар билан маъсума Зебини қиёслайди. «Адабиётда қатор образлар яратилган,— деб ёзади Х. Лутфиддинова,— Чеховнинг Дениси, Абдулла Қаҳҳорнинг Бабари одам сифатида тоза, аммо ўта гўл. Зеби образи талқинида адабиётда акс этган тозалиқ ва гўлликнинг қоришмаси бор».

Китобингизни ўқидим

Дунёга келган одам борки, гўдаклик, болалик— беғуборлик, поклик босқичидан ўтади. Ёшлигида беғубор, масъум бўлганлардан қанча-қанчаси кейинчалик ёвузлашиб, тубанлашиб, махлуқлашиб кетади. «Кеча ва кундуз»нинг қаҳрамони Зеби худо назар солган одамлардан. Зебига камдан-кам одамга насиб этадиган истеъдод — нафис овоз, мусиқий дид берилган. «Зеби образини шакллантириб турган ёшлик тушунчасини қўшиқ тушунчасидан айри ҳолда қараш мумкин эмас. Бу икки ноёб ҳодисани уйғунлаштириб туриш учун унга ноёб мусиқий овоз ҳам ато этилган»,— деб ёзади рисола муаллифи. Истеъдод— илоҳий инъом. Истеъдодли инсонда бани одамдан фарқ қиладиган, оддий киши англаб етмайдиган илоҳий руҳ, қувват бўлади. Чўлпон Зебини истеъдод эгаси қилиб тасвирлар экан, ниҳоятда мураккаб концепцияни илгари суради. Одам, диний эътиқодга кўра, ўт, ҳаво, сув, тупроқдан таркиб топган. Ўт ва ҳаво одамни юксакликка ундайди, хок ва сув уни ерга боғлаб туради. Истеъдод одамдаги ўт ва ҳавони кучлантиради, уни махлуқот оламидан юксакликка кўтаради. Қадим-қадимдан инсон юксакликка интилган, арши аълога кўз тиккан. Инсонни улуғлаш, ҳаётни мазмундор қилиш қанчадан-қанча таълимотлар, фалсафий, илмий йўсинларнинг мақсад-мазмуни бўлган. Комил инсон ҳақидаги таълимот мусулмон адабиётидаги тасаввуф илмининг асоси бўлган. Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» асарида Зебининг истеъдоди, қўнғироқдай овози, оҳанграбодай қўшиқларига алоҳида эътибор қаратилади. Зебининг қўшиқларидан тун чекинаётгандай, ҳаёт файзга тўлиб бораётгандай бўлади. Зеби куйлар экан, сайроқи қушлар ҳам тиниб қолади, тирик мавжудот борки — сеҳрга бурканади. Зебининг қўшиғи Энахоннинг хароба уйини бир муддат кошонага айлантиради. Мингбошининг кичик хотини Султонхон, унинг қизи Фазилат Энахон уйида Зеби қўшиғини тинглар экан, умридаги энг ҳузурбахш дамларни туяди. Қўшиқ сеҳри Акбарали мингбоши. Мирёқуб ҳаётида бурилиш ясайди. Мирёқуб қўшиқ сеҳрини англагач, «итлик» қилиб яшашдан ҳақиқий завқ-лаззатни ҳис қилиб яшашни фарқлай бошлайди. Бадбашара, хунукдан-хунук Акбарали мингбоши, билибми-билмайми, дутор тинғиллатадиган бўлади. Изғирин кечада турар манзилга қайтаётган сарбозларга: «Қўшиқ айтинг»,— дея буйруқ беради. Акбарали «итлик» қилиб яшаш жонига текканига иқрор бўлади. Мирёқуб қалбида жиддий ўзгариш рўй берди: унинг қалбида виждон азоби бошланади, у ўз ўтмиши, қабоҳатли ишлари учун жавоб беришга киришади. Фоҳишахонадаги Мариянинг қўшиғи Мирёқубга кучли таъсир этади. У фоҳишахона тутқуни Марияни эрксизликдан қутқаради, уни эркин инсон сифатида эъзозлай бошлайди. Чўлпон қаҳрамони руҳиятида рўй бераётган ўзгаришга китобхонни ишонтиради. Мирёқуб фоҳишахона тутқуни — эрксиз аёлни ўз никоҳига олади, унга «Биби Марям Ойша қизи» деган янги ном беради.

«Кеча ва кундуз» романидаги қаҳрамонлар икки гуруҳга ажратилади. Бир гуруҳ одамлар илоҳий истеъдод сеҳрига бериладилар: руҳий-маънавий ўзгаришга юз бурадилар. Раззоқ сўфи, Умринисо сингарилардаги жоҳиллик шунчалик кучлики, уларга на қўшиқ, сеҳри, на инсоний меҳр-шафқат таъсир этади. Улар оддий махлуқ, жонзотлардан фарқ қилмайдилар. Қизининг фожиасидан сўнг Сўфининг кўзи ярқ этиб очилади. Лекин бу уйғониш виждоний, руҳий эмас. Шахсий йўқотиш, «меники» деб номланган нарсадан маҳрум бўлиш Раззоқ сўфини саросимага солади.

«Кеча ва кундуз» романида «итлик ҳаёти» деганда шаҳвоний тубанлик эмас, ижтимоий-маиший ҳаёт ҳам тушунилади. Мирёқуб, империянинг чириши ҳақида нойиб тўра билан суҳбатлашар экан, жуда кўп масалаларни англаб етади. Мирёқуб «итлик» ҳаётининг чегаралари қанчалик ичкарилаб кетганлигини ҳис этади. Ҳаракат, тадбиркорлик динда рағбатлантирилади. Лекин пул топишнинг барча усуллари ҳ[…] ҳалол эмас. Мирёқуб им[…]рия даврида ишни пиш[…]тиш, амалу лавозимга эр[…]шиш, пул топишнинг т[…]бан — ҳаром усулини м[…]на бундай ифодалай[…] «Империя оқ подшодан, [...] йиб тўрадан ва унинг [...]гонидан иборат экан. Шу[...]ча минг пуқаронинг [...] ҳам биз сингари бебузот [...] чораларнинг ихтиёри, ўз[...]гиз биласизки, нойиб тў[...]да, яъни погон эгалари[...] уларнинг бутун инон-ихт[...]ри эса — хотинлари қў[...]да бўлар экан. Пошшо[...] — катта меросга эга [...]лиш учун бир қурол [...] мерос — давлат демак, д[...]лат — пул демак. Им[...]рия — «погон» демак, «[...]гон» шундай нарсаки, д[...] «пул, пул, пул!», деб ту[...]ди. Кўплар унинг сўраг[...]ни, яъни пулни беради[...] қайтиб ҳеч нарса олма[...]лар. Ҳолбуки, иш би[...] киши «погон» деганда [...] сўм бериб, уни — ўша [...]гон ёрдами билан [...] юз сўм қилиб олади. [...] шунақа ишларга ўз[...] эпчил деб биламан... [...]ча кечаси нойиб тўра [...] тиннинг маст лабла[...] қўндирилган маст ў[...]нинг ёлғиз биргина ма[...]си бор эди, пул!».

ЧЎЛПОН—УЛУҒ СА[…]АТКОР. Унинг [...]аткорлигини шеърияти, [...]рий асарлари мисолид[...]луксиз очиб, ёритиб [...] вериш лозим. Биз «[...] Зебона» номли ихчам [...] тобча баҳонасида Чў[...] романининг мағизини [...]гилаган баъзи маса[...] хусусида ўз фикр-му[...]заларимизни баён [...] Асар — хоҳ бадиий, [...] илмий бўлсин — фик[...] ғотса, мулоҳаза билд[...]га ундаса, ижобий [...] товга сазовордир. Х[...] Лутфиддинованинг «[...] Зебона» рисоласи [...] мазмунли, [...] ва [...] баҳсга, фикр-мулоҳаза[...] тишга ундайдиган ас[...]фатида диққатга мол[...]

Абдуғафур РАСУЛ

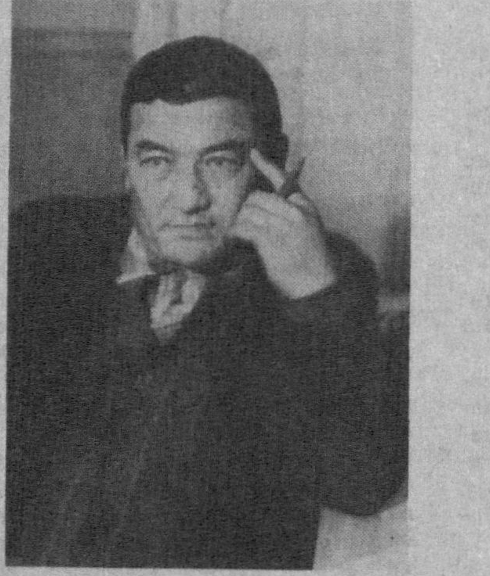

Эргаш АБДУЛЛА

СЕВДИМ МАРД БЎЛИБ...

●

Севдиму мард бўлиб, жафога кўндим,
Кўзёшу май аро сафога кўндим.
Шайтон ваъда қилган вафога кўндим,
Ёлғонлардан мени ажратиб олгин.

Тадбирнинг тарзига келтирдимми шак,
Кузда мева туккан олмадек тентак?
Бундоқ ҳалокатли, бундоқ енгилтак
Армонлардан мени ажратиб олгин.

Озод яшай, ахир, онам эрк берган,
Ҳақ суянч, ишқ илинж,
Ватан берган шаън,
Бир умрда минг хил созланаверган
Азонлардан мени ажратиб олгин.

Кутилмаган бир кун бўларман ғойиб,
Пулсирот йўлидан кетарман тойиб.
Таниш боғ йиғласа магар сарғайиб,
Хазонлардан мени ажратиб олгин...

МУҚИМИЙ НАБИРАСИНИНГ АРЗИ ҲОЛИ

Камхарж бўлиб қолдим шу кунлар,
Илҳомимнинг бозори касод.
Унча-мунча ёзганимни ҳам
Еб битирди не фисқу фасод!
Тирикликнинг расталарида
Бир мардона харидор кутиб,
Сатрларим ҳар бир юракдан
Ахтаради исёнли қутб.
Келинг,
сизга келтирганим шу,
Мақтамайман молимни ёлғон:
Бу—тўзиған ишонч йиғиси,
Бу—яшашдан тўйиб кетган жон.
Олинг уни, раҳмингиз келсин,
Эл тўқ эрур, гар шоир тўқдир.
Тобора қиш яқиндир, аммо
Менинг гуппи чопоним йўқдир.
Бозорларда харидорим йўқ,
Айтинг, қайси жойда ўтадир
Мажнунни ҳам телба қилган руҳ,
Ўлган умид, портлаган сабр?
Ёниб кетсам
буржин йўқотган
Бир самовий жисмдек ногоҳ,
Ҳимояга муҳтож эрк учун
Буюк жангдан берурман огоҳ!
Қонаб ётмай ўйилган кўздек,
Тупроғини бўяб бозорнинг.
Ҳайқириғим олинг, ҳеч йўқдир,
Ўзимга қолдиринг озорни!
Аламлардан тўлиб кетдим мен,
Ҳар ночор кун—кўксимга ўқдир.
Тобора қиш яқин, афандим,
Менинг эса чопоним йўқдир...

КУЗДА

Қушлар безовта дод солаётибди,
Кунлар бағри совиб қолаётибди.
Табиат қарзини олаётибди,
Олмоқнинг бермоғи борга ўхшайди.
Куз эмас бу, худди зорга ўхшайди.
Тўкилган хазонми, киприкларимдир?
Қушларми, қаноти қон каптаримдир?
Ҳувиллаган боғда кўнглим яримдир,
Куз эмас бу, ёмон ёрга ўхшайди,
Мезонлар тортилган дорга ўхшайди.
Опам-акам ётган бешикда ётдим,
Нотаниш дунёнинг меҳрини тортдим,
Йиғлаб онамни не саҳар уйғотдим,
Ул маъсум чоқлар-да тушга ўхшайди,
Руҳим йўқ, вужудим бўшга ўхшайди.
Эҳтиёт бўл, вақтнинг бургути човчи,
Ярогинг борми, эй ҳорғин йўловчи,

Ўнг тарафда овчи, чап тараф овчи,

Умр орасиз бир сайдга ўхшайди,

Ноласи мақтан байтга ўхшайди.

Гоҳ оқил яшадим, гоҳ далли кездим,

Хайрият, рангларнинг ёнишин сездим,

Тупроқни қўзғотдим, булутни эздим —

Томчилаган бу шеър майга ўхшайди,

Куз саси бўзлаган найга ўхшайди...

Паҳлавон СОДИҚ

СУКУНАТ САСИ

●

Кел, зулфи торида тийнати зоҳир,
Ёрдулар талашган сийнати сийм.
Сен менда талъатсан, сен менда —
тоҳир,
Кел, энди талъати тоҳир севгилим...
Малаклар мавжида кўз ёриб, оғир,
Бағримдан бодалар тиланган гулим.
Сен менда аввалсан, сен менда—охир,
Кел, энди, аввалу охир севгилим...

●

Бир видо важҳига ваъдалар келди,
Сажда саҳвланди, қаъдалар келди,
Не Жамшид жомлар, не бодалар
келди,
Сен нечун келмадинг қалби салимам?..
Бебаҳра дилларга Баҳром қайтар кун,
Маҳмуд мақомида маҳрам қайтар кун,
Не хуршид тобон, не моҳи ром қайтар
кун,
Сен нечун қайтмадинг қалби салимам?
Ҳолимни қаҳҳорлар, ҳалиймлар билди,
Не басир, не ақли салимлар билди,
Саҳролар билмаса, самумлар билди,
Сен нечун билмадинг қалби салимам?..

●

Қисмат қомусида таҳрир азалдан,
Ё дил, қайда қолдинг сағир, сазойи?..
Биз не кутган эдик тақдир Азалдан,
Қадардан илгари келган қазойим?..
Бир маҳдуд салтанат—ломакон Арши,
У мудҳиш соғинчдир, у гўзал унут.
Ўлим хайрхоҳдир, тириклик—қарши,
Кел, ўзинг қатлимга энди қамал тут!..
Бир саҳиҳ саҳфадан ўчган номимиз,

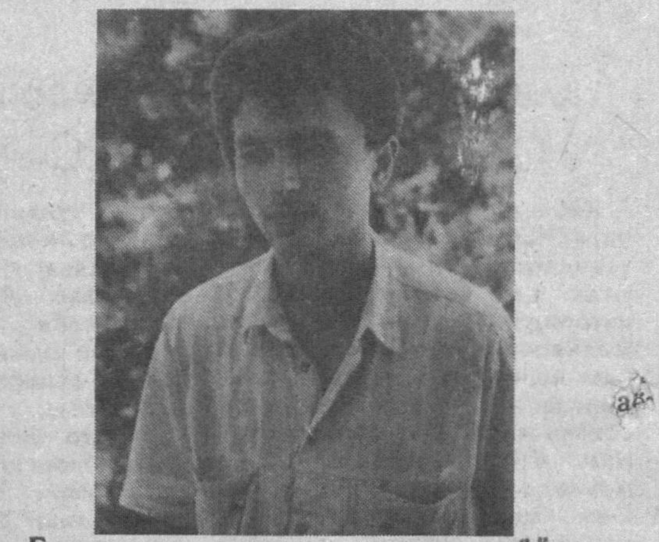

Бир макон тархига тарзимиз йўқдир.
Шайтон малак бўлса—вожиб комимиз,
Малак шайтон чиқса, арзимиз йўқдир.
Аё ғам жомидан сунилган фарах,
Сен ўзда фонийсан, сен ўзда қойим.
Эй, одам қасдига гуллаган дарахт —
Қадардан илгари келган қазойим...

●

Шабистон—азалнинг ҳарами[1], азизам,
Азизам, сукунат—илоҳнинг сасидир.
Гулларга шунчаки қарама, азизам,
Гуллар—капалакнинг қобирғасидир.
Уфунат уфурган ифорлар бир тоза,
Бир тоза ифорлар уфурар уфунат.
Сен бундай уфурма, «уф» урма,
азизам,
Гуллар ҳам биз каби юпун де, юпун,
айт.
Шу сўзлар ортида йиғласанг, розиман,
Майлига, кулсанг-да, гарчи бу оғир
ғам.
Фақат... менга бундай қарама, ҳозир
ман,
Капалак эмасман, гулмас қобирғам...

[1]. Муҳаммад Иқбол сатри

ВАТАН-ЖОНУ ТАН, БУТУН ИЙМОН

ТАНИҚЛИ ЁЗУВЧИ, ЎЗБЕКИСТОН ПАРЛАМЕНТИНИНГ АЪЗОСИ НУРАЛИ ҚОБУЛ БИЛАН СУҲБАТ

— Нурали ака, кейинги вақтларда «Ватан» сўзи жуда кўп тилга олиняпти. Кўплиги шу даражадаки, баъзан кишининг қулоғига-да, қалбига-да, таъсир қилмайди. Аслида у муқаддас сўз, муқаддас тушунча, айниқса, ҳозирги замонда. Ватанни севмоқ имондан экан, шу сўзнинг, туйғунинг қадрини туширмаслигимиз даркор, шундоқ эмасми!

— Ҳаёт — бу ақлнинг ҳолати бўлганидек, у ёки бу муқаддас сўзга бўлган муносабат, эътиқод халқнинг салоҳиятидан келиб чиқиб, ўзлигини таниганини, қадр-қимматини қай даражада англаб етганлигини кўрсатади. Асл ватансевар инсон учун бу ёруғ дунёда сиз такрорлаган ўша илоҳий ва буюк сўзни айтмоқ ҳамда эшитмоқдан саодатли дақиқалар бўлмаса керак. Қай шаклда бўлмасин, бу сўзни кўп такрорлаш миллий фожиа эмас. Фожиа бошқа тарафда. Энг хасис ва хавфли кишилар ҳокимиятга астойдил интиладилар, деганларидек, беватан ва бемиллат, аҳлоқан номукаммал кишилар қиёфаларига ватанпарварлик ниқобини тутиб олганларидан чин маънода чўчиш мумкин. Биз Берияни ҳам, Вишинскийу Сталинни ҳам ватанпарвар, деб келганмиз ва ҳамон кўплар шу фикрда. Бироқ ушбу шахслар бўлмаганида, бу Ватан ҳозиргисидан ўн чандон гўзал ва озод бўлиши, миллионлаб одамларнинг қони беҳуда тўкилмаслиги мумкинлиги ҳақида чуқур, дунёвий ақл-идрок билан ўйлаб кўрмаймиз. Бунинг учун шу пайтгача маънавий эҳтиёж ҳам сезмаганмиз. Виждонимизда исён туғён урмаган. Буюк аждодимиз Заҳириддин Муҳаммад Бобур «Биз темурийларнинг қисматимиз хоҳишимиз ила муқояса қилмайдур», деганида балки шу каби ҳолатларни назарда тутгандир. Ватан дегани жону тан, бутун иймон демакдир. Бу илоҳий эътиқодни туймаган инсонни... билмадим, нима деб аташни...

— Ватан остонадан бошланади, дейишади. Мен сизнинг илк қисса ва ҳикояларингиздаёқ каттакон Ўзбекистонга кўксингизни очган остонангиз — Ойқорни, Энангизни, Ойқорнинг ўзга дунёлардан узилган чўпон-чўлиқларию итларини, бирининг феъли ўлардай ўжар, бирининки уммондай кенг одамларни кўрганман. Бугун сиз катта элнинг парламентдаги вакилисиз. Президентимиз Ислом Каримов раҳбарлигида парламент томонидан кўплаб қонунлар тасдиқланди. Бу қонунлар мустақиллигимизни мустаҳкамлашга нечоғли хизмат қилаяпти ва қила олади, мулоҳазаларингизни айтсангиз! Умуман, сиёсат билан шуғулланиш оғир эмасми!

— Агар жавобимда адабийлик сусайиб, сиёсийлик кучайиб кетса, маъзур тутинг. Бизнинг Боботурон элимизда давлатчилик сиёсати улуғ аждодимиз ҳазрати Амир Темур даврпарида ўзининг олий нуқтасига чиққан. Давлат ва ҳокимият худди ана шу даврларда дунёвий аҳамият касб этиб, жаҳоннинг барча бурчакларида Амир Темур деган номни эшитган подшо ва халқ борки, ҳаммаси сергак тортган. Турон ерига кўз олайтириб юрган катта-кичик ғанимларнинг дами анча муддат ичига тушиб кетган. Сабабиким, Темур бобомиз ҳатто ашаддий душманларнинг ҳам иззат-ҳурматини жойига қўйган. «Менга бўйсунишдан бош тортган ва эл тинчлигини бузаётган эронларни Самарқандга кўчиртирдим. Токи, улар қўл остимда тинч ва хавфсиз яшасинлар», дея қайд этади жаҳонгир. Бу ерда жуда бир нозик масала борки, буни барча бирдек англаб етавермайди. Маълумки, ҳар қандай рақибдан тап тортмайдиган ва дунёда ягона енгилмай ўтган соҳибқирон Темур ўн минг ёки йигирма минг форсийдан қўрқмаган. Гап шундаки, Темурга яхши кўриниш учун бўйсунмаганлигини баҳона қилиб бирор-бир лашкарбошиси шунча эронлини қириб юбормаслиги учун Темур уларни кўчиртириб, Самарқанднинг қоқ марказига олиб келган. Уларга энг унумдор ва сувли ерларни берган, ўз навбатида бу халқ мана шу юртнинг фидокор фарзандига айланган. Дунёнинг ҳар бир тирикчилигида шошиш мумкин, ва буни кечирса бўлади. Бироқ сиёсат бу инсоний одатдан мустасно бўлиши керак. Эътибор берган бўлсангиз, Қирғизистон Президенти Аскар Акаев «Известия» газетасидаги суҳбатида «Ўшни даҳшатли фожиалардан Ўзбекистон Президенти Иском Каримовнинг сиёсий донолиги қутқариб қолди», дея мардларча тан олди. Бу оддий ва мураккаб адолат ҳисси. Қаердаки, айниқса, сиёсатда кўпчилик кутган адолат ҳисси бузилар экан, бу тарихда доимо фожиавий оқибатларга олиб келган. Жуда мукаммал бўлмаса-да, Парламентда озод мамлакат давлатчилик сиёсатининг тамал тошлари қўйилмоқда. Бу ерда ҳамма гап халқнинг бу қонунларни қай даражада англаб етишида ва унга амал қилишида. Аниқроғи, ўрта ва қуйи бўғин раҳбариятининг миллатни қай даражада катта ватаний ишларга жалб эта билишида. Биз ким бўлмайлик, мана шу оддий, самимий, гоҳида тўпори халқнинг вакилимиз. Уни бирор-бир ҳолатда айблашга ҳақимиз йўқ. Яна шуни айтиш жоизки, онгида Ватан туйғуси тўкис шаклланмаган чўпон ёки деҳқонни кечирса бўлади. Бироқ беватан ва бемиллатлик дардига мубтало бўлган депутат, вазир ёки ҳокимни кечириб бўлмайди. Афсуски, сафимизда бундайлар бор ва улардан осонликча халос бўлиш қийин. Ҳар нарсанинг давоси вақт бўлганидек, бунинг учун ҳам маълум муддат керак. Сиёсат шу қадар мураккаб нарсаки, унда кўп ҳолларда тасодифий воқеликни ҳал қилиб қўяди. Масалан, Олтин Ўрда хони Ўзбакхон рус ерларини ўз қўлида ушлаб туриш учун синглиси Кончикни Москва князи Юрий Мовковскийга беради. Гарчи Юрийнинг синглисининг умрига зомин бўлса-да, шу бир оддий воқеа ҳам ўша пайтда рус-мўғул сиёсатида муҳим аҳамият касб этиб, Ўзбакхоннинг фаолияти кутилмаганда марказлашган кучли Москва давлатининг ташкил топишини тезлаштирди. Амир Темурнинг икки бор сотқинлик қилган Тўхтамишхонни ер билан яксон қилиши эса, Россиянинг туркийлар тасарруфидан батамом озод бўлишига олиб келди. Шу боис ҳам сиёсатда мақсад бирламчи. Ҳатто катта мақсадга эришиш учун дипломатия деган шиор остида турли ишлар ҳам қилинади. Пировардида, мақсад буни оқлайди, шекилли. Лекин сиёсатга муносабат қай даражада бўлмасин, у халқ тафаккурини шакллантиради, ўзлигини танишида бекиёс аҳамиятга эга бўлади. Узоқ йиллар мобайнида дунёдан узилиб қолганимиз, дунё кўрмаганлигимиз боис бизда профессионал сиёсатчилар камчил, сиёсий маданият эса такомиллашуви лозим. Насиб этса, ҳаммаси, асл тарихий изига тушиб кетади. Ўтмишда пишқириб оққан дарёлар яна оқади. Турк миллати яратмай, бирон бир дунёвий иш билан машғул бўлмай туролмайди. Гоҳида эса хаёлимга шу фикр ҳам келади: сиёсат бугун ва эртани алдаб яшайди. Асл ҳаёт эса ўтмиш ва тарихдир...

— Оддий фуқарога мустақилликни мустаҳкамлашга интил, десангиз, анчайин эриш туюлиши мумкин. Гап шундаки, йигирма милёнли Ўзбекистон аҳолисининг аксар қисми оддий қишлоқ меҳнаткашларидир. Оддий деҳқон эса мустақиллик президентимиз шарофати, уни мустаҳкамлаш ҳам бошқаларнинг иши деб ўйлайди. Бу ерда саводхонлик, ватан ғурури ва уни ҳис этиш масаласи турибди.

— Ватанни онг, бутун иймон билан танимоқ керак. Она Ватанни топмоқ — Ҳақни танимоқ, Ҳаққа етмоқдир. Оллоҳ таолонинг тўқсон тўққиз оти бўлганини биламиз. Балки Яратганнинг юзинчи оти Ватандир. Ватанни топмоқ учун жуда катта илму амал бўлмаса-да, тоза қалб, покиза юрак керак, деб ўйлайман. Ўзим англаган ҳаёт ҳақиқати шуки, дунёда бир-бирига юз фоиз дўст бўлган инсон зотини учратмадим. Даражаларидан қатъи назар, шаклланган шахслар ва оддий одамлар ҳам бир-бирларини инкор этиб яшайдилар. Ватан ва миллат эътиқоди эса, барча инсоний қусур ва нуқсонлардан ҳоли бўлмоғи керак. Акс ҳолда, Ватан туйғуси ҳам чалажон, мавҳум бир тушунчага айланиб қолади. Мисол учун бахил, торфеъл, чаласавод, ғумроҳ, маиший бузуқ одам ҳеч қачон том маънодаги ватанпарвар бўла олмайди. У дунёда бундай туйғу борлиги ҳақида ўйлаб ҳам ўтирмайди, ўзининг «асосий» тирикчилиги билан банд бўлади. Ватан учун саводсиз ва камбағал одамдан кўра, саводли порахўр ҳамда оқ-қорани таниган, ҳеч балодан қайтмайдиган олғир хавфлидир. Миллат ўзининг феъл-атворидаги қусурлардан халос бўлиб боргани сари унинг руҳий олами ёришиб, маънавияти юксалиб боради. Модомики, қай бир жамиятда инсон қадр-қиммати, шон-шарафи муқаддас саналиб, эъзоз этилмас экан, бу жамият ривожланмайди. Бу албатта биринчи галда шу жамият кишиларининг дунёни қай даражада идрок эта билишларидан бошланади. Фақат аҳлоқи баркамол кишилардангина асл ватанпарварлар етишади.

— Шу ўринда давлатимиз раҳбари бот-бот такрорлаган қобил, жонфидо кадрлар ҳали танқислиги одамни ўйлантиради. Хўш, бугун Ватанга қандай кадрлар керак ва уларни қай тарица камол топтирмоқ лозим, деб ўйлайсиз!

— Том маънодаги раҳбарлик салоҳиятига эга ҳокиму ҳукамоларимиз етишиб чиқиши учун бугундан бошлаб астойдил ўқиб-ўрганмоғимиз, дунё кўрмоғимиз лозим. Бугун Ватанга ўзи билан баробар халқимиз орасида қўли калта, бева-бечора, дасти ҳеч бир ерга етмайдиган одамлар ҳам борлигини ўйлайдиган, барча жабҳада инсоф, диёнат тарозисининг мувозанатини сақлай биладиган фарзандлар керак. Акс ҳолда, одамлар ҳақиқатнинг рўёбга чиқишига, адолатга амал қилиб яшашга ишонч ва шу каби қатор умуминсоний қадриятларга бўлган эътиқодларидан чекинадилар, охир-оқибатда уни йўқотадилар. Жоҳиллик, меҳрсизлик ана шундан сўнг бошланади. Яна бир ғоят салбий одатимиз—ҳар қандай жонфидо, уддабуро кишиларга ғайирлик ва ҳатто ғаним кўзи билан қараш қусуримиздир. Бирор-бир иш қилишга бел боғлаган кишига ўзини кўрсатмоқчи бўлган амалпараст ёки шуҳратпараст деган маънода муносабатда бўламиз. Хорижда бу икки одатга оддий ҳаётий ҳолат сифатида қарашади. Бизнинг руҳиятимизда яқин ўтмиш тузумимиздан қолган нотабиий бир нуқсон борки, бу ҳаётга юзда-юз, очиқ кўз, теран фикр ва тиниқ хотира ҳамда тасаввур билан ёндаша билмасликдир. Киши ўзи билмаган ва ақли етмаган нарсасига душманлик кўзи билан қараганидек, ўзимиздан яхши фикрлайдиган кишига олабўжидек қарамаслигимиз лозим. Бу ожизлик аломати.

— Нурали ака, пойтахт Тошкентда туриб ҳам ёки бирор сафарга чиқаётиб ҳам, гарчанд сиртдан қаралсаям, мустақилликнинг бақувват томирларини учратиш мумкин. Ҳар бир туманда чет эл билан алоқалар ўрнатилган, қўшма корхоналар қурилган, эплаганлар маҳсулот ишлаб чиқармоқдалар. Қимматчилик бўлса-да, ҳар нечук, оч қолганимиз йўқ. Ўзингиз бир гал айтганингиздай, биз кўп вақтни овқатланишга, ялпайиб ўтириб валақлашга сарфлаймиз. Ҳолбуки, эндиликда вақтнинг, ишнинг, мулкнинг, демакки, ватан мулкининг қадрига етиш палласи аллақачон етган.

— Мустақиллик учун халқлар жон олиб, жон берадилар. Иқтисодий ислоҳотлар туфайли биз озгина қийинчиликларга рўбарў бўлибмиз, бу янаям бизга Оллоҳнинг иноятидир. Шахсан мен учун тўқ қул бўлиб ўлгандан кўра оч ва эркин кўз юммоқ афзалдир. Мустақилликнинг шарофатини бир мисолда келтирай: 1981 йилнинг сентябрида собиқ СССР ёш ижодкорлари сафида собиқ Германия Демократик Республикасида бўлдим. Ўзаро суҳбатларда совет қўшинларининг Афғонистонга кириши катта тарихий хато бўлганини, сафимизда юрган тенгдош рус ёзувчисининг Афғон урушидан мақола ва китоблар ёзиб юргани бемаъно иш эканлигини баҳслашдик. Бу гапларни мен Тошкентда, Москвада ҳам айтганман. Шундан сўнг ўн йил мобайнида чет эл сафарига чиқишнинг иложи бўлмади. Ҳатто қўлимда билетим билан Франкфурт-Майнга учаётган самолётдан қолдириб юборишди. Мана, сизга қарамлик, қуллик ва ўзга бир юрт подшоларининг қош-қовоғига қараб яшаш. Бундай ҳолатлар ўзлигини англаган кишининг нақадар нафсониятига тегишини тасаввур этарсиз. Худога шукур, ҳаммасидан қутулдик. Эсимда бор, Олий Кенгашнинг иккинчи сессиясида Марказқўмнинг ўша пайтдаги иккинчи котиби А. С. Ефимов билан «суверен» ва «независимий» сўзлари устида қанчалик тортишганимиз. Ўша пайтда бизни Ислом ака руҳлантириб, қувватлаб, рағбатлантириб турмаганларида, иккинчи котиб олдига йўлатармиди? Бунинг ҳаммаси яқин ўтмиш, тарих бўлиб қолди.

Озод жумҳуриятнинг дарвозаси бўлиши керак. Бу биринчи галда биздаги маданиятни белгилайдиган аэропорт, чегара ва божхона хизматини ташкил этиш масаласидир. Бу ишларни умумдунё талаб-эҳтиёжлари даражасида ташкил эта олмасак, меҳмонларнинг биз ҳақимиздаги илк таассуроти яхши бўлмайди.

Ватан мулки дедингиз. Қандай улуғ гап! «Дўстлик» кўноқхонасининг ўнг томонидаги қуриб, қақшаб, сувсиз ётган мўъжазгина ўрикзорни, Тошкент шаҳридаги шу каби кўплаб кичик-кичик боғчаларнинг ўз ҳолига ташлаб қўйилганини кўриб кишининг юраги эзилади. Нега пойтахт шаҳар ва туманларининг мутасадди раҳбарлари бу боғлар Ватаннинг мулки, она Ватаннинг бир бўлаги эканлигини ҳис этмайдилар? Шу боғлар атрофида яшовчи кишилар-чи? Наҳотки, биз Ватаннинг ҳар бир гиёҳию гарди кўзимизга тўтиё эканлигини ҳамон англаб етмасак! Тошкент қурилиши ҳақида турли баландпарвоз гапларни гапириб, ёзиб юрамиз. Аслида-чи? Пойтахтимиз жуда оқилона меъморий ечим билан қурилмаган. Бироқ юз фоиз бўлмаса-да, уни тўғрилаш йўллари бор. Аммо бу хусусда ҳеч кимнинг фикри сўралмайди. Сабаби: бизда масъулият ҳисси суст. Ватан мулкига лоқайдлик билан қараш ҳам шундан.

— Чинакамига ишлаётганларнинг қадрига етмоқ керак. Айниқса, ҳозир. Буни қандай ташкил қилмоқ лозим деб ўйлайсиз!

— Бу мушкул масала. Сабаби: миллат етмиш беш йил мобайнида унумли меҳнат қилишдан безиб яшади. Чунки шунча муддат давомида меҳнат эркин ва озод бўлмай, кўр-кўрона, қулларча эди. Ҳамон одамлар астойдил меҳнат қилишдан чўчийдилар. Мулк эгалиги ҳисси бизда ҳамон чуқур илдиз отиб кетгани йўқ. Қадрига етиш деганингиз ҳар ҳолда мукофот бериш дегани бўлмаса керак. Мен буни уларга ёрдам бермасак-да, халақит бермаслик деб тушундим. Мана, оддий бир мисол: Чимкентдаги миллатдошларимиз учун етти минг дона «Қуръони Карим» китобини олиб кетаётган ватандошимиз шу маҳсулотни олиб чиқиб кетиш учун ўн еттита турли хил ҳужжат тайёрлади. Бунинг учун қарийб бир ҳафта вақти кетди ва олиб келган машинаси бир ҳафта Тошкентда турди. Бу инсон иккинчи бор биздан маҳсулот олиб кетмайдиган бўлди. Айтинг-чи, бу аҳволда қандай қилиб чинакамига ишлаш мумкин? Демак, кўп ишларимизни такомиллаштиришимиз, иш услубларимизда тубдан ўзгариш ясашимиз керак.

— Депутат сифатида сизни айни кунда нималар кўпроқ ўйлантиради! Сайловчилар олдида қандай қарзларим бор деб ўйлайсиз!

— Миллатвакилликнинг бош шарти деймизми, мезони деймизми, менинг тасаввуримда, энг аввало ўз халқининг қалбида, виждонида инқилоб ясамоқликдир. У шундай уатти ҳаракатлар қилиши кераки, унга умид билан боққан кишиларнинг маънавий дунёси ва моддий турмушида ўзгариш бўлсин. Ҳеч бўлмаганда, уни парламентга сайлаган сайлов мавзесида ҳеч кимнинг бурни ноҳақ қонамасин. Мен ҳар қандай қилган ишимдан қониқиш ҳосил қилмайман. Бизнинг нафақат сайловчилар, бутун меҳнаткаш халқимиз олдида ҳад-ҳудудсиз қарзимиз бор. Бу қарзни узиш учун бир неча умр ҳам етмайди, деб ўйлайман.

— Инқилоб сўзига муносабатингиз ижобий эмас эди....

— Ҳа, шундай. Инқилоб дегани аслида фожиа демакдир. Тинч-тотув, обод ва фаровон яшаётган халқ учун ҳеч қанақа инқилобнинг ҳожати йўқ. Жамият ва тузумдаги иқтисодий, сиёсий воқеа ва ҳодисалар умуминсоний қонун-қоидалар, ақл-идрок билан ҳал қилинмаган жойларда портлаш рўй беради. Бу ишни амалга оширганлар ўз хунрезликларини ниқоблаш, ўзларидан қаҳрамонлар ясаш учун бу тирикчиликни улуғ инқилоб, буюк тарихий бурилиш каби атамалар билан ўраб-чирмайдилар. Шу ўринда хитойларнинг «ютган император, ютқазган ўғри», деган мақолини эслатмоқчиман. Яқинда ёзувчи Ражаббой Ота Турк Фрунзе қўшинининг ўн иккита тўп ўқи тешиб ўтган ва ўпириб кетган Бухородаги Катта миноранинг суратини кўрсатди. Мана, сизга ўша қизил фашизмни қарор топтирган Октябр инқилоби.

— Энди шу воқеаларга ёзувчи сифатида баҳо берсангиз.

— Ёзувчилик касб ёки тирикчилик эмас. Бу—тақдир. Каттароқ нарса ёзишга вақт, виждон ва руҳ ороми етишмайди. Лекин фикрларни қайд этиб бораман. Гап ҳар куни кечқурун ўтириб, узлуксиз ёзишда эмас, ўтириб ёзишдан бўлак иш қилиб бўлмайдиган ҳолатга келишда, юракдаги дардлар отилиб чиқадиган дақиқаларга ета билишда. Масалан, Чингиз Айтматов ҳар қандай катта рўмонининг илк қораламасини узоғи билан бир ойдан ошириб ёзмаган. Сиёсатчилик ёки бошқа бир тирикчиликни билмадиму, ижодкор сифатида барча сўзим ва фикримга жавоб бера оламан. Жумладан, шахс ўлароқ ҳам.

— Шу ўринда бир мулоҳаза: кейинги вақтда илгари халқнинг кўз ўнгида турган ёзувчилар, баъзан журналистлар ҳам, назаримда, мадҳиябозликка бироз берилиб кетаётгандай...

— Бизда у ёки бу масалага ёндашувда профессионал маҳорат етишмаганидек, каттани ҳурмат, кичикни иззат қилишда ҳам меъёрни билмаймиз. Анъанавий удумларимиздан эса, анча узоқлашганмиз. Миллий давлатчилик сиёсатимизнинг шаклланиш даврида бир-биримизга нисбатан бағрикенгроқ, раҳм-шафқатлироқ ҳамда кечиримлироқ бўлишимиз керак. Халқимизда ҳамма нарсани тушунган одам ҳамма нарсани кечиради, деган ажойиб нақл бор.

— Бугун ёзувчи мустақилликка нимаси билан хизмат қилиши керак!

— Модомики, ёзувчи халқнинг виждони экан, асл виждон ва иймон ҳаёт-мамот дақиқаларида сукут сақламайди. Улуғ ватаний ишлар кутиб турганда сусткашликка йўл қўймоқ жиноятдир. Бунинг учун даставвал ёзувчиларимиз ўртасида фикрий бирлик бўлиши керак. Айтинг-чи, ижод аҳлининг Ватан, халқ бахти-саодатидан ўзга фикру ўйи бўлиши мумкинми? Халқимиз орасида ҳали озодлик ва мустақилликни тўла англаб етмаган қатламлар мавжудлиги ҳеч кимга сир эмас. Ёзувчилар, нафақат ёзувчилар, барча ижод аҳли ана шу ватандошларимизнинг қалбида ҳам озодлик ва мустақиллик чироғи порлаши учун заҳмат чекмоқлари керак. Бундан улуғ мақсаду эътиқод бўлиши мумкин эмас. Оллоҳнинг назари тушган бу икки дарё оралиғидаги бу юртда ҳеч ким оч қолмайди.

— Ёзувчилар билан гурунгда И. А. Каримов «Кадрлар билан шуғулланиш мен учун, очиғи, азоб», деб айтди. Бу гапнинг тагида катта ҳикмат бор, албатта. Мана, ҳозирги пайтда ўзимизда халқаро дипломатия институти очилишидан ташқари минглаб ёшлар чет мамлакатларда ўқитиляпти. Уларга ҳам умид қиламиз. Сиз ўзингиз ҳам бир қанча хорижий мамлакатларда бўлгансиз. Табиийки, уларнинг давлатчилик сиёсатидан ҳам бирмунча хабардорсиз. Шу нуқтаи назардан олганда, бизнинг камчиликларимиз нимада ва уни бартараф этиш учун нималар қилишимиз керак!

— Ҳамма гап тезроқ мукаммал Ватан ва бутун миллат бўлиб шаклланa билишда. Бу жараён оғир, машаққатли кечади. Масалан, Туркияга бориб ўқиб келишнинг ҳам ўзи бўлмайди. Моддий ва бошқа қийинчиликларга бардош бера билиш керак. Ўқиганда ҳам эртага келиб одамларга ниманидир ўргатиш, ҳеч бўлмаганда, иқтисодни яхшилашнинг бирон-бир йўлини тутиб, халқнинг оғирини енгил қилиш керак. Ватан саодати учун бел боғлаган асл ўғлонлар, керак бўлса, ёшликнинг ҳою-ҳавасларини унутиши, ўз ҳузур-ҳаловатларидан воз кеча олишлари керак. Акс ҳолда, бундай ёшлардан том маънодаги ватанпарварлар чиқмайди.

Давлатчилик сиёсатимизнинг барча бўғин ва жабҳаларида олиб борилаётган ишлар, қабул қилинаётган қарорлар бу борада илк пойдевордир. Биз бу хусусда қўлимиздан келган кўмакни беришимиз лозим. Мени энг ташвишлантираётган нарса халқимизда миллий ва ижтимоий онгнинг секин шаклланиши. Бу борада оммавий ахборот воситалари ҳам зиммасидаги тарихий вазифани кўнгилдагидек адо эта олмаяпти. Ҳамон халқнинг аксарий қисми ўзининг асл тарихини, маданияти ва санъатидан юзда-юз баҳраманд эмас. Кечирасизу, вазиру парламент аъзолари орасида турк ёки ўзбек дегани нимани англатиши, шу сўзнинг келиб чиқишини ҳам билмайдиганлар бор. Буни кўриб оддий халққа худо тўзим берсин, деб ўйлайсан руҳинг тушиб. Сиз айтган барча ишлар одамларимизда дунёвий ички ва ташқи маданият тўкис шаклланган сари изга тушиб бораверади.

Ватан, миллат ва халқ тушунчаси бу буюк дард ҳақида ҳатто талаба даражасида тасаввурга эга бўлмаган раҳбарлар мавжуд. Президентимиз Вазирлар Кенгашининг йиғилишида бундай шахслар бир кун ҳам масъул лавозимларда турмасликлари керак, дея таъкидладилар. Бу инсонлар ўтмиш мафкураси қурбонларидир. Бизда уларга нисбатан бурун қонатмаслик сиёсати юргизилмоқдаким, бу ижобий ҳолатдир. Дарвоқе, Ватан, эл-юрт учун ҳўл ўтиндек тутаб эмас, ёниб, ўзлигини бахшида этиб курашадиган, том маънодаги ақл-идрок асосида бунёдкорларча меҳнат қиладиган тарихий фурсат келди.

— Ишбилармонлик деганда нимани тушунасиз!

— Ишбилармон одам деб мен саратонда телпак кийиб юрган кишига «Эй, оғайни, ёзда телпак киймайдилар. Мана бу енгил шляпани кийиб ол, маза қиласан», дегувчи шахсни тушунаман. Назаримда, ишбилармон кишининг билмаган соҳаси, ақли етмаган иши бўлмаслиги керак. Сизга маълумки, ҳақиқий ишбилармонлар бутун дунё иқтисоди ва сиёсатининг об-ҳавосини белгилайдилар. Катта сиёсатчиларнинг ортида катта ишбилармонлар турмаса, ҳар қандай сиёсат ҳам «қуруқ қошиқ оғиз йиртар» қабилидаги тирикчиликка айланиб қолади.

— Биздаги бизнесменлар, тижоратчиларнинг фаолияти сизга ёқадими!

— Очиғи, унчалик ёқмайди. Бу тоифа кишилар орасида ҳамон Ватаним, халқим дея ўзини астойдил бахшида этадиганларини деярли учратмадим. Биздаги тужжорларнинг энг катта нуқсони — улар бир кунда миллионер ва бир ойда миллиардер бўлиш истакларини жиловлай олмай ўзлари ҳам ҳолдан тоядилар, халқнинг ҳам бошини айлантирадилар. Элимизда инсоф сари барака, деган гап бор. Бироқ бу соҳа кишиларининг эмин-эркин ишлашлари учун бизда ҳали кўп ноқулайликлар ва сунъий тўсиқлар борлигини ҳам айтиб ўтиш жоиз деб ўйлайман. Ҳар ҳолда, миллатимизнинг қай бир вакили бўлмасин, бойисин. Ахир, «Қўйнидан тўкилса, қўнжига», деб бежиз айтмаганлар. Бой одамни аҳмоқ, ишёқмас деб бўлмайди. Фақат қандини урсин, ўзгаларга ҳам бирни икки қилишни ўргатсинлар, деймиз.

— Назаримда, буткул МДҲ давлатларида бугун чин тадбиркорлардан кўра, кўпроқ уни бунга уриштириб чўнтак қаппайтираётганлар бижиб кетяпти. Ноқонуний йўл ила чегарадан мол билан ўтаётганлар қўлга тушаётганини эшитиб турибмиз. Бизга қоронғуки, яна қанча қаллоблар Ўзбекистон мулкини кўзбўямачилик ила четга ўтказмоқдайкин! Давлат молига хиёнат мамлакатнинг ўзига хиёнат эмасми!

— Давлат мулки қанчалик кўпайса, унга кўз олайтириш ҳам шунчалик кўп бўлаверади. Бойийман деган давлат аввало ўз ватандошини мулкдор қилиши керак. Бой бўлган миллатдошимиз ёки хорижий кимса ҳам қурган биноси ёки заводини орқалаб кетмайди. Охири бир куни у шу халққа қолади.

— Ватанга, Президентга ва халққа чин маънодаги садоқат бизда қачон шаклланаркин!

— Юқорида миллий ва ижтимоий онг хусусида сўзлашган эдик. Бу нарса беихтиёр Ватанимизда етук ишчилар синфининг шаклланиши билан характерланади. Бизда эса заводда гўзал станоклар яратиб меҳнат қилишдан кўра, тоғма-тоғ эчки қувишни афзал кўрувчилар ҳали анчагина. Ҳолбуки, биз дунёда неки касб, неки соҳа бўлса, барчасини билишимиз, билганда ҳам мукаммал даражада билишимиз керак. Дунёда инсонни инсон қилган бунёдкорона меҳнат нималигини англаб етган, уни санъат даражасига кўтара олган кишиларда Ватанга, халққа, унинг рамзи бўлмиш Президентга меҳр-муҳаббат ва садоқат тўла-тўкис бўлади.

— Икки йил бурун бир суҳбатингизда «Сибирдан қайтиш» номли рўмон ёзаётирман, дегандингиз. Тугаб қолдими!

— Бир пайтлар бирор нарса ёзиш учун Подмосковедаги ижод уйларига бориб, бир ой-ярим ой ишлардик. Подмосковье дегани ҳам ярим Сибир демак. Публицистик мақолалар ёзиб ўзини алдаб юрган мендек одам учун бу энг оғир савол. Мен учун айтдим-ку, энг муҳими, ёзишга тайёргарлик. Шу тайёргарлик тугагани йўқ. Ҳар бир нарсанинг Оллоҳ юракка соладиган ва содир бўладиган дақиқаси бор. Шу дақиқадан бир сония олдин ҳам, кейин ҳам у юз бермайди.

— Ҳаёт ва ижодингизга барака тилайман...

— Гап қандай ҳаёт кечиришда. Ижод ана шу ҳаётнинг маълум парчаларидир. Чўлпоннинг «Ўрдаларда севги бўлмас, шаҳзодалар сева билмас, севги асл яйловларда!» деган сатрларини эсласангиз керак. Кишини торфеъл қилиб қўядиган шаҳар ҳаёти ташвишлари билан бўлиб, асл турмуш кечаётган далалардан, кенгликлардан, тоғу даралардан, дунё ташвишларини елкасида кўтариб турган асл халқдан узоқлашиб қолаётгандекмиз. Дунё заҳматини чеккан оддий бир инсон билан бир кечаю кундуз ҳамлашишга фурсат тополмаймиз. Қўлидан шоҳдан тортиб гадойгача туз ейдиган (А. Навоий ҳазратларининг сўзи) деҳқонга, оддий кишиларга яқинроқ бўлишимиз, улар кўксини кўтаришимиз керак.

Суҳбатимиз сўнгида мени ишлашга, фикрлашга рағбатлантирганингиз учун сизга миннатдорчилик билдираман.

Суҳбатдош Собир ЎНАР

ДАВЛАТ МУКОФОТИГА НОМЗОДЛАР

ЁШ ДЎСТИМ УЧУН ҚУВОНАМАН

Ёш журналист қаламкаш Ҳалим Саййиднинг жумҳурият матбуотида босилиб чиққан мақолалари ва суҳбатларини ўқиганман. Уларда халқимизнинг бугунги кундаги маънавий-маданий ҳаётига дахлдор ҳийлагина ўткир муаммолар кўтарилди. Ҳалим Саййид миллий расм-русмлар ҳақида ёзадими, етим ва ташландиқ болалар тақдири билан яқиндан шуғулланадими, ўзбек хонадонларининг ҳозирги аҳвол-савияси ва мақомига назар ташлайдими, ёшларнинг руҳоний дунёсига қизиқадими, қайси мавзуга қўл урмасин, уни ҳар томонлама ёритишга, ҳаётий жиддий хулосалар чиқаришга интилади. Мавзу ёш қаламкашнинг юрагидан ўтади. Шунинг учун ҳам, Ҳалим Саййиднинг ёзганлари ўқиган одамни бефарқ қолдирмайди. Унинг ҳаёт воқеалари, одамлар ва булар орқали халқ турмушига ғоят да жиддий ҳамда фаол муносабати одамни ўйлатади, муаммоларнинг ечимлари устида бош қотиришга даъват этади. Эҳтимол, баъзи ҳолларда, чунончи, «ҳароми» болалар ва уларни дунёга келтираётганларга нисбатан чиқарган ҳукми ўта қатъий ва шафқатсиздир. Лекин буни тушунса бўлади. Чунки ахлоқий масалаларда қатъиятсизлик разолатга олиб бориши исботланган ҳақиқатдир.

Мақолаларда асосий урғу янги соғлом авлод тарбиясига берилади. Янги авлоднинг маънавий даражаси эса Ўзбекистоннинг эртанги куни — келажагини белгилайди.

Ҳалим Саййиднинг миллий қадриятлар миллий анъаналарнинг равнақи учун куюниб-ёниб ёзаётган мақолалари ўзбек матбуотига истеъдодли, жиддий, билимдон бир қаламкаш кириб келаётганлигини кўрсатади. Унда ноёб таҳлил салоҳияти шаклланиб бораётганлигини

кўриб, ёш дўстим учун бир томондан қувонсам, ўзбек матбуоти XXI аср арафасида шулар билан савиядор бўлишини ўйлаб, иккинчи томондан қувончимни яшира олмайман.

Иброҳим ҒАФУР,
Ўзбекистон Давлат мукофоти лауреати

ЯНГИ ЖАМИЯТ ФУҚАРОСИ

НЕЧА АСРЛАРДИРКИ, ерда ҳаёт қайнайди. Файласуфлар гўзал жамиятлар қуриш ҳақида, ҳукмдорлару сиёсатчилар уларни ҳаётга татбиқ этиш борасида бош қотириб келадилар. Неча-неча таълимотлар асосида ҳукм сурган жамиятлар — давлатлар тарих қатламларида қолиб кетди. Салгина муқаддам эса шундай жамиятлардан яна бири парчаланди. Орзу-умидлар сароб бўлиб чиқди. Унинг таълимотини башарият ўз ҳаётига мослай олмади.

Хўш, энди қандай жамият қурамиз? Қандай жамият қурсак, иллатлардан фориғ бўламиз?

Бу саволларга жавоб боболаримиз асарларида айтиб кетилгандек, бизни қутқарадиган мадад кучи тарих зарварақларида ёзилгандек, назаримда. Жумладан, Абу Наср Форобийнинг «Фозил одамлар шаҳри» китобини мутолаа қиларкансиз, ундаги жамиятни қуражак янги тузумимизга маъқ қилиб олсак, айни муддао бўлишини қалбан ҳис қиласиз. Таянч нуқтасини боболар таълимотидан изламоғимиз мумкинлигини англаб етасиз.

Ушбу мақолада ўша таянч нуқтасини топа оладиган қалби пок, ақлли ва соғлом янги жамиятнинг аҳолиси ҳақида фикр юритамиз. Чунки янги уй ҳақида ҳозир кўп гапириляпти. Лекин бу уйда яшовчилар назардан бирмунча четда қолиб кетаяпти. Хўш, бу уйда кимлар яшайди? Эски уйда яшаган ўша одамлар эмасми? Фикримча, бу ўта муҳим, ўта нозик масала. Кўчиш жараёнида бемор даволанмаса, янги уйда ҳам ўз-ўзидан носоғлом муҳит яратиб қўйиши мумкин.

Ўзбекистоннинг тараққиёти ҳақида фикр юритилганда, аср бошида вужудга келган жадидчилик оқимининг асл моҳияти хаёлимни банд этади. Улар миллатнинг умумий савиясини оширишни тараққиётнинг асосий омили деб билганлар ва бу жиҳатдан адашмаганлар. Лекин уларнинг эзгу ниятларини ўта айёр мустамлакачилар сезиб қолиб, турли йўллар билан тўсқинлик қилишган. Энди эса ҳеч ким бизга ўша даражада тўсқинлик қила олмайди. Лекин ҳозир миллат маърифати оқсаётгандек, гоҳида миллат онгидан кўра, аҳоли сони тезроқ ошиб кетаётгандек туюлади, менга.

Дарвоқе, кўпайиш ҳақида. Худо ҳар кимга истаганича фарзанд ато этсин. Ўнта бўлса, ўрни бошқа. Лекин ўнта болани боқиб катта қилиш бошқаю, маърифатли қилиб ўстириш бошқа нарса. Ичкиликка берилиб кетган баъзи ота-оналар, ичгандаям болаларининг нафақасига ароқ сотиб оладиганлари пайдо бўляпти. Яқинда бир аёл болалар жамғармасига келиб, биттаю битта боласини болалар уйига олишларини сўраб, ариза ёзибди. «Ҳа, нега?» дейишса, боқишга қурби етмаётганини айтиб, бир дунё баҳонани рўкач қилибди. Демак, «Ўнта бўлса, ўрни бошқа» деган мақолнинг ёнига «Кўрпангга қараб оёқ узат» деган мақолни ҳам қўшиб қўйишга тўғри келаяпти. Фарзанд кўпайтиришдан аввал неча болани боқиб, миллат тараққиёти учун билимдон қилиб тарбиялай оламан, деган савол устида бош қотириш керакдек, назаримда.

Бу билан Хитойдаги каби иккитадан ортиқ фарзанд кўришни тақиқлаш ғоясини қўллаб-қувватлаётганим йўқ, бола йигирмата бўлса ҳам, уларни маърифатли қилиб вояга етказиш зарур демоқчиман, холос. Токи, уларнинг илм-маърифати, қўйган ҳар бир қадами жамият равнақи учун хизмат қилсин, фарзандлар катта бўлганларида бировларнинг осуда ҳаётини кўриб, ота-онасидан, тақдиридан нолимасинлар.

Миллат маърифати ошмас экан, Форобий айтган фозиллар жамиятини қура олмаймиз. У жамиятда ҳамма олим (доктор, профессор) эмас — фозил кишилар. Улар деҳқон, ишчи, ҳукмдор, ўқитувчи, файласуф... Қалби пок, иймонли диёнатли, маърифатли одамлар Улар ўзлигини, Оллоҳини излаб, қўмсаб яшайдилар, шу билан бирга, фоний дунё ташвишларини ҳам мувофиқлаштириб олиб борадилар. Форобий айтганидек, «...(моддий ва руҳий) неъматларнинг ҳаммаси биргаликда уйғунлашган чоғдагина ҳақиқий бахт-саодатга эришиш мумкин».

Форобий шаҳар аҳлининг ҳам жисмоний, ҳам руҳий-маърифий даражасини тасвирлайди. Асарни ўқиб, уни башариятнинг шу кунги тубан аҳволига таққослаган киши «Бундай жамият қуриш мумкинмикан?» дея умидсизланиб қолиши ҳам мумкин. Бунга жавобан асримиз бошида миллат тараққиёти ва озодлиги учун курашган жадидчи бобомиз Абдулла Авлонийнинг бир фикрини эслаш жоиз:

«Ҳеч кишидан қўрқмагай тангрисидан қўрққан киши,
Оташа ёндурсалар, бўлгай умид бирла иши.

Дунёда умиддан яхши нарса йўқдур. Ҳамма инсонлар умид орқасида яшарлар. Ноумид шайтондур, умидсиз кун кечирмак мумкин эмасдур. Бойлар мол умидида, шогирдлар илм умидида кеча-кундуз тиришурлар. Агар бойлик, олимлик умиди бўлмаса эди, кеча-кундуз жонларини фидо қилиб кўзларининг нурларини умид орқасида тўкмас эдилар».

Форобий истаган жамиятни бирданига осонликча қуриб бўлмайди, албатта. Бунинг учун айниқса ҳозир одамлар олдида кўп машаққатлар турибди. Улардан бири маърифат дарёсида чўмилмоқдир. Ҳозир шундай жамиятга пойдевор қўйишга имконият бор. Фақат умид деб аталмиш неъматдан ажралиб қолмасак, кифоя.

Хўш, ўша жамиятни ким ятатиши мумкин? Албатта, Худоси бор, ақлли ва соғлом насл! Бундай авлод эса жисми соғлом, маърифатли, имони бут, иффатли, ҳар бир қадамида янги — фозил жамият умиди билан яшайдиган ва бу пок умид жисмининг ҳар бир ҳужайрасигача сингган ота-онадан туғилади, ундан тарбия топади.

ЯХШИЛИК, ПОКЛИК, ҚОНДАН-ҚОНГА, наслдан-наслга ўтади, дейдилар. Қанчадан-қанча одамларнинг қонини бузмади, дейсиз, биз яшаган чиркин жамият. Улардаги бу иллат қондан-қонга ўтади ва унинг давоси йўқ, дея ўксиниб юрардим. Ундай эмас экан. Бундан саккиз аср аввал яшаб ўтган, ислом оламида ном қолдирган файласуф Носируддин Тусийнинг ёзишича, бундай одамлар тарбия орқали покланмоқлари, ота-оналари қолдириб кетган турли иллатларнинг томирини қирқишлари лозим ва улардан албатта гўзал хулқли фарзандлар туғилиши муқаррар

Яхши тарбияли фарзанд бу кўчадан харид қилган нарсасини нариги кўчада икки баробар ортиғига сотадиган, «чалп-чулп» қилиб оғзида сақич чайнаётган «уддабурон» йигитчага ўхшаб ҳаракат қилмайди. Чунки у ўзининг ҳаракати фозил эмаслигини, «Жоҳиллар шаҳри»нинг бир тури бўлмиш «Айирбошловчилар шаҳри»нинг аҳолисига мансублигини билади.

«Айирбошловчилар шаҳри»нинг аҳолиси — тўқчилик ва мол-дунёга эришувда бир-бирига ўзаро ёрдам беришни ҳаётнинг асосий мақсади деб биладилар». (Форобий).

У фарзанд миллатнинг иқтисодий тараққиёти учунгина эмас, балки унинг маънавияти учун ҳам хизмат қилади, одамларга ёрдам беради. Бу ёрдам «Зарурий эҳтиёжлар шаҳри» аҳолисининг ўзаро ёрдамларидан фарқ қилади.

«Зарурий эҳтиёжлар шаҳри»нинг аҳолиси фақат бадан учун зарур бўлган нарсалар: озиқ-овқат, ичимлик, кийим-кечак, турар жой, жинсий алоқа ҳамда шуларга эришиш учун бир-бирларига ёрдам бериш билангина чекланган одамлардир».

У жамият аъзолари иффатли инсонлар бўладилар. Агар давлатида фоҳишалар пайдо бўлса, уларнинг пайини қирқиш ўрнига «барибир кўпайиб кетади», деган ўй билан фоҳишахоналар очиб, уларни «тартибга солиш» ва ундан ўзлари ҳам фойдаланиш ҳақида қайғурмайдилар. Негаки, бундай жамият «Шаҳватпарастлар шаҳри» эканлигини биладилар.

«Шаҳватпарастлар шаҳри». Бундай шаҳар аҳолисининг ҳар бири эҳтирослар тизгинини жиловламай, истаганча шаҳват нафсларини, тубан майлларини қондиришга интиладилар...»

Бундай шаҳар бора-бора «Разолат (тубанлик) ва бадбахтлик шаҳри»га айланади. Форобий уни шундай тасвирлайди:

«Разолат (тубанлик) ва бадбахтлик шаҳри — бундай шаҳар аҳолиси фақат ейиш, ичишга, жинсий алоқага, ҳузур-ҳаловатга эришишга, ҳиссий лаззатлар, ишрат, кайф-сафонинг барча турларига интиладилар».

Бу жамият айрим обрўталаб давлатларга ўхшамайди. Чунки улар ўзларини ҳурматда сақлаш учун ҳатто қурол-яроқни ҳам бемалол ишлатиб одамларнинг қонини тўкишгача борадилар. Бундай жамиятни «обрўпарастлар шаҳри» дейдилар.

Обрўпарастлар шаҳри. Бундай шаҳар аҳолиси ўзаро бир-бирларини мақташни, кўкка кўтаришни яхши кўрадилар. Уларни ўзга халқлар сўзда ҳам, ишда ҳам улуғлашларини истайдилар. Бир-бирларининг олдида ёки бегоналар кўзига улуғвор, шон-шавкатли бўлиб кўринишни хоҳлайдилар».

Ҳақли савол туғилади: қаерда шундай жамият қурилган? Ҳеч қаерда! Лекин ҳозиргача қурилмаганлиги — қуриб бўлмайди дегани эмас. Инсоният, барибир, шундай жамият қуришга интилади. Боиси — иқтисодий жиҳатдан нақадар бой бўлмасин, ўзга жамиятлар ҳалокатга олиб келиши аниқ. Негаки, уларда ҳаёт меъёри бузилган. Меъёрнинг бузилиши эса яхшиликка олиб келмайди. Моддиюнчиларнинг илмий оламида «Форобийнинг хаёлий социализми» деган гап ишлатилади. Хоҳлаймизми, йўқми, социализм ғоясида ҳам яхши жиҳатлар бор эди. Эсланг, бирор-бир шоир ёки ёзувчининг ижодий кечасига қанча кўп одам тўпланарди. Ҳеч ким уларни кел, деб мажбурламасди. Порахўрлик, бировнинг ҳақига хиёнат қаттиқ қораланарди. Кўчаларда, вокзалларда юрган тиланчилару дайдилар ишга жойланарди. Агар бу тузумни пок ва художўй одамлар яратганларида эди, яхши натижалар берарди. Биз яшаб ўтиб кетган «социализм» эса Форобий социализми эмас, худосизлар социализми эди. Худонинг инкор қилиниши меъёрнинг бузилиши эди. Лекин бахту саодатга эришиш коммунизмда яшашдек деган фикр Форобийда аллақачонлар мавжуд эди:

«Адашган шаҳар аҳолисининг фикрича, бахт-саодатга фақат ўлгандан кейин етишиш мумкин. Аммо бу шаҳар халқининг Оллоҳ таоло алла ва жалла ҳақида, унинг яратган хилқатлари ва фаол ақлга доир фикр-мулоҳазалари шу қадар чалкашиб кетганки, бундай тасаввурлар ҳалол яшаш учун асос бўлолмайди, бу «чалкаш» тасаввурлар Оллоҳ яратган ҳилқатнинг сувратларининг ҳам аслини акс эттирмайди...»

Ўзбекистон янги мафкурасини яратмоқчи. Ҳар бир жамият мафкурасининг юқори нуқтаси бўлиши лозим. Йўқса, у мақсадсиз жамиятга айланади. Бу гапга урғу беришимга сабаб, ҳозир матбуотда турли мафкуралар, жумладан, мустақиллик мафкураси ҳақида кўп ёзиляпти. Мустақиллик мафкураси Ўзбекистоннинг катта ва гўзал мафкурасининг бир бўлаги бўлмоғи лозим. Аниқроғи, халққа мустақилликни сингдириб бориш жараёнида дунёда ҳозирча яратилмаган, одамлар ҳавас қилса, арзигулик жамият мафкураси ҳақида ўйлашимиз зарур. Унда меъёр бузилмаса, бўлгани.

Форобий фикрларини ўқирканмиз, гоҳида бу талабларни бажариш, ҳаётга тадбиқ қилиш бизга мушкулдек туюлади. Бу имон-эътиқодимизнинг сустлигидан бўлса, ажаб эмас. Лекин, Авлоний айтмоқчи, умидсиз яшаб бўлмайди.

КАМИНАНИ ҲАМ УТОПИСТ ДЕБ аташларини истамайман. Лекин фақатгина жисм ҳақида ўйлайдиган, қайғурадиган, ўйлаган жамияти таназзулга юз тутган ўзгалар таълимотидан, ўз бобокалонларимиз таълимотини ўрганиш, ривожлантириш, ҳаётга тадбиқ қилиш учун олиб бориладиган ҳаракатни афзал деб ҳисоблайман. Бундай жамиятни биз қуролмасак, наслларимиз қурадилар. Фақат биз умидсизликка тушмай, ақлли фаоллик билан мустаҳкам пойдевор қўйсак, бўлгани.

Ҳаммамизга Яратганнинг ўзи мададкор бўлсин.

Ҳалим САЙИИД

ТОҒ КЎЧДИ...

⊙ САРЧАШМА ФОЖИАСИ. ⊙ ҲУШЁР ТОРТГАН ОДАМЛАР ⊙ ТАБИАТ ОГОҲ ЭТАДИ!

ТОҒ КЎЧДИ. ФОЖИА ТУНДА РЎЙ БЕРДИ. Даҳшатли гумбурлаш кўз очиб юмгунча ҳаммаёқни остин-устун қилди. Аввал дарёни қоплаб, сўнг юқорига ўрлаган тупроқ бир ҳовлини босиб, иккинчисини шикастлаб ўтди. Олти жон кўчки остида қолди. Яна бир она-бола жароҳатланди.

Жигаристон ва Шарора фожиалари айнан такрорланди.

Ўша куни 11 июлнинг якшанба оқшоми эди. Соат 23 дан 10 дақиқа ўтган. Кимдир энди уйқуга кетган, кимдир телевизор кўрар, кимдир эртанги кун ташвишида. Кўчкига дуч келган уй эгаси Ортиқ Боев эса душанба тонгда вилоят марказига тушиш учун Китобда тунаб қолган. Бир кечада беш фарзанди ва аёлидан айрилганини ҳали у билмасди. Шум хабар ярим тунда уни йўлдан қайтарди...

Туман ва вилоят раҳбарлари оёққа турдилар. Эрта тонгдан шошилинч ёрдам кела бошлади. Одамлар, техника тупроқни у ёқ-бу ёққа суриб йўл очди. Кўчки босган уй тагидан тириклай кўмилиб қолганларнинг жасадлари кавлаб олинди. Бутун қишлоқ мотамга ботди.

Орадан олти кун ўтиб Жоузга бордик.

Ҳамма ёқда фожиа излари. Рўзиой ва унинг беш фарзанди ҳаётдан кўз юмган ҳовли ўрнида ғариб тепалик... У ўша баланд ўнгирдан кўчган тупроқдан бино бўлган. Қиёмат-қоймага ёлғиз ўзи айбдордек мунғайиб турибди. Этагида помидор, картошкалар гуллаб ётибди. Шаҳид кетганлар экишган. Эгаларига насиб этмаган неъмат. Машъум қисмат абгор айлаган маскан...

«Жоуз» давлат хўжалиги директори Ботир Бурҳонов, қишлоқ ўқитувчиси Маҳкам Орзуевлар кўчки тушган жойларни кўрсатишди. Мутахассисларнинг ҳисобларига кўра, 200—300 метр баландликдан бир миллион куб метрдан ортиқроқ тупроқ кўчган. Ҳозир у 400—600 метр жойни босиб ётибди. Йўл, бир километрга яқин электр узатиш тармоғи тупроқ остида қолган экан. Қисқа муддатда ҳар иккиси тикланибди.

Пастда дарё шовуллайди. Ҳар доим тип-тиниқ бўлиб оқадиган Жиннидарё қон қусгандек бўтана. У ҳамон ўнгирдан ёпирилиб тушган тупроқларни ялаб оқмоқда. Икки лабидаги тупроқ пастга эниб турибди, катта-катта ёриқлар пайдо бўлган.

— Дарё тўсилиб қолгач, сув бир кеча-кундуз орқага қайтиб димланиб турди, — дейди Маҳкамбек. — Катта кўл пайдо бўла бошлаган эди. Яхшиям дарё ўзанини топиб кетди. Бўлмаса юқоридаги уйларга сув хавф соларди...

— Шоҳимардондаги Кўли-қуббон ҳам шундай пайдо бўлган, — дея оҳиста суҳбатимизга қўшилди шифокор Жуманазар Бекназаров. — У ерда ҳам қачонлардир тоғ кўчиб, уйларни босиб қолган, қурбонлар бўлган. Дарё йўли тўсилиб, катта кўл пайдо бўлган. Одамлар уни Кўли-қурбон деб аташган. Вақт ўтиши билан Кўли қурбон Кўли қуббон, деб айтилиб кетган...

Жоуз фожиасининг фарқи шуки, бу ерда сув ўз йўлини тез топибди. Барибир одамлар бесаранжом, беҳаловат. Куч-қуронини кўтарганлар кўп. Кимдир қўшни қишлоққа, яна кимдир қариндошиникига вақтинча кўчиб ўтган. Бошқа биров дуч келган беҳавотирроқ жойга ўтов тиккан... Улар учун 30 чақирим нарида шошилинч янги қишлоқ қурилиши бошлаб юборилган. Бунинг ўз сабаблари бор...

Жоуз гўзал тоғ қишлоғи. Уйлар тоғ бағирлаб зинапояга ўхшатиб қурилган. Кимнингдир томи юқоридаги бошқа бировнинг ҳовлиси этагига туташиб кетган. Минг йиллик чинорлар, ажойиб ёнғоқзорлар салобат тўкиб турибди. Қишлоқнинг номи ҳам арабчада ёнғоқли деган маънони англатади. Бироқ Жоузнинг гўзаллиги фақат асрий ёнғоқзорлари туфайлигина эмас. Унинг шундай ёнгинасидан жаҳонда энг мўътабар ҳисобланган Китоб геология қўриқхонаси бошланади. Жуда катта майдонни эгаллаган, бир ёни Тожикистон, яна бир ёни Самарқанд вилояти билан туташиб кетган бу қўриқхонада ерда ҳаётнинг пайдо бўлиши, муз давридан кейин ҳосил бўлган ўзгаришлар муҳри тоғу-тошларга абадий муҳрлаб қолган. Унинг ҳудудидаги ҳар бир тош сиру-синоатга, илм учун катта кашфиётларга бой. Шу сабабли қўриқхонада тез-тез халқаро анжуманлар бўлиб туради. Шу йилнинг кузида ҳам навбатдаги анжуманни ўтказишга ҳозирлик кўрилаётган эди. Бироқ...

УЧ ЙИЛЧА МУҚАДДАМ ТАНИҚЛИ ЁЗУВЧИМИЗ Саъдулла Сиёев билан шу қўриқхонани томоша қилгани борганимизда жоузлик муаллимларнинг меҳмони бўлишга тўғри келганди. Улар ўз қишлоқларини, қўриқхона атрофидаги манзараларни кўрсатишаркан, жумҳурият геология идораларининг раҳбарлари илгари Тошкентдан вертолётда ҳордиқ чиқаргани кўп келиб-кетишларини сўзлаб бердилар. Негадир қишлоқни чўлга кўчириш билан боғлиқ гаплар оралаб қолгач, саунали дача ёниб кетгач, улар ҳам келмай қўйишган...

Қишлоқ одамлари кўчмаймиз, деб кўп оёқ тирашган. Тошкент қолиб, ҳатто Москвагача ёзишган. Ўзбек ва тожиклар учун киндик қони томган жой — муқаддас ватан. Шу боис уларни бир жойдан иккинчисига кўчириш мушкул. Жоузликлар ҳам кўчиш масаласига шундай қарашди. Ўша йиллари Қарши чўлини ўзлаштириш миқёслари кенгайиб борарди. Даштдаги янги хўжаликларга пахта етиштирувчи ишчи кучлари керак эди.

Кимдир олисдан туриб бу муаммони ҳал этиш йўлини кўрсатди: тоғ қишлоқларининг аҳолисини чўлга кўчириш керак, тамом-вассалом! Уларнинг наздида тоғликда яшовчи аҳолининг империяга унча кўп нафи тегмайди. Чўлга тушиб пахта экса, пахта қулига айланса Москванинг чўнтагига тушадиган олтинлар янада кўпаяди.

Қашқадарё тоғликларидаги айрим қишлоқларнинг аҳолиси шу ақидадан келиб чиқиб даштга кўчирилди. Яккабоғнинг машҳур Амир Темур ғори бағридаги қадимий Тошқўрғон қишлоғи аҳолиси Касби туманига кўчирилди. Деҳқонободликлар Нишонга ва ҳоказо. Тоғ қишлоқларининг барча аҳолиси кўчмаса ҳам анча-мунча ёшу қари чўлга келиб ватан тутишга мажбур бўлишди. Даштдаги пахтакор хўжаликларга яхши бўлди-ю, бироқ улар кўчган тоғ қишлоқларидан файз кета бошлади. Тараққиёт тўхтаб, минг йиллик манзаралар ўзгармай қолаверди.

Кўчки босган уй ёнида жоузлик Маҳкамбек айтганидек, ўн йилча бурун бу қишлоқдан ҳам юз хўжалик чўлдаги пахтакор хўжаликларга кўчирилган экан. Эҳтимол, шунданми жоузликлар кўч-кўчнинг бош сабабини чўл ўзлаштиришга боғлиқ бир томонлама сиёсат юргизишда деб тушунишган. Кўчмаймиз, деб Москвагача ёзишган.

Сабаб эса аслида бошқа ёқда эди. Тоғ кўчиш хавфи бор эди. Жоузликлар буни важ, баҳона деб ўйлашган, ишонишмаган. Аслида эса бошларида фалокат қиличи осилиб турар эди. Тўғриси, мухбир ва ёзувчи сифатида мен ва Саъдулла ака ҳам ўшанда жоузликлар билан қилган суҳбатимизда буни унчалик англамаган эдик. Жигаристон фожиасидан сўнг китоблик раҳбарларнинг ташвиши ортди. Чунки геологлар уларни ўз вақтида огоҳлантиришган эди. Шу боис жоузликларнинг вакиллари Жигаристонни бориб кўриб келишга юборилди...

Ўтган йилнинг август ойи бошларида яна Жоузга йўлим тушди. Қишлоққа кираверишдаги сарчашма бўйида бир фурсат ҳордиқ олдик. Туманнинг собиқ ҳокими Абдураҳмон Ашуров билан қилган суҳбатимизда юқори Қашқадарё ҳудудларини боғдорчилик ва сабзавот-полизчилик учун ўзлаштириш, мустамлакачилик даврида кўп йиллар қаровсиз ётган тоғ қишлоқларини обод қилиш муаммолари хусусида фикрлашаётиб, Жоузни ҳам тилга олиб ўтдим. Шунда ҳоким «Аслида тоғ қишлоқлари аҳолисини чўлга кўчириш хато бўлган. Ўзлаштириладиган жойлар ўзимизда ҳам оз эмас. Бироқ жоузликларни кўчиришимиз керак, у ерда тоғ кўчиш хавфи бор, — деб қолди. — Жоузликларга шу қишлоқдан унча узоқ бўлмаган яхши жойдан ер кўрсатдик. Уйи хавфли жойда бўлганлар кўчиб чиқа бошласалар уларга ҳамма шароитни яратиб берамиз, ёрдам кўрсатамиз...».

Мана, орадан бир йилча вақт ўтди. Жоуздан ҳеч ким кўчмади. Табиат эса огоҳлантиришга мажбур бўлди. Бироқ бу огоҳ этиш жуда қимматга тушди. Олти жон тупроқ остида қолди.

Бугун жоузликлар бесаранжом, беҳаловат. Одамлар кўчиш ташвишида. «Қишлик» давлат хўжалигида улардан 130 оила учун янги уй-жойлар қурилиши бошланган. Вилоят ҳокимининг ўринбосари Карим Узоқович Остонов бошчилигидаги штаб ишни зудлик билан ҳал этишга доир барча масалаларни мувофиқлаштириб бормоқда. Ҳар бир оилага 8 сўтих ери бўлган 4—5 хоналик алоҳида-алоҳида уй-жойлар қуриляпти.

Уларнинг ҳаммаси икки ойнинг ичида битиши керак. Вақт зиқ. Шу сабабли бу ерда ҳозир катта ҳашар. Вилоятнинг барча бурчакларидан ёрдам келиб турибди. Тумандаги кичик корхоналар, ташкилот ва муассасалар, жамғармалар янги Жоуз қурилишига баҳоли қудрат маблағ ўтказишмоқда. Ҳайрия идоралари ҳам қараб туришгани йўқ. «Эҳсон», «Гулнора», «Турон», фирмалари, кичик корхоналар, хусусий ширкатлар мадад беришмоқда. Саломатлик ва меҳр-шафқат жамғармасининг туман бўлими 1 миллион сўмликдан ортиқ маблағ ўтказди. Туман ҳокимияти эса фожиа рўй берган жойдаги маросимларни ўз зиммасига олди...

ОЧИҒИНИ АЙТГАНДА ЮЗ БЕРГАН ФОЖИАДАН сўнг ҳам жоузликларни бу жойга кўчишга кўндириш осон кечгани йўқ. Ҳамон эски инерция, лоқайдлик, жаҳолат панд бериб турибди. Туман ҳокими Озод Пармонов икки марта жоузлик оқсоқоллар, қишлоқ вакилларини тўплаб маслаҳат қилди. Вазиятни тушунтирди, илтимос қилди, ваъдалар берди. Ниҳоят, уларни кўндиришнинг уддасидан чиқди. Маслаҳатлар чоғида режалар тузилди. Унга мувофиқ янги қишлоқнинг юқорисидан канал ўтказилиб, боғдорчилик қилиш учун сув олиб келинади. Аҳолига барча замонавий қулайликлар яратиб берилади.

Хўш, Жоузда яшаб қолаётган одамларнинг тақдири нима кечади. Уйи хавфли жойдагилар кўчгандан кейин ҳам Жоузда 130 оила яшаб қолади. Уларнинг уй-жойлари хавотирсиз ердалиги яхши, албатта. Ўтган йилнинг кузида ташкил бўлган доривор гиёҳлар етиштиришга ихтисослашган «Жоуз» давлат хўжалиги оёққа туради. Фақат дориворлар эмас, бодом, писта, ёнғоқ сингари неъматлар, анзур пиёзи, кийик ўти каби зираворлар ҳам етиштирилади. Туман ва вилоятнинг мустақиллик даврида шаклланган раҳбарлари муаммони ҳал этишнинг яхши йўлини топишган эди. Бироқ юз берган фожиа бу жараённи янада тезлаштирди.

Тоғ кўчиш, сел келиш хавфи барча тоғли жойларга хос. Жоузликлар туман раҳбарларининг огоҳлантиришларидан, Жигаристон фожиасини бориб кўриб келганларидан сўнг ҳам яна аввалгидек яшайверишган. Ҳар йили ёмғирқорда хавф туғилганда бесаранжомлик, хавотирлар бошланади-ю, кўп ўтмай яна хотиржамлик чўкади. Одамларнинг табиати қизиқ: «Шу жой хавфли, бу ерда яшаманг», десангиз минг талабни олдингизга қўяди... Мен Жоуздан қайтар эканман, кўз олдимдан у мунгли манзаралар кетмас, ўз-ўзимга фожианинг олдини олиш мумкинмиди, дея савол бераман. Аслида Сарчашмада тоғ қулаши тасодиф, геологлар ўз огоҳлантиришларида бу жой ҳақида ёзишмаган эди. Кўрсатилган жой эса сал юқорироқда. Сарчашмадаги воқеа сабаб кўп йиллардан буён кўчишни ихтиёр этмаётган одамлар кўча бошлабди.

Тўғрисини айтиш керак: одамлар шу фожиадан кейин ҳам минг мулоҳаза билан кўчишмоқда. Ҳолбуки, улар илгаригидек олис чўлга эмас, атиги 30 чақиримлик яхши жойга боришаётган эди. Таажжуб дейсан. Кимдир бугун қуриб берилаётган уйлар аввал қурилганида яхши бўлмасмиди, раҳбарларимиз кўпинча бирор воқеа сабаб типирчилаб қолишади, қурилиш материаллари ҳам дарров топилади, дейди. Аввал Жигаристонда, куни кеча Жоузда ҳам бу сўзлар қулоққа чалинди. Ахир шу фожиадан сўнг ҳам кўчишни оғриниб қабул қилганлар бу уйлар аввалроқ қурилганида кўчишармиди. Ишониш қийин. Қолаверса, бугун ўша фожиадан сўнг топилаётган куч, имкон, бинокорлик материаллари осмондан тушаётгани йўқ. Улар қанча зарур қурилишларни орқага суриш, кўпчиликнинг ёрдамга шошилиб, бир ёқадан бош чиқариши туфайли топиляпти. Бировнинг бошига иш тушганда бизда ҳеч ким қараб турмайди-ку. Бошқа вақтда эса...

Бошқа вақтларда... қурилиш ишининг нечоғлик мураккаблиги ҳаммага аён. Бир ўйлаб кўрайлик. Қанчадан-қанча қишлоқ мактаблари хароб биноларда жойлашган. Уларнинг аксариятида замонавий спорт майдончалари, сузиш ҳовузлари, шаҳарлардагидек ёш авлод саломатлиги учун зарур бўлган иншоотлар йўқ. Имконимиз бўлганда, энг аввало, ана шуларни қуришнинг йўлини топардик. Яна бир гап. Элимизнинг эътиқодига шак келтирмоқчи эмасман. Сўнгги 4—5 йилда қанча дангиллама мачитлар солдик. Лекин шундай йўл билан биронта мактаб қурилдими? Мачитдан пулини аямаган бойваччалар нега ўз фарзандлари учун мактаб қурилишидан пулини аяшади. Ахир ўша ночор биноларда юзлаб болаларнинг сабоқ олиши хавфли-ку.

Биз мустамлака йилларида ҳамма нарсани давлат қилади, дердик, ҳамма нарсани давлатнинг бўйнига ағдариб қўйган эдик. Бу ўша тузумнинг ўз сиёсати эди. Бироқ давлат ўз бўйнига олганини билан дасти етмаса, уддасидан чиқа олмаса қўл силтаб ҳам қўя қоларди. Ночор, қаровсиз мактабларда болаларимиз сабоқ олишаверарди. Чунки бу давлат кимни шоҳона яшатиб, кимни ночорликка маҳкум этишни, биринчи навбатда кимларга эътибор қаратишни хўп ўрганиб олган эди. Шу боис одамларимизда умумдавлат миқёсида фикрлаш тарзи шаклланмай келди.

Бугун эса вазият ўзгарди. Энди биз ҳамма нарсани давлат зиммасига ағдариб қўя олмаймиз. Чунки энди давлат — биз, ўзимиз бўлишимиз керак. Давлатнинг ҳамма нарсага, ҳамма вақт ҳам қурби етавермайди. Шу боис, энг аввало, мактаблар, ватанни ҳимоя эта оладиган соғлом авлод тарбияси билан боғлиқ иншоотлар қуриш ҳақида кўпроқ ўйлашимиз керак. Имконимиз бўлса, истиқлол боис ўзини ўтмиш асоратларидан ўнглаб олаётган мустақил давлатимизга бу йўлда ёрдам беришимиз керак.

МЕН БУ МУЛОҲАЗАЛАР БИЛАН ЖОУЗ СИНГАРИ тоғ қишлоқлари тақдирини фақат уларда яшовчи аҳолининг ўз қўлига ташлаб қўйиш керак, демоқчи эмасман. Ахир одамларнинг ўзини ҳам жаҳолатдан уйғотишимиз зарур эмасми? Тоғ қишлоқларида кўчкилар, сел, сув йўлларида жойлашган омонат иморатлар оз эмас. Баъзи қишлоқларда ҳар йили сел ўз йўлида учраган ҳамма нарсани олиб кетаётир. Одамлар ҳам худди табиат билан ўчакишгандек, ўз уйини қасдма-қасд яна ўшандай хавфли жойларга қайтадан қураверади. Бу жаҳолатнинг бориб тургани эмасми? Аждаҳонинг домига била туриб ўзни ғўпара қилиш эмасми?

Фожиаларнинг тури кўп. Маст ҳолда машина бошқариб содир қилинган ўлим ҳоллари, гиёҳвандлик билан ҳаётни барбод қилиш, ўз жонига қасд қилишлар, ичкиликбозлик туфайли келиб чиқаётган фожиалар олдида кўчки ва селлар эҳтимол арзимас тасодифий воқеалар бўлиб туюлар. Лекин барибир моҳиятан улар бир нарса. Бизнинг онгимизда яшаб келаётган жаҳолат билан кўп жиҳатдан боғлиқдир.

Орол денгизининг қуриши билан боғлиқ ҳолда экологик мувозанатнинг бузилиши йил сайин кўпроқ билинаётир. Иқлимнинг тез ўзгариб кетаётганлигини, асрлар давомида барқарор бўлиб келган ёғин-сочин меъёрининг бузилаётганлигини ўз кўзимиз билан кўриб турибмиз. Табиатдаги бу ўзгаришлар тоғликларда турли тасодифларни кўпайтираётганлиги сир эмас. Шу боис биз қаерда яшамайлик, аввало, уйимиз, ўз фарзандларимиз учун беҳавотир шароит яратиш ҳақида жиддий бош қотирмоғимиз керак.

Бир неча йил муқаддам, мазкур ҳафталикда босилган «Мурувват сўрайди тоғлар» сарлавҳали мақоламизда тоғ қишлоқларининг долзарб муаммоларини тилга олиб ўтган эдик. Олис тоғлар бағрида катта ҳайтдан узилиб яшаётган масканлар, сув омборлари асрий йўлларини тўсиб қўйган одамлар, дунё билан алоқаси узилган, бориш-келиш қийинлашган жойлар, айни пайтда сал эътибор билан маъмурчилик, фаровонлик хазинасига айланиши мумкин бўлган тоғ қишлоқларининг муаммоси ҳақида фикр юритган эдик. Кўчки босиб фожиа рўй берган Жоуз қишлоғида ўтган йили давлат хўжалиги ташкил этилгани, тоғликларда янги ерлар очилаётгани, бизнингча, бундай муаммоларни ҳал этиш йўлидаги муҳим қадамдир.

Яна шуни ҳам айтиш керакки, ноз-неъмат етиштириш учун олис чўлларга сув чиқариб, ер ўзлаштириб ўтириш унчалик шарт эмас экан. Ишчи кучлари сероб бўлган тоғ қишлоқларининг ўзини обод қилиб, бу ерларни фаровонлик хазинасига айлантириш чўл ўзлаштиришдан минг марта афзал. Ахир миллий бойлигимиз фақат пахтанинг ўзигина эмаслиги бугун аниқ-равшан бўлиб қолди-ку. Табиат чўлни чўл қилиб яратгандан кейин у жойларни ўзлаштираман, деб олтинга тенг сувимизни беҳуда сарф қилгандан не фойда? Ахир чорва моллари, от ва туялар кезиб юрган яйловларни барбод қилгандан кўра, яна такрор айтамиз, шу меҳнатимизни тоғларни обод қилишга сарф этганимиз, кўп жиҳатдан, афзал эмасми? Шундай қилсак бир харажатимиз минг самара бўлиб қайтиши аниқ.

Мисол излаб узоққа бориш шарт эмас. Самарқанд ва Китоб оралиғидаги Тахтақорача довонида ҳозир гўзал бир маскан бунёд бўлган. 30 йилча муқаддам унинг қиёфаси жумҳуриятимизнинг барча тоғлари манзараси каби эди. Айтишларича, шу довондан ўтган марҳум ёзувчи ва давлат арбоби Шароф Рашидов: «Шу жой баҳаво экан. Мингта чинор экинглар. Номи ҳам Мингчинор бўлсин. Атрофини обод қилинглар», деган экан. Бугун Мингчинорни Қашқадарёнинг, қолаверса, бутун Ўзбекистоннинг Швейцарияси дейишади. Бу муболаға эмас. Мингчинор фақат ҳордиқ масканигина бўлиб қолмай, унинг атрофида зироатчилик ҳам қилинмоқда. Бундан юртимиз катта фойда кўрмоқда. Хўжаликлар узум, майиз, олма ва бошқа турфа ноз-неъматлар етиштирмоқда. Манзараси нақд жаннатнинг ўзи.

Демоқчиманки, биз тоғлардан меҳнатимизни, меҳримизни аямасак, уларнинг аксарият қисмини яшаш учун беҳавотир, халқ учун фойда берадиган, зироатчилик учун қулай жойларга айлантириш мумкин экан. Жоуз сингари хавфли кўчкилар йўлида бўлган тоғ қишлоқларининг муаммосини шундай йўл билан ҳал этиш мақсадга мувофиқ. Чунки мутахассисларнинг ҳисоб китобларига қараганда, тоғларимизда дов-дарахт, арчазорлар қанча кўп бўлса, кўчкилар хавфи шунча камаяди. Тоғлар ҳозиргидек яп-яланғоч эмас, мангу яшилликка бурканиб ётса, бағрида қорлар узоқ сақланиб, сувимизни мўл қилувчи булоқлар кўз очади. Ёғин-сочин ҳам бундай тоғлар устидан бенаф ўтиб кетмайди. Ўлаётган Оролимиз тирилади. Мустамлака йилларида узилиб қолган табиатнинг мувозанат занжирлари қайтадан тикланади.

САРЧАШМАДАН ҚАЙТАР ЭКАНМАН бир фурсат кўчкидан кейин бино бўлган ғариб манзаралар, таг-туби билан йўқолиб тупроқ қорилиб ётган чашма атрофларидан кўз узолмай туриб қолдим.

...Тоғ кўчди. Олти жон тупроқ остида қолди. Фожиа кўпларнинг кўзини очди. Одамлар ҳушёр тортдилар. Наҳотки, бизнинг онгимизни, шууримизни банди қилиб келаётган мудроқлик ва карахтликдан кўз очмоқ учун тоғ кўчиши, фожиа рўй бериши шарт бўлса!? Ақлимизни жиловлаб ётган жаҳолатни қандай кўчки жойидан қўзғатади?

Мурод АБДУЛЛА

ШУМ БОЛА КИМ?

ТАҚРИЗ

Чингиз Айтматов адабиётдаги анъанавий йўллар, ечимлар хусусида гапирар экан, ғайриоддий сюжетни кўрган танбал ўқувчининг жаҳли чиқиб, пешонаси тиришиб кетади, унга қолса ҳаммаси одатдагидай, яъни шу чоққача ўқиб келган китобларидаги каби анъанавий бўлгани маъқул, деб ёзган эди. Дарҳақиқат, ғайриоддийлик — бу жуда мураккаб ҳолат. Уни жўнгина ҳазм қилиш осон эмас. Айтматовнинг кўпгина асарларида айни шу манзарага дуч келамиз. Асар сюжети, композициясидаги мураккаблик кишини ўйлантириб қўяди, ўқувчини силлиқ, текис йўллардан эмас, ҳали дуруст из тушмаган, чағир сўқмоқлардан юришга, воқеалар шитобига мослашишга, фавқулодда мураккаб бир ҳолатда фикр юритишга мажбур этади.

— Ўқувчининг бундай танбаллашувига асли ўзимиз айбдор, — дейди Айтматов, — чунки биз узоқ йиллар давомида унга раҳм қилиб келдик, енгил нарсаларга ўргатдик. Мана энди, сал мураккабликни кўриб, биздан хафа бўлиб ўтирибди.

Ғайриоддийлик анъанавийликнинг мухолифи эмас. Жиддий эътибор берилса, ўқувчи, томошабин тинчини бузаётган ўша янгича ечим, аслида биз анъанавий деб атаётган йўлнинг мантиқий давоми, ўсаётган куртаклари, йўлда ҳаракат тўхтаб қолмаганлигининг далолати бўлиб чиқади.

Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театри саҳнасида Ғафур Ғулом асари асосида режиссёр С. Каприелов томонидан саҳналаштирилган «Шум бола» комедиясини томоша қилар эканман, кўнглимдан шундай мулоҳазалар ўтди.

Бизда мусиқали, қўшиқ ва рақсларга бой спектакллар кўп қўйилган. «Шум бола» таржима қилинмаган тиллар кам қолди ҳисоб. Асар асосида филм суратга олинди, спектакллар қўйилди. Бир қарашда унга яна мурожаат қилишнинг ҳожати йўқдай. Аммо...

Спектакл муаллифлари (инсценировка муаллифи ва режиссёр С. Каприелов, рассом А. Жибоедов, бастакор Алишер Икромов, қўшиқ шеърлари муаллифи Иброҳим Жиянов), актёрлар бу машҳур асарни тамомила янгича талқин эта олганлар. Воқеалар бугунги кун билан бевосита боғланиб кетади. Аравакашлар, бангилар, чўпонлар, масхарабозларнинг чиқишлари, безаклардаги шартлилик, миллий халқ ўйинлари, ажабтовур рақслар ва ниҳоят нафис мусиқа томошабинни бефарқ қолдирмайди.

Очиғини айтсам, анчадан бери театр премераларига бориб мусиқа таъсирига бунчалар берилмаган эдим. Ёш, иқтидорли бастакор Алишер Икромов яратган куйлар воқеалар ривожига ҳамоҳанг тиниқлашиб, равонлашиб боради. Энг муҳими — мусиқа сиз билан суҳбатлашади, баҳслашади. Саҳнада бир фикр қиёмига етгач, дастлаб тинглаганингиздаёқ ўйноқи ва енгил усули ёд бўлиб қолган мусиқа янграйди ва у... гапиради. — Кўраяпсизми, мана шунақа гаплар, оғайни, — дейди пешонангизга чертиб. — Сиз ҳали бунақа шумликлар қолиб кетди, ҳозир замон ўзгача, одамлар жиддий бўлиб кетган, деб юрибсизми? Бекорларни айтибсиз. Ўзингиз ҳам туппа-тузук шум боласиз-ку. Ия, ҳали буни инкор қилмоқчимисиз? Бозор иқтисоди деган араванинг орқасига ўтиб олиб шумлик қилмаяпсизми? Ҳа, қилмаяпсиз-а!

Ишонинг, мусиқа айнан шундай дейди. Ғиринг дея олмай қоласиз. Лол бўласиз...

Одатда, янги спектаклга тақриз ёзган киши асосий роллар ижрочиларига кўпроқ эътибор беради, иккиламчи, учламчи роллар ижрочиларини санаб ўтади, ютуқ-камчиликларини, ижро маҳоратларини баҳолайди. Мен бундай қилмоқчи эмасман. Назаримда, бир гуруҳ ёшлар ўзаро баҳс бойлашгану, ие, ҳали бизни ёш, ғўр дейишяптими, мана бўлмасам, дегандай, бутун вужудлари билан берилиб, гўё шу ижро тақдирларини ҳал қиладигандай, енгни шимариб саҳнага чиқишган.

Мана, ўша, ҳаммамизга таниш, содда, беғубор, қитмир Қоравой. Унинг ёшига мос бўлмаган чуқур мулоҳазалари, қувноқ кулгуси, «отим ориқ, манзилимга етолмайман-а», дея куйловчи ҳазин овози шууримизга сингиб қолган. Бугунги тамулоҳазага бориб, «ким бўлса Қоравой саҳнада тинимсиз ҳаракат қилади, шўхчан рақсга тушади, қувноқ қўшиқлар куйлайди. Ҳаракатлари енгил, нозик ва ҳатто, бироз майинроқми деган мулоҳазага бориб, «ким бўлди экан, бу йигитча, ўзиям етти пушти раққос ўтганми», деб қўясиз ичингизда. Кейин-кейин кўникиб кетасиз ўша майинликка ва... қаттиқ янглишганингизни, сезмаганингизни сезиб қоласиз. Чунки спектакл охирида бош қаҳрамон ҳаракатларидаги ўша, меъёридан жизми ортиқча майинликнинг сири бирдан ошкор бўлиб қолади. Қоравой ўзи ва дўстларини олқишлаётган томошабинларга миннатдорчилик билдириб бошидан қалпоғини олади ва ...кўз ўнгингизда ёш йигит эмас — истеъдодли актриса Мадина Мухторова намоён бўлади. Спектакл бошида хаёлингизда кечган фикрлардан хижолат бўлиб чапакка зўр берасиз.

Мадина билан бирга Абдурайим Абдуваҳобов ижро этган образлар талқинига ҳам бироз тўхтаб ўтмоқчиман. Ҳозирга қадар томошабин наздида асосан кинодаги шум бола бўлиб қолаётган Абдурайим бу гал маҳорат имкониятлари анча кенг эканлигини намойиш қилган. Унинг ижросидаги Сарибой, Латифахон ва айниқса тухумини ўғирлатган Товуқ образлари фикримизга далил бўла олади.

Бир вақтлар, худди шу театр саҳнасида раҳматли Уйғун домланинг «Парвона» спектакли ўйналганида, томошабинлар уйларига етгунча «Вой, во-ой, қарамайсиз», дея хиргойи қилиб кетишган, кейинчалик Ўткурийнинг бу ашуласи ҳамманинг оғзига тушиб кетган эди. Бу гал ҳам шундай бўлди, деб ўйлайман.

Спектакл тугади. Уйига, эҳтимолки бирон-бир тўйга, тадбирга ошиқаётган актёрларнинг баъзилари кийимларини алмаштириб ҳам бўлдилар, саҳнада уёқдан-буёққа ўтиб, ҳозиргина бўлиб ўтган воқеаларни муҳокама қилиб юришибди. Гўё парда ҳали ёпилмаганини унутишгандай, бутун зал ўрнидан туриб уларни олқишлаётганини сезишмаётгандай... Режиссёр бу билан нима демоқчи эканлигини англагандай бўлдим: Қоравой саргузаштлари саҳнада ҳам, ҳаётда ҳам давом этмоқда. Пардани ёпишга ҳожат йўқ.

Лекин парда барибир ёпилади. Сиз — тўйинқирамаган томошабин аста-секин кўчага чиқасиз. Вақт алламаҳал бўлиб қолган. Бозор иқтисоди. Бекатда турнақатор бўлиб турган таксиларнинг ҳайдовчилари сизга сигирқараш қилишади. Сиз бўлса арзонроғини кўзлайсиз ва... саргузаштлар бошланади.

1983 йили, ўша йиллари «Ёш гвардия» китоб нашриётига директорлик қилган раҳматли Абдулазиз Ваҳобовнинг ташаббуси билан икки киши — мен ва ёзувчи Латиф Маҳмудов Чехословакияга борганмиз. «Альбатрос» нашриётида «Ўзбек болалар китоблари» кўргазмасини ўтказганмиз. Ўша саёҳатимиз давомида Прагадаги халқ театрининг «Кунларнинг бирида, Прагада...» деб номланган спектаклини томоша қилганмиз. Иккита билетни элчихона орқали аранг олганмиз, бизга таржимонлик қилаётган қиз бизни кўчада кутиб туришга мажбур бўлгани эсимда.

Спектакл бир-бирини мантиқан тўлдирувчи тўртта сюжетдан иборат эди. Биринчисида бир одам тошойна харид қилади ва уни орқалаб олиб қаёққа боришини билмай кўчама-кўча юраверади. Одамлар тошойнага қараб афтларига зеб беришади, тўзғиган сочларини тарашади. Аммо ҳалиги бечора уларга ўгирилди дегунча, ҳаммалари дув этиб тошойна томонга ўтишади. Бечоранинг фиғони чиқади, ўша, ўзларига зеб бераётган одамларга бунақа ойна қаерда сотилаётганини айтмоқчи, алланималарни тушунтирмоқчи, баъзи нарсаларни, эҳтимол, сўрамоқчи бўлади. Аммо ҳеч ким унга эътибор қилмайди. Одамлар тошойнада ўзларини кўришса бас.

Мени лол қолдирган нарса шуки, саҳнада спектакл бошланиши билан экранда кино ҳам бошланади. Ҳар иккиси бир нарса. Бир хил воқеа. Экранда бир болани бир киши қувади, бола жон ҳолатда қочади ва экрандан саҳнага, ундан кейин томоша залига тушиб сизнинг ёнингизга яширинади. Бир зум ўтгач, болалар саҳнада копток ўйнай бошлайдилар. Копток томоша залига тушиб кетади. Бир киши олиб уни саҳна томон зарб билан тепади ва... тўп экранга ўтиб бир кампирнинг ойнасини чил-чил қилади.

Академик театримиз саҳнасидаги «Шум бола» спектакли, унинг ажойиб мусиқаси менга шу хотирани эслатди. Чунки бу ерда ҳам кўпгина воқеалар саҳна — томоша зали — кўча бўйлаб туташиб кетди.

Сўзларим қуруқ мақтов бўлиб қолмаслиги учун баъзи мулоҳазаларимни ҳам айтиб ўтай. Дастлабки саҳналарда зерикарли, ортиқча ўринлар бор. Айрим безакларда, хусусан ниқобларда сунъийлик кўзга ташланади. Мусиқавий паузалар биринчи кўринишда чўзилиб кетган. «Конституция — референдум» баҳси бизнингча, ортиқча. Эҳтимол, муаллифлар бу билан бугунги кун сиёсий портретига чизгилар чизмоқчи бўлишгандир. Аммо бунга мутлақо эришилмаган.

Бир томошабин сифатида дастлабки таассуротларим шулардан иборат. Эҳтимол, спектаклнинг ютуқлари мен эътибор берганимдан кўра кўпроқ ёки камчиликлари мен сезганимдан кўра бисёрроқдир. Бу, албатта, мутахассислар, театршунослар аниқлайдиган иш. Аммо, нима бўлганда ҳам, театр ижодий жамоасини, томошабинларни янги, кўнгилхуш бир асар билан табриклагим келади. «Шум бола» ҳали кўп бор бизни ўзининг янги-янги қирралари билан хушнуд этади, деган умиддаман.

Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

АРҚОННИ НИМА ҚИЛАМАН

Санъат **РУЗИМАТОВ**

Санъат Рўзиматовнинг номи муштарийларга яхши таниш. У киши аслида санъаткорлар оиласида туғилиб тарбия топган. Моҳир созанда сифатида қатор ансамблларда қизғин фаолият кўрсатган. Узоқ йиллар Ўзбекистон телевидениесида мусиқа кўрсатувлари редакциясига раҳбарлик қилган. Ўнлаб ажойиб талантларни кашф этишда хизматлари сингган.

Қуйида унинг дўстлари, сафдошлари ва устозлари ҳаётидан ёзган кулгили ва ибратли ҳангомаларни эътиборингизга ҳавола этамиз.

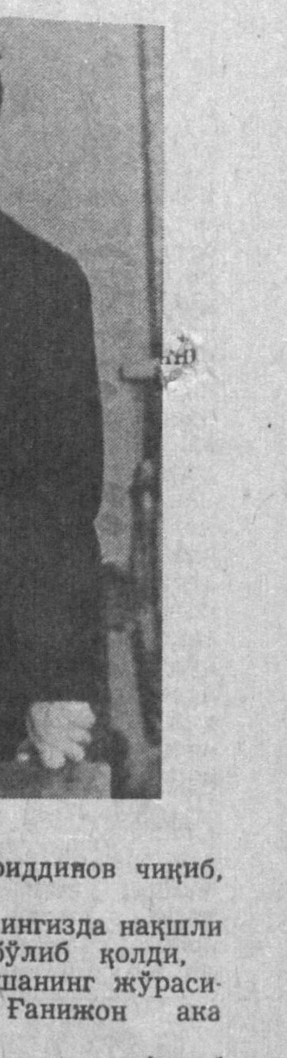

СУВДА ЧЎКМАЙДИГАН ТУХУМЛАР

Телевидение ходимлари ҳам пахта теримига ҳашарга чиқиб туришарди. Раҳим ака деган ошпаз кун ора макарон шўрва пишираверib йигитларнинг совуғини ошириб юборибди. «Ўзингиз нега емайсиз, бу арзандани?» дейишса, «Менинг соғлигимга тўғри келмайди», деб баҳона қиларди. Овқат тугагандан сўнг ўзига кичкина қозонча осиб бошқа овқат тайёрлар, ҳеч бўлмаса тухум пишириб ерди. Бир куни уч азамат пахта даласидан қайтиб, тўғри Раҳим ака турадиган хонага йўл олишибди. Ярим соат ўтар-ўтмас супачага чўзилиб дам олишибди. Раҳим ака: «Ҳа, йигитлар, макарон ошдан есанглар-чи, бугун ҳар галгидан ширин бўлди», десалар, йигитлар: «Раҳмат. Негадир иштаҳа йўқроқ», деб жавоб қилишибди. Бир вақт Раҳим ака кичик қозонни ўчоққа осиб, ичига сув қуйиб тухумларни солса, тухумлар чўкмасмиш. Ҳайрон бўпти. «Нега тухумлар сувда чўкмайди? Менга айниган тухум сотган, шекилли. Ҳали замон эгаси кеб қолар», деб ўйлаб турса, тухум сотган киши кўриниб қолибди.

— Биродар, қанақа тухум сотгандингиз? Қаранг, қўлим билан тепасидан боссам ҳам сув юзига қалқиб чиқаяпти, — деб зорланибди Раҳим ака.

— Тухум қаерда эди? — деб сўрабди тухум сотган киши.

— Саквояжда эди.

— Бўлмаса, сиз пишириб егунча тухумлардан жўжа чиқиб қочиб қолибди.

Бу гапдан Раҳим аканинг жаҳли чиқибди.

— Мана бундай қилиб қаранг, — деб тухумни ёруғ томонга қаратиб кўрсатибди тухумфуруш, — қаранг, икки томондан нинадай тешиги бор.

— Менга беринг-чи. Во ажабо, ичидаги қаёққа ғойиб бўлдийкин? — деб ҳайрон бўлармиш Раҳим ака.

Бояги уч азамат эса супада ағанаб-ағанаб кулармиш.

ЁСТИҚ ЖИЛДИ

Бир куни шогирдлар майда-чуйда олиб машҳур найчи Маҳмуджон акани зиёрат қилгани келиб қолишибди. Маҳмуджон ака уларнинг қўлларига қараб:

— Бекорга овора бўлибсизлар, — дебди.

— Овораси борми, уста. Кўргимиз келувди, қуруқ келолмадик. От билан туя келтирмадик-ку. Нон, узум, қовун холос.

— Раҳмат, болаларим. Асли, шуларнинг ўрнига менга ёстиқ жилди олиб келсанглар, яхшироқ бўларди, — дебди бош чайқаб Маҳмуджон ака.

Йигитлар ҳайрон бўлиб, бир-бирларига қарашибди.

— Уста, ёстиғингизда жилд йўқлигини билмовдик-да. Узр.

— Ёстиқ жилди кўп эди-ю... Мана, бу радио орқали баъзан овози чиқиб турадиган чала ҳофизларни эшитиб, кучим ўша ёстиқ жилдларига етди-да! Нима қилай?..

ЛАМПА ПИЛИГИ

Машҳур ҳофиз Жўрахон ака Султонов Москвага борадиган бўлиб қолибдилар. Бу воқеа урушдан аввалги йиллари содир бўлган эди. Филармониядаги таниш-билиш, бирдаяримда Москвага борганларга йўл кирани чиқариб олсам, деб маслаҳат солибдилар.

Бирови қовун, дебди, яна бирови памидор. Санъаткорлар орасида тандир кийдирадиганлари ҳам тез-тез учраб туради. Бир тандирчи: «Э нимани айтасиз. Московда пилик йўқ эмиш. Қозон вокзалига тушганлардан нуқул пилик сўрашаётганмиш. Юзта пилик оволсангиз, енгилгина. Дарров сотасиз-у, қутуласиз. Йўл кирангиздан ташқари чой чақаси ҳам чиқади. Яна бола-чақаларга совға-салом дегандек», дебди.

Бу маслаҳат жуда маъқул келиб Жўрахон ака эски шаҳардаги бир хўжалик магазинидан пилик сўрасалар сотувчи узун арқонни олдиларига қўйибди.

— Мен сенга пилик, деяпман. Бу арқонни нима қиламан?

— Бу арқонмас. Яхшилаб қаранг, пилик. Уйда уни бир қарич қилиб кессангиз, бўлди. Ундан юз пилик чиқади. Сизга бир умрга етиб, невараларга ҳам қолади.

Жўрахон ака сотувчининг киноясига парво қилмай, уни сотиб олиб уйига равона бўлибди. Сотувчи йигит айтгандай, бир қаричдан қилиб кесиб, чамадонга жойлабди. Унчалик кўп жой эгалламаганидан хурсанд бўлиб, поездга чиқиб йўлга тушибдилар. Беш кун деганда Масковга етиб, биринчи галда бозорга равона бўлибдилар.

— Что эта такое? — деб сўраган ўрисларга:

— Фитил от керосиновой лампы, — деб жавоб қилибдилар билимдонлик билан.

Ўрислар елка қисиб қўйишармиш-у, олишмасмиш. Бир ўзбек учраб қолиб, нима қилиб юрганликларини сўрабди.

— Тошкентдаги танишларим, Масковда лампа пилиги пул, дейишганди. Мана шундан олиб келгандим, — дебди ҳофиз.

— Бе, бу ерда ҳаммаёқ электр-ку. Лампа чироқ нима қилади?

Шунда тандир кийдиришганини пайқаб қолган ҳофиз кулиб қўя қолибди.

«ЁЛҒИЗ» БИЛАН «КЕЛДИМ»-НИНГ ФАРҚИ

Маҳмуджон ака бир неча йиллар Тамарахоним ансамблида ишлади. Шу ансамбл таркибида чет эл сафарларида бўлди. Биринчи сафар Индонезия шаҳарлари бўйлаб ўтганди. Бу мамлакатда йил фасллари бўлмас экан. Йил ўн икки ой иссиқ, кун оралаб ёмғир ёғади. Кечки пайт концерт олдидан Маҳмуджон ака созандаларга қараб: «Мен якка найда чалганимда жўр бўлиб турсаларинг», деб илтимос қилади. Шунда созанда йигитлар:

— Майли, жонимиз билан. Лекин қайси куйни чалишингизни билишимиз керак-да, — дейишибди.

— «Ёлғиз»ни ёлғиз чалмоқчиман.

— Жуда яхши.

Индонезияликлар тилида: «Маҳмуд Муҳамедов «Ёлғиз» деган ўзбекча куйни чалади», — деб эълон қилингач, созанда саҳна олдига чиқиб «Ёлғиз»ни бошлайди. Куй ярим бўлмасдан «Бир келсин», сўнг «Келдим», «Субҳидам» куйлари уланиб кетади. Жўр бўлаётганлар эса Маҳмуджон ака яна қайси куйларни чалади, нима билан тугатади — бехабар, адашиб кетишиб хуноб бўлишарди. Концертдан сўнг машинада меҳмонхонага қайтаётиб созандалар: «Ахир сиз «Ёлғиз»ни чалмоқчи эдингиз, шекилли?» — деб сўрашганда, Маҳмуджон ака, парво қилмай, табассум билан: «Бу ердагилар «Ёлғиз» билан «Келдим»ни фарқига борармиди?» деб жавоб қилган.

ПАЛОВНИНГ ТАГИ

Маҳмуджон ака нозиктаъб инсон. Озода кийинишни ёқтиради. Поездларми, меҳмонхонадами, қаерда бўлмасин, ётишдан аввал шимининг дазмол чизиқларини текислаб, эҳтиёткорлик билан каравот кўрпаси тагига тахлаб қўядиган одатлари бор.

Бир куни поездда кетишаётганда Маҳмуджон ака одатдагидек, шимини тахлаб матрас тагига жойлаётиб хиргойи қилади: «Дамлаб қўйдим паловни, паловни, еб турсин деб дамини-ей. Пастлаттирдим оловни, оловни, олмасин деб тагини-ей...» Тунда зарурат юзасидан купени тарк этганда, ҳазилкашлар матраснинг тагидаги шимини ғижимлаб жойига қўйиб, яна хурракни отишаверади. Бундан бехабар Маҳмуджон ака қайтиб келиб, уйқуни давом эттиради. Эрталаб ювиниб келгач, яна дамланган палов ҳақидаги хиргойи билан матрасни кўтарса, не кўз билан кўрсинки, шим ғижимланиб ётибди. Шунда: «Ие, палов тагига олиб кетибди-ку?» деб кулги қилган экан.

ЖУФТ КЎЗАЧА

1984 йили Ўзбекистон халқ артисти Ғанижон Тошматовнинг 70 ёшларини нишонлайдиган бўлдик. Тадбирни «Баҳор» концерт залида ўтказишга келишилди. Тантанага Ғанижон аканинг шогирдларидан ташқари аскиячилар ҳам таклиф этилди. Ўша пайтдаги тартибга мувофиқ барча айтиладиган гаплар-у, аския мавзулари аниқланиб, кундузи машқ қилиб олинди.

Аммо экспромт деган нарса бор. Кутилмаган гаплар айтилмаса, бировни кулдириш амри маҳол. Ғанижон ака саҳнадаги шоҳ супада тинч ўтиролмадилар. Ёнларидаги микрофонни тутиб, вақти-вақти билан луқма ташлаб турдилар.

Бир вақт саҳнага ўша йиллари Ўзбекистон Театр арбоблари уюшмаси муовини бўлиб ишлаган Баҳриддин Насриддинов чиқиб, тўйбошини қутлади. У:

— Ғанижон ака, олтмиш ёшингизда нақшли кўзача совға қилганимда, тоқ бўлиб қолди, деб ачинган эдингиз. Энди ўшанинг жўрасини олиб келдим, — деганида, Ғанижон ака ўтирган жойидан туриб:

— Баҳриддин, яхши қибсиз, энди жуфтлаб олиб кетаман, — деди. Залда қийқириқ бўлиб кетди.

АЗРОИЛНИНГ ХАТОСИ

Юсуфжон қизиқ билан Жўрахон ака элллигинчи йиллари ҳозирги Алишер Навоий номи билан аталувчи миллий боғимиздаги Яшил театрга концертга тушишган экан. Бу ерда Муқимий номидаги мусиқали театр артистлари концерт беришаётган эди. Бир вақт уч киши танбур-дутор жўрлигида «ашула» айтишади. Шунда Юсуфжон қизиқ Жўрахон акадан сўрайди:

— Жўрахон, бу уч хонанда ким бўлди?

— Хотирингизда бор, уруш бошланиш даврида Жамол қори Ғиёсов деган халқ ҳофизи бўларди?

— Ҳа, кўп хушовоз йигит эди. Бевақт ўлиб кетди, раҳматлик.

— Бу иккови ўша Жамол қорининг ҳамнафаслари эди.

— Афсуски, ўшанда Азроил хато қилган экан-да!..

САРИЁҒ ҲАНГОМАСИ

Урушдан кейинги йиллар. Филармония халқ чолғу оркестри Россия бўйлаб сафарда эди. Кечки пайт, кетиб турган поезддаги вагонлардан бирида ўз мухлисини учратган Эргаш Шукруллаев у билан қиттак-қиттак қилибди-ю, газак қилишга ҳеч нима топилмабди. Мезбон бир бўлак суви қочган нонни тутқазиб «Менда бори шу», дебди. «Бўлмаса буни ўз вагонимда ерман», деб Эргаш ака орқага қайтибди. Купедаги биринчи қаватда Муҳаммаджон Мирзаев ётаркан. Эргаш Шукруллаев эса унинг тепасида жойлашган экан. Купега кириб қараса, емак тахтасида стаканда сариёғ турган экан. «Кўп яхши бўлди-да», деб Эргаш ака ишга тушибди.

Негадир сариёғ аччиқимтирроқ экан. «Ҳеч қиси йўқ. Ичимдаги ароқ ҳар қанақа микробни ҳам дабдала қилади», деб сариёғни бояги нон билан паққос тушириб уйқуга кетибди.

Эрталаб уйқу аралаш Муҳаммаджон аканинг «Ё, тавба, стакандаги дорим қаёққа кетди?» деб ҳайрон бўлаётганини эшитиб юқоридан сакраб тушибди:

— Мирза (Муҳаммаджон акани дўстлари шундай атарди), стакандаги сариёғмасмиди?

— Сен еб қўйдингми?

— Ҳа.

— Сени қара-ю. Ахир у мени совуқ урган бурнимга сурадиган дори эди-ку.

ПУЛЛИК «ФАХРИЙ ЁРЛИҚ»

1967 йили Белоруссия пойтахти Минскда ўзбек адабиёти ва санъати ўн кунлиги бўлиб ўтди. Ўн кунлик якунида Белоруссия раҳбарияти зиёфат уюштириб, бир қатор санъаткорларни «Фахрий ёрлиқ»лар билан тақдирлади. Шунда Эргаш Шукруллаев одатдагидек Саттор Ярашевни «боплаш»га тушди.

— Саттор, «Фахрий ёрлиғ»ингни кўрсат-чи, — деб сўради. Саттор Ярашев тахини очиб ёрлиғини кўрсатди. Шунда Эргаш ака:

— Ҳа, сенга қуруқ ёрлиқ беришибди-да, — дейди.

— «Фахрий ёрлиқ»нинг бошқаси ҳам бўларканми? — ҳайрон бўлиб сўради Саттор ака.

— Авнер ёрлиғингни кўрсат!

Доирачи Авнер Бараевдаги «Фахрий ёрлиқ» ичида тахи бузилмаган юз сўмлик ётарди.

— Мана, ўзимникида эллик сўмлик бор экан.

— Ие, нега менга йўқ?

— Бор, Раҳим Мажидовичдан сўра. Атайлаб қилишган бўлмасин!

Саттор Ярашев гуруҳ раҳбари Раҳим Қориевни қидириб топиб, сўрайди:

— Қори ака, нега ҳаммасининг «Фахрий ёрлиғи»да юз сўм, эллик сўмдан пули бор, менда эса йўқ. Ахир бу ноинсофлик-ку! Раҳим Мажидович доим артистлар билан ишлагани учун уларнинг бир-бирларига жиддий ҳазил қилишларини биларди. Шу боис:

— Қани, кимникида пул бор экан? Кўрайлик, — деб ҳазилкашларга қараган. Ўртада кулги кўтарилибди.

Сочларим толим-толим...

С. МАҲКАМОВ сурат лавҳаси.

МУЗИКА МИЛЛАТ ТАНЛАМАЙДИ

Ўзбекистон Республикаси Давлат мукофотига номзодлар орасида ёш бастакор Дмитрий Янов-Яновский ҳам бор. У Ўзбекистон Республикаси бастакорлар уюшмасининг мусиқий тўпламларини жамлагани учун бу мукофотга тавсия этилган. Шу муносабат билан бастакор Янов-Яновскийни муҳарририятга таклиф этдик.

— Дмитрий, аввало ўзингиз ҳақингизда гапириб берсангиз.

— Мен 1963 йили Тошкентда туғилганман. Музикага қизиқиб Успенский номидаги махсус музика мактабида ўқидим. Кейинчалик Тошкент Давлат консерваториясида таҳсил олдим.

1986 йили консерваторияни имтиёзли тугатдим. Ҳозир бир вақтлар ўзим ўқиган Успенский номидаги махсус музика мактабида дарс бераман. Мен Англия, Америка, Франция, Швейцария, Дания, Хорватия, Чехия, Австрия каби мамлакатларда ижодий сафарларда бўлганман.

1985 йили Москвада бўлиб ўтган ёш композиторлар конкурсида қатнашиб, I мукофот билан тақдирланганман. 1986 йили эса Олмотида ўтган кинофестивалда «Олтин япроқ» бадиий филми билан иштирок этганмиз. Филм учун ёзган музикаларимни махсус соврин билан мукофотлашган. 1991 йили Швейцариянинг Фрибур шаҳрида ўтган музика фестивалида қатнашиб, иккинчи мукофотни қўлга киритганман.

1992 йили эса Американинг Бостон шаҳрида ўтказилган «АПЕА—3» конкурсида иштирок этиб, биринчи мукофотга сазовор бўлдим. Яна шу йили Тошкентда ўтган Осиё, Африка ва Лотин Америкаси мамлакатлари кинофестивалида режиссёр Жаҳонгир Файзиев суратга олган филмга ёзган музикам энг яхши асар сифатида махсус соврин билан тақдирланди.

— Устозларингиз ҳақида билишни истардик.

— Болалигимдан менда санъатга муҳаббатни аввало отам — таниқли композитор, профессор Феликс Янов-Яновский тарбиялаган. Бинобарин, отам—менинг биринчи устозим.

Кейинчалик Успенскийда ўқиб юрганимда таниқли композитор Борис Исакович Зейдман ҳам менга устозлик қилдилар. У киши музика сирларини ўрганишимда катта ёрдам бердилар. Мен улардан ҳамиша миннатдорман.

— Ҳозир Ўзбекистонда ижод қилаётган ёш композиторлар фаолияти ҳақида нима дея оласиз?

— Менга Абдуқодир Эргашев, Нуриддин Ғиёсов, Дилором Омонуллаева ва Аваз Мансуровнинг ижоди ёқади. Уларнинг музикаларида ўзига хослик мавжуд. Шарқона услублардан кенг ва унумли фойдаланишади.

— Шарқ музикасига муносабатингизни билмоқчи эдим.

— Менга Шарқ мусиқаси,

айниқса, ўзбек мусиқаси жуда яқин. Танбур ва чангда музикалар чаламан. Мен учун ўзбек музикаси билан шуғулланиш жуда қизиқарли машғулот бўлиб қолган.

Кўпинча филмларга музика ёзиш устида ишлайман. Масалан, режиссёр С. Алибековнинг «Ип» номли мултфилмига, А. Карабаеванинг ҳужжатли филмларига музикалар ёзганман. Кинода музика ёзиш жараёнида ўзбек халқининг бой миллий маданияти билан танишиб бораман. Шарқ фалсафаси ва ислом тарихига қизиқаман.

— Оилангиз ҳақида гапириб берасизгиз.

— Турмуш ўртоғим музика мактабида ўқитувчи. Ўғлим ҳам музика мактабига қатнаяпти. Умуман, оиламиз музикачилар, санъатсеварлар оиласи. Биласизми, менимча, музика миллат, мамлакат танламайди. Музикани ҳар қандай миллат кишиси бемалол тушуниши мумкин. Чет мамлакатлардаги кўпгина ижодий сафарларим чоғида бунинг гувоҳи бўлдим. Масалан, инглиз тилида бемалол гаплашаман. Мен учун энг асосийси, ўзимизнинг музика билан бир қаторда чет эл мусиқасини ҳам севиб ҳис қилишдир. Бизда музикага, санъатнинг бошқа турларига ва маданиятга кам эътибор берилади. Хорижда эса маданиятни ривожлантириш учун жуда катта куч, вақт ва маблағ сарфланади.

— Мустақиллик ҳақида фикрингиз.

— Собиқ СССР даврида унинг иттифоқдош республикалари ҳам халқаро анжуманларда СССР номи остида иштирок этишарди. Унинг таркибидаги алоҳида бир республика — халқнинг санъатини, урф-одатини бутун дунёга ёйиш имконияти йўқ эди. Мана, мустақилликка эришганимиздан сўнг бошқалар номи билан эмас, Ўзбекистон номи билан фестивалларга қатнашишим ғоятда қувончли. Эркин, озод, ҳур яшаб ижод этишга нима етсин.

— Орзуларингиз, келажакдаги режаларингиз ҳақида гапириб берсангиз.

— Шу кунларда гитара ва оркестр учун мусиқий тўпламлар тузиш билан бирга, режиссёр Нозим Тўлахўжаевнинг «Ислом тарихи» номли кўп серияли мултфилмига музика ёзяпман.

1994 йил октябр ойида Швейцариянинг Стокголм шаҳрида ўтказиладиган халқаро музика кунларига таклиф этилганман. Бу анжуманга ўзимнинг мусиқий тўпламларим билан иштирок этмоқчиман.

Ниятим — тинчлик, хотиржамлик бўлсин. Шунда ҳам мамизнинг ҳам эзгу орзуларимиз рўёбга чиқади.

— Келгусидаги ишларингизга муваффақиятлар тилаймиз.

Адиба ҲАМРО қизи суҳбатлашди

ТОШКЕНТНИНГ БЕҒУБОР МАНЗАРАЛАРИ

Саъдулла Абдуллаевнинг дастлабки асарлариданоқ борлиқни, ҳаётни, инсонни беғубор, соф, дилкаш, вужуди, кўнгли ила идрок этиши намоён бўлди. Ундаги бу фазилатлар ўзи ўсиб-униб, тарбия топиб вояга етган муҳит-шароитнинг маҳсули, албатта. Саъдулланинг отаси ўқимишли зиёли киши бўлиб, буваси беш вақт намозни канда қилмайдиган мусулмону комил инсон эди. Бўлажак рассом дунёқараши, ҳаётга муносабати, маънавияти ва гўзаллик ҳақидаги тушунчаларининг шаклланишида эски шаҳарнинг ўзига хос қиёфаси, маҳалла-кўйнинг ўзбекона турмуш тарзи ва анъаналари, шубҳасиз, катта рол ўйнаган.

Санчаткор ижодининг ўзига хослиги унинг инсон сифатида ўзига хослиги, табиати, феъл-атвори, дунёни идрок этиши, юриш-туришининг ўзига хослиги билан ҳам белгиланади. Саъдулла Абдуллаевни билган одамлар, жумладан, у билан бирга ўқиган таниқли рассомлар Жавлон Умарбеков, Ғайрат Бойматов, Баҳодир Жалолов унинг беозорлиги, мўмин қобиллиги, нозик табиатлилиги, хушмуомалалилигини қайд этишади. Саъдулла билан танишган одам унинг ниҳоятда юмшоқ табиатли эканини дарҳол пайқайди. Шу билан бирга, унинг синчковлиги, тиришқоқлиги, мақсад сари дадил бориши сезилиб туради. Шунингдек, рассом тасвирий санъатдан кенг ва чуқур билимга эга.

Саъдулла Абдуллаевнинг рассом сифатида шаклланишида, дастлабки ўқитувчиси П. Бенков номидаги бадиий билим юрти муаллими Б. Токлинининг ҳиссаси бор. Уни ўз шогирдларига бўлган меҳрибонлиги, уларнинг мустақиллигига, ўзлигига халал бермасдан тарбиялашга ҳаракат қилганини Саъдулла эҳтиром билан эслайди.

1967 йили Абдуллаев Ленинграддаги машҳур И. Репин номидаги рангтасвир, ҳайкалтарошлик ва меъморлик институтига ўқишга киради. Театр рассомлиги ҳақида чуқурроқ билишни истаган Саъдулла ўқишнинг учинчи йилидан таниқли театр рассоми А. Сегал устахонасида таълим олишга жазм қилади.

1973 йили институтни муваффақиятли битирган Абдуллаевни русиянинг бир неча театрларига ишга таклиф этишди. Булар орасида Свердловскдаги машҳур опера ва балет театри ҳам бор эди. Ёш рассом бу таклифларни рад этди, чунки театр рассомлигини хуш кўриши ундаги дастгоҳли рангтасвирга бўлган муҳаббатни енга олмади. Қолаверса, ўз истеъдоди, санъати она ватанида рўёбга чиқишни орзу қиларди.

Ўқишни битириб Тошкентга қайтган рассом дастгоҳли рангтасвир билан бирга театр санъатида ҳам баракали ижод қилса бўларди. Бунга 1973 йили композиторлардан И. Акбаровнинг «Сўғдиёна йўлбарси», Баласанянннинг «Лайли ва Мажнун» каби спектаклларига яратган эскизлари гувоҳдир. Аммо ўша кезларда ёш рассомга республикамиздаги опера ва балет театрларида ўрин топилмади.

Тасвирий санъат мухлислари Саъдулла Абдуллаев санъати билан 60-йиллардаёқ таниша бошлагандилар. Институтни битиргач, ёш рассом ижоди ўзининг қайноқ ва сермаҳсул босқичига кўчади. 1973 йилдан бери Саъдулла Абдуллаев республикамиздаги йирик бадиий кўргазмалардан деярли ҳаммасида, Москва бошқа шаҳарларда ўтган республикалараро кўргазмаларнинг кўпчилигида қатнашиб келади, 1976 ва 1980 йиллардаги ёш рассомлар кўргазмасида диплом ва мукофотга, 1984 йилда Вилнюсдаги рассомларнинг халқаро кўргазма — симпозиумида ҳам диплом ва мукофотга сазовор бўлди.

Юқорида қайд қилинганидек, Абдуллаев асарлари портретлардан ва инсон ҳаёти, фаолиятини ифода этувчи лавҳалардан иборат. Рассомнинг ўзи хушфеъл, кўнгилчан ва нафосат шайдоси бўлгани туфайли тасвирлаётган кишиларни, уларнинг ҳаёти ва муносабатларини ҳам ана шундай назар-нигоҳ билан қабул қилади. Бунга «Толиба портрети» ёки «Ҳусноро» портретларини мисол қилиб кўрсатиш лозим. Уларда, аввало санъаткорнинг ўзига яқин одамлар тасвирланган.

«Толиба портрети» талаба қизнинг ташқи кўриниши, сурати ва сийрати беғуборлик ва латофат, назокат ва оқилликнинг рамзи даражасига кўтарилган. Назаримда, портретнинг бундай мўъжизакорлигини таъминловчи омиллар асар композициясининг енгил, айниқса беғуборлиги ва кўзга роҳат бағишлайдиган ранглар маҳсулидир. «Ҳусноро портрети»да ҳам рассом исми жисмига монанд тасвир яратган. Тасвирланган қизнинг ўтириши, ўзини тутиши, хатти-ҳаракати, унинг одоб, уятчанлик каби ғоят шарқона, ўзбекона сифатларини шу билан бирга фақат шу одамга хос хислатларини намоён этади.

Рассомнинг портрет асарлари анчагина. Кейинги йиллар, хусусан, 80- ва сўнгги йиллар мобайнида Абдуллаев яратган замондошлари образини ифода этувчи галерея анчагина кенгайди. Янги портрет асарлардан Тошкентда ўтадиган Осиё, Африка ва Лотин Америкаси мамлакатларининг Халқаро кинофестивали қатнашчилари ва меҳмонларининг туркум портретлари эътиборга сазовор. Бу асарларни бемалол Саъдулла Абдуллаев ижодида янги босқич, янги довон деса бўлади.

Барча ҳақиқий санъаткорлар сингари Абдуллаев портрет яратар экан, ҳар гал тасвирга олаётган кишининг кўриниши, табиати, феъл-атворига муносиб, унинг руҳий оламига вобаста тасвирий йўллар, услуб ва воситаларни топиб ижод қилади. Портретлардаги шахсларнинг қиёфаси батафсил, бутун икир-чикири билан ифода этилмаган. Кўз олдимизда аксарият мўйқаламнинг бир-икки дадил ва бенуқсон тортилган чизиқлари ёрдамида одам танасининг шарпаси (силуэти) билан боши ва қўллари ифодаланган бўлиб, улар ҳафсала билан чизилган. Шунга қарамай, бу расмлар тугал асар сифатида таассурот қолдиради. Рассом асосий диққатни инсон моҳиятини белгиловчи юзига ва қўлларига қаратади. Шу боис бу портретларнинг кўпчилиги гўзал ва мазмунлидир. Донгдор Шаши Капур, латиф ва дилдор мексикалик киноартист Агимера хоним портретлари шулар жумласидан.

Саъдулла Абдуллаев ижодида портрет асарлари сон жиҳатдан биринчи ўринда бўлмаса-да, бу асарлар инсон табиати ва руҳиятини англаб олиш, идрок этишда, катта-катта расмлардаги қаҳрамонларнинг тўлақонли образини яратишда далда бўлган. Дастлабки катта ишлардан бири «Менинг Тошкентим» деб номланган учта лавҳадан иборат сурат эди. Икки йил мобайнида — 1973—1974 йилларда яратилган бу асарда чуқур мазмун, кенг мавзу, теран бадиий ғоя ўз ифодасини топган. Ўспиринлик, ёшлик, навқиронлик кайфияти, руҳи билан суғорилган бу расмда жонажон Тошкентимизнинг янги, сержило ва мафтункор қиёфаси мадҳ этилган. Тошкентнинг ўзига хос гўзаллигини тараннум этувчи «Тенгдошларим» деб номланган асари ҳам ўзига хос чизилган. Рассом асарларининг қаҳрамонлари, унинг тенгқурлари одатда Тошкентни энг гўзал, шинам, кўркам жойларида висол оғушида, учрашув онларида тасвирланади. Улар ўзлари учрашган жойлар сингари латиф, гўзал ва кўркамдирлар. Рассом қаҳрамонларининг ўзини тутиши, бир-бирига муносабати уларнинг маънавий, руҳий беғуборлиги, софлигидан дарак беради. Гўзал масканда одам ҳам гўзал бўлиши керак, дегандек бўлади санъаткор. Шаҳарнинг чиройи, сокинлиги фақат манзара ёки одамларнинг кўринишида эмас, балки тасвирий воситалар тилида, оҳангида мовий, кўк, зангори, ним сариқ рангларнинг гоҳ қуюқ, гоҳ нимтатир бўлишида, ранг-баранг товланиши ва жилваланишида ҳам ўз аксини топади. Расмдаги ранглар асосан босиқ, кўзни қамаштирмайдиган, одми бўлиб, эҳтиёткорлик ва меъёрида ишлатилган тўқ қирмизи, тиллaранг ёки сариқ ранг билан рақобатда жилоси яққол намоён бўлади. Мисол учун «Анҳор бўйида»ги («Менинг Тошкентим»дан) расмда орқасини ўгириб турган қизчанинг қизил ранг кўйлаги, «Тенгдошларимда» — виолончелнинг тўқ олтин ранги ва ҳоказо. П. Бенков номидаги билим юртида ўқиб юрган кезларида ишланган расмларда борлиқ, моддий дунё тасвирини Абдуллаев реал ифодалашга уринган бўлса, олий ўқув юртини битириб, театр саҳнасининг ўзига хос тасвирий воситаларини эгаллагач, ўз расмларида инсон, воқелик кўринишларнинг фазовий талқини аниқ, ишонарли чиқишига, қаҳрамонларни жойлаштириш, уларни шу ерда, айни воқеада тутган ўрнини аниқ топа билиш масалаларига эътибор беради. Нарсаларни батафсилликдан холи, яхлит деталларга ўралашмай ифодалаш театр санъатига хос шартлиликдир. Шу билан бирга бу услуб борлиқни, реалликни ўз тушунчаси, идроки ила қабул этиш, уни ўзининг гўзаллик тушунчасига бўйсундириш деса бўлади. Бу нарса шарқона, гўё қадимги миниатюра, санъатидагидек, ислом аҳлига, қолаверса, ўзбекона яхши фазилатга — кўнгилнинг поклиги, саранжому-саришталикка, орасталикка бориб тақалади.

Абдуллаевнинг 70-80-йилларда яратган асарларининг деярли ҳаммаси ёш авлод ҳаёти ва ижодига бағишланган. Абдуллаев ўз даврида одат бўлган расмий ва оммавий тус олган мавзуларга деярли қўл урмаган. Қўл урса ҳам уларга бутунлай ўзгача ёндашиб, кўнглига ўтирмаган воқеага «шум бола» кўзи билан боқади, юрак торларини чертган даврни юксак драматик оҳангда куйлайди. «Бошланиш» ва «Ғалаба» номли асарлари фикримизнинг далилидир.

Ватанимизнинг истиқлол сари юз тутиши Абдуллаев ижодида ҳам ўз аксини топди. Айниқса, ҳазрат Навоийнинг сермазмун ҳаёти, давлат арбоби сифатидаги фаолияти, дўстлари ва замондошлари билан муносабати Абдуллаев асарларининг асосий мавзуи ва мазмуни бўлиб қолди. Бу улуғ зот сиймоси, саргузаштлари, шеърияти, унинг замони ва замондошларини тасвирлашга Абдуллаев илгаридан тайёрланиб келган десак янглишмаймиз. Ана шу кўп йиллик изланиш натижасида «Навоий ва унинг замони» деб номласа бўладиган асарлар туркуми дунёга келди. Шу тарихий асарларда Абдуллаевнинг бироз шартли, театр санъатига хос қандайдир сирли, сеҳрли, рангин тасвирий ва ифодали воситалари асқотди. «Навоий ва Ҳусайн Бойқаро», «Самарқандда баҳор фасли», «Самарқанд билан хайрлашув» каби бадиий лавҳалари шулар жумласидан. Бу асарларда тарихий муҳит, даврга хос жиҳатлари аниқ берилади.

Абдуллаевнинг сўнгги асарларидан бир нечтаси буюк зот Хожа Аҳмад Яссавий ҳаётига бағишланган.

Саъдулла Абдуллаевнинг ижоди сермаҳсул ва сермазмундир. У ҳақидаги сўзимизни охирида ижодидаги яна бир муҳим хусусиятга эътиборни қаратмоқчимиз. Мустақил давлатимизга ниҳоят зарур бўлган миллий қадриятларимиз, ноёб миллий урф-одатларимиз, тарбия ва аҳлоқ анъаналаримизни қайта тиклашга чорловчи асарларга катта эътибор беришини таъкидлаб ўтмоқчимиз. «Хуш келибсиз», «Нонушта», «Бува ва набира» асарлари бунинг ёрқин намунасидир. Хулоса қилиб айтганда, Абдуллаев ижодининг қадр-қиммати ва аҳамияти шундаки, у бутун истеъдодини ўзбекона руҳ билан суғорилган бадиий образларда миллий-маънавий қадриятларимизни халқимизга хос яхши урф-одат, феъл-атвор, муносабатларни куйлашга бағишлаб келмоқда. Умрига ва ижодига барака тилайман.

Абдулҳай УМАРОВ

ДЎСТЛИК ВАКИЛЛАРИ

Темур Давомат — Умумхитой халқ вакиллари мажлиси доимий қўмитаси раисининг ўринбосари. У бошчилик қилаётган расмий делегация бир неча кун Ўзбекистонда меҳмон бўлди. Меҳмонлар Ўзбекистон шаҳарлари, қишлоқлари, саноат корхоналари, жамоат ташкилотлари билан танишдилар. Расмий доираларда ўзаро самарали учрашув ҳамда суҳбатлар бўлиб ўтди. 3 август куни Темур Давомат жаноблари ва унинг ҳамроҳлари Ўзбекистон миллий ассоциациясига бордилар. Ассоциация раиси Наим Ғойибов, Ўзбекистон — Хитой дўстлик жамиятининг раиси Жамолиддин Бўронов ва жамият фаоллари билан учрашдилар. Анжуманда икки миллат ўртасидаги иқтисодий, маданий, илмий алоқалар тобора яхшиланиб бораётганлиги таъкидлаб ўтилди.

— Биз ҳар қайсиларингизга меҳмон, ҳар қайсиларингизга дўст бўлмоқдамиз, — деди жаноб Темур Давомат ўз сўзида. — Ўзбекистон халқи — дўстона халқ ва бизнинг дўстлигимизнинг тарихи жуда узоқ. «Ипак йўли» қадимда Жунго (Хитой)дан бошланган ва Жунгога олиб борарди. Энди турли сабаблар билан узилиб қолган бу йўлни тиклаш пайти келди. Лекин энди бу — янги ипак йўли бўлди. Дўстлигимизнинг мазмуни, мундарижаси ва йўналиши ҳам янги. Ҳозирги мустақил Ўзбекистон билан турли соҳалардаги муносабатларимиз — Жунго халқларининг Ўзбекистонга бўлган чин муҳаббатини билдиради. Мен шу муҳаббат зиёда бўлиши учун ҳар қанча куч-ғайрат сарфлашга тайёрман.

Учрашувда ассоциация раиси Наим Ғойибов, Жамолиддин Бўронов, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Саид Аҳмад, Ўзбекистон Фанлар Академияси мухбир аъзоси Иззат Султон дўстлик алоқаларининг теран илдиз ва анъаналари ҳақида сўзладилар. Икки мамлакат ўртасидаги маданий алоқаларни янада кенгайтириш борасида қимматли таклифларини ўртага ташладилар.

Суҳбатда Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши халқаро ишлар қўмитасининг раиси, Марказий Осиё Фанлари Академияси президенти Пўлат Ҳабибуллаев ҳам қатнашди.

Темур Давомат йирик давлат арбоби бўлиш баробарида оташин шоир ҳамдир. Хитой ва Уйғуристонда унинг қатор-қатор шеърий китоблари ўқувчилар ҳурматини қозонган. Яқинда Уйғуристон ва Ўзбекистонда унинг янги китоблари нашр этилди. Адабиёт газетамиз илгарироқ ўз ўқувчиларини Темур Давоматнинг ижодий фаолияти ва айрим шеърлари билан таништирган эди. Қуйида биз унинг икки шеърини шоир ва олим Рўзи Қодирий таржимасида эълон қилмоқдамиз.

Темур ДАВОМАТ

ЮРТ МУҲАББАТИ

Мен денгизга солганман назар,
Чирмашганман баланд тоғларга.
Борганман йироқ Аргентинага,
Сайр этганман яйлов, боғларда!
Кўрганман Сан-Францискони,
Яйраганман Анқарада ҳам.
Қуриянинг тузин ичганман,
Жанг пайтида мадад қўшганман.
У юртлар ҳам рангдор, дилрабо,
Кўчалари равон, гулзор аломат.
Ўзга эллар иморатлари
Тизма тоғдай баланду ҳайбат!
Аммо қайси жойга бормайин,
Ёдимда хаёлда Тангритоғ ҳамон.
Қайси бўстон, ё манзара кўрмай,
Ўз юртимга ўхшатмади жон!
Ҳар дақиқа ҳис этганим шу,
Юртим суви асалдан тотлик!
Одамлари ёқимли, ўнгли,
Меҳнат, бунёдда ижтиҳодлик!

Ҳавоси соф ифор уфурар,

Юртим, азиз она диёрим!

Аллалаган қутлуғ бешигим,

Сафар қилсам руҳимга елкан!

Дилимдаги бехазон гулшан!

ТОШКЕНТ

Тангритоғдан келдим мен сенга Тошкент,
Излаб азиз дўстларни, салом билан.
Қучоғингни кенг очдинг, этдинг дилбанд,
Сеҳрладинг меҳринг ва калом билан,
Қутлуғ номинг тарихга муҳрланган,
Икки дарё орасида танҳо кўзгу.
Аждодларни авлодга улаб келган, —
Юрагингдан жўшади, дўстсевар туйғу!
Чиқса карвон Чонгандан[1] ипак ортиб,
Турфонаро ўтарди довон тортиб.
Сен кўтардинг уфқинг-ла кўприк солиб,
Хос Ҳожибдан таралган нурга боқиб.
Тажаллий садоси бунга таралганда,
Фурқат унда тўқийди ажиб ғазал.
Фалак чархин ўзгарттач баттол даврон,
Дўстлик йўлин тўсди ғов ўша маҳал.
Эҳ... узилган ипни қайта улаб келдим,
Дўстлик йўлин тағин кенг очиб келдим.
Қариндошлик илдизин чуқурлатиб,
Ёниқ қалбим ёғдусин сочиб келдим.
Муродингга етибсан, бахт қучибсан,
Порлоқ йўлга ўрлашга отибсан қадам.
Гулла, яшна, жаҳонга донғингни ёй,
Ҳурлигингга маҳлиё, лол боқмиш олам!

Уйғур тилидан
Рўзи ҚОДИРИЙ
таржимаси.

[1] Чонган — шаҳар номи.

ДОИМИЙ ҲАМРОҲ

«МУНОЖОТ»

«Комил ишонч билан айтиш мумкинки, Абдулла Орипов ижодида кўзга ташланган ва чинакам санъатга хос бўлган теранлик — ҳар бир нарсани ўз номи билан аташ, ҳаёт ҳақиқатини айтиш, халқнинг дилида армон бўлиб ётган дардларни шеърий сатрлар орасига жо қилиш қайта қуриш ва ошкоралик дея номланган бугунги инқилобий ўзгаришлар давридан бир неча ўн йиллар илгари — чигал ва мураккаб бир шароитда содир бўлди». Ўзбекистон халқ ёзувчиси Одил Ёқубовнинг ушбу сўзлари халқимизнинг ардоқли шоири Абдулла Ориповнинг «Муножот» деб номланган сайланмасига ёзган сўзбошисидан олинди.

Ҳақиқий истеъдодлар башоратчи бўладилар. Абдулла Ориповнинг гўзал ва дилбар шеърияти халқимизни янги тафаккур оламига бошлади, комилликка чорлади. Унинг янги чоп этилган ушбу сайланмасидан турли йилларда яратган ўлмас шеърлари ўрин олган. Бу шеърларнинг кўпчилиги аллақачон шеърхонларнинг юрак мулкига айланган. Шунингдек, китобга шоирнинг сўнгги йилларда яратган «Ҳикмат садолари» туркуми киритилган.

Китоб Ғафур Ғулом номидаги Нашриёт-матбаа бирлашмасида ўн минг нусхада чоп этилган. Муҳаррир Усмон Қўчқор.

ушбу сатрини эшитиб, ўқиб ҳар бир ўзбек дилида такрорлаган десак, асло муболаға бўлмайди. У одамларни қандайдир эзгуликка, яхшиликка чорловчи шиорга айланиб кетди. Севимли шоирамизнинг шу мисра билан номланган шеърлар сайланмаси ўқувчилар қўлига тегди. Китобдан муаллифнинг «Илк муҳаббат» (1968 йил), «Оқ олмалар» (1973 йил), «Чаман» (1974 йил), «Суянч тоғларим» (1976 йил), «Бобо қуёш» (1977 йил), «Иссиқ қор» (1979 йил), «Садоқат» (1981 йил), «Муқаддас аёл» (1983 йил) тўпламига кирилган энг сара шеърлари ўрин олган. Бу шеърлар аллақачон китобхонлар, мутахассислар, ижодкорларнинг юксак баҳоларига сазовор бўлган.

Шунингдек, китобдан Ҳалима Худойбердиеванинг катта дард билан ёзилган «Сўнгги йиллар шеърлари». «Ўшўзган фарёди» дафтаридан» деб аталадиган туркумлари ҳам берилган. Бу шеърларни лоқайд ёки шунчаки кўз ташлаш билан ўқиб бўлмайди. Ҳар бир мисра қатида Ватан ва халқ нидоси эшитилиб туради. Шоиранинг ўтли шеърларидан бири шундай якунланади:

Қалбга экинг. Қадим турк
чинорлари тиклансин,
Қон-қардошнинг чин
дўст-у, чин ёрлари
тиклансин.
Ҳар юракда бир Турон
минорлари тиклансин,
Улуғ мамлакатни
кўтаринг!

Китоб Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида эллик минг нусхада чоп этилган. Китобга таниқли адабиётшунос Озод Шарафиддинов «Юракдаги аланга» сарлавҳали сўзбоши ёзган. Муҳаррир У. Қўчқор. Расмлар муҳаррири А. Кива.

«БУ КУНЛАРГА ЕТГАНЛАР БОР»

Ўзбекистон халқ шоири Ҳалима Худойбердиеванинг

«ШУМЛИК»

Ушбу номдаги китоб севимли ёзувчимиз Ўткир Ҳошимов қаламига мансуб. Ундан ўрин олган ҳазил ҳангомаларнинг аксарияти таниқли ижодкорлар ҳақида. Адиб Саид Аҳмад, Эркин Воҳидов, Абдулла

Орипов, Озод Шарафиддинов, Умарали Норматов, Носир Фозилов, Субутой Долимов, Баҳодир Ғуломов, Абдуғафур Расулов ва бошқа ижодкорлар билан бўлган ичакузди ҳазилларни маҳорат билан ёзган.

Китоб «Нур» ижодий ишлаб-чиқариш бирлашмасида тайёрланган. Муҳаррир М. Назирова.

«ДИЛДА ЁР»

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти сўнгги йилларда китобхонларга манзур бўлаётган ажойиб асарларни чоп этмоқда. Яқинда нашриётда «Турк дунёси юлдузлари» рукни остида таниқли шоир ва таржимон Садриддин Салим Бухорийнинг «Дилда ёр» китоби босмадан чиқди. Китоб ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд ва унинг тариқати ҳақида. Шу боис ҳам китобнинг «Тариқат не?» бобида инсонни камолотга етакловчи шариат, тариқат, ҳақиқат

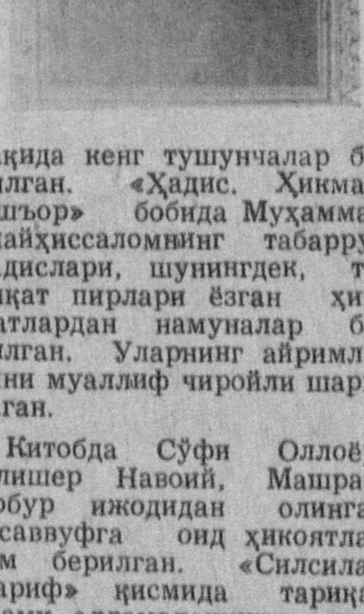

ҳақида кенг тушунчалар берилган. «Ҳадис. Ҳикмат. Ашъор» бобида Муҳаммад алайҳиссаломнинг табаррук ҳадислари, шунингдек, тариқат пирлари ёзган ҳикматлардан намуналар берилган. Уларнинг айримларини муаллиф чиройли шарҳлаган.

Китобда Сўфи Оллоёр, Алишер Навоий, Машраб, Бобур ижодидан олинган тасаввуфга оид ҳикоятлар ҳам берилган. «Силсилаи шариф» қисмида тариқат олами алломаларининг исмшарифлари баён этилган.

Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанднинг таваллуд тўйлари арафасида чоп этилган бу китоб кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган. Китоб юз минг нусхада босилган. Муҳаррир Нортўхта Қилич. Рассом Ю. Габзалилов.

«МАДАМИНБЕК»

Мустақиллик ўз тарихимиз, ўтмишимизни ҳаққоний ўрганиш ҳуқуқини берди. Кечаги ўтмишимизда номи қора бўлиб келган тарихий шахслардан бири Мадаминбек эди. Уни ғаддор босмачилар сафига қўшиб ҳақоратлаб келдик. Аслида Муҳаммадаминбек (Мадаминбек) халқ озодлиги ва мустақиллиги йўлида курашган экан.

Тарихчи олим Иброҳим Каримнинг «Мадаминбек» ҳужжатли қиссасида шу ҳақида ҳикоя қилинади. Китобда қаҳрамоннинг озодлик йўлидаги кураши тарихий фактлар орқали қизиқарли ёритилган.

Китоб «Ёзувчи» нашриётида чоп этилган. Муҳаррир Мурoджон Мансуров. Асар ўттиз минг нусхада босилган.

«ХОЖА АҲМАД ЯССАВИЙ»

Яна шу рукнда Насафийнинг (Е. Березиков) «Хожа Аҳмад Яссавий» номли китоби ҳам ушбу нашриётда босмадан чиқди. Китоб асосан Аҳмад Яссавий таржимаи ҳолидан лавҳалар, ижодидан олинган айрим намуналардан иборат. Асарни рус тилидан Маҳкам Маҳмуд таржима қилган. Муҳаррир У. Қўчқор.

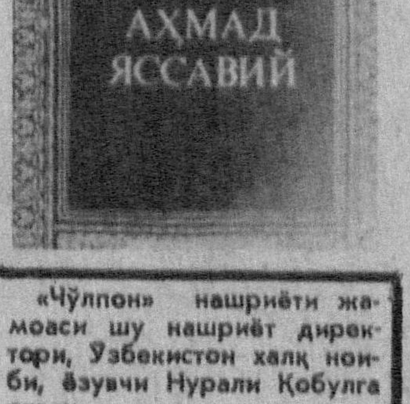

ФИРДАВСНИНГ ИҚБОЛИ

Фирдавс Файзуллоҳни Ўзбекистонда ҳали кўпчилик танимайди. Бунга унинг ёшлиги ва инсоний камтарлигини баҳона қилиш мумкин. Лекин «ҳали танимайди» деганимиз, унинг истеъдодини шубҳа остига олганимиз эмас. «Таниш-танимаслик» талантга мезон бўлолмайди. Талантнинг мезони — асарнинг асиллиги, ёрқинлиги, такрорланмас бадиий қимматга эгалигида. Талантнинг бу хусусиятлари Фирдавс Файзуллоҳда жуда эрта уйғонди. Унда оламни бошқача кўрадиган бадиий нафосат нигоҳи ростдан ҳам болаликдан уйғонди. У хаёлчан, рангларга мафтун бола бўлиб ўсди.

Фирдавс Манон Уйғур номидаги Тошкент Давлат санъат институтини 1992 йилда тугатди. Эркин ижодкор рассом бўлиб етишди. У ёшлигидан авангард рассомлар ижодига жуда қизиқиб қолди. Тез орада «янги услуб» — модерн унинг хаёлини бутунлай банд этди. Фирдавсни ижодкор дўстлари биринчи ўзбек сюрреалисти деб алқайдилар. Шу йил июль-август ойларида Туркияда икки йирик галерея Фирдавс Файзуллоҳнинг катта кўргазмасини намойиш этди. Кўргазмаларга туркиялик ўзбек қардошимиз жаноб Усмонхўжа Юсуфхўжа ўғли ҳомийлик қилмоқда. Истанбулдаги бу кўргазмалар («Бейоглу беледияси» ва «Мерҳабо» галереялари) Туркия ихлосмандларида катта қизиқиш уйғотди. Эътиборли «Туркия» деб номланган газета у ҳақдаги ўз хабарини «Сюрреалист ўзбек» деб атади.

Биз Фирдавс Файзуллоҳнинг бу улкан муваффақияти билан қутлаймиз. Санъаткорлар хонадонида вояга етган Фирдавсга янада юксакроқ ижодий чўққиларга чиқиш насиб этсин, деб тилак билдирамиз.

СУРАТЛАРДА: рассом Фирдавс Файзуллоҳнинг Туркиядаги кўргазмаларига чиқарилган буклет. Рассомнинг кўргазма залларида. Юқоридаги суратда чапда Фирдавс Файзуллоҳ.

МАДАНИЯТ БАЙРАМИ

Ўзбекистон мустақиллигининг икки йиллигига бағишлаб Навоий вилоятида туманлараро дўстлик фестиваллари бўлиб ўтмоқда. Яқинда ана шундай фестиваллар Кармана шаҳри ва Бешработ қўрғонида бўлиб ўтди. Навоий ҳамда Навбаҳор туманлари бадиий ҳаваскорлик жамоалари иштирокидаги бу маданият байрамларида халқларимиз ўртасидаги дўстлик, меҳр-оқибат, миллий анъаналар ва қадриятларимизга ҳурмат тараннум этилди.

Навоий тумани бадиий ҳаваскорлик ансамблларининг байрам дастурини тайёрлашда вилоят маданият бошқармаси ходими Анвар Рустамов ва Ҳамза номидаги болалар мусиқа мактаби директори Равшан Саидовлар жонкуярлик қилдилар. Тумандаги 1-мактаб мусиқа фани ўқитувчиси С. Мамадиёров, аккахон қўшиқчилар А. Шодиев, Т. Назаров, лапарчи М. Худойназаровларнинг ижрочилик маҳоратлари Навбаҳор туманидаги санъат мухлислари томонидан қизғин олқишланди.

Дўстлик фестиваллари давом этмоқда.

Достон МАВЛОНОВ

«Чўлпон» нашриёти жамоаси шу нашриёт директори, Ўзбекистон халқ ноиби, ёзувчи Нурали Қобулга отаси

Холбўта мулла ҚОБУЛ ўғли

вафоти муносабати билан чуқур ҳамдардлик билдиради.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси, Адабиёт жамғармаси ва «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси ижодий жамоаси Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг аъзоси, ёзувчи Нурали Қобулга отаси

Холбўта мулла ҚОБУЛ ўғли

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор қилади.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси, Адабиёт жамғармаси ва «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси ижодий жамоаси Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётининг директори Бобохон Шариповга отаси

Муҳаммад Шариф МУҲАММАД АМИН ўғли

вафоти муносабати билан чуқур ҳамдардлик билдиради.

ҚАДР-ҚИММАТ

ҲАЖВИЯ

ТЎҒРИСИ, ҲАР БИР КИШИ ўзининг қадр-қимматини билиши керак. Нимага деганда, ҳозирги бозор иқтисодиёти шуни тақозо этади.

Яқинда тижоратчи бир дўстим Чин-Мочинга олтита кучукбачча олиб бориб, у томондан янги мошина миниб келди. Қаранг, ҳатто кучукнинг ҳам ўзига яраша қадр-қиммати бор... Бу гапдан хабарингиз бўлгани билан ўзингизнинг қадр-қимматингиз неча пул туришини билмаганингиздан кейин гапни чўзишдан нима фойда? Мен ҳам бу ҳақда бирор марта бош қотирмаган эканманми, бир куни хотиним дабдурустдан:

— Сиз ўз қадр-қимматингизни билмайсиз! — деди жаҳл билан қўлидаги супургини бурчакка отиб.

— Нимага билмасканман? — дедим ғурурим қўзиб. — Биламан!

Биламан, дейишга дедим-у, кейин ўзимга ўзим савол бердим. «Хўш, менинг қадр-қимматим неча пул туради?» Ҳе, пешонамни тириштириб ўйладим, қашиб ҳам ўйладим, ҳатто икки қўлим билан чангаллаб ҳам ўйладим. Лекин бу саволга жавоб тополмадим.

Эртаси куни тўғри бозорга бордим. Бозор — бузилган чумакаранинг уясининг ўзгинаси. Тумонат одам. Ширага талпинган аридек ҳамма ўзини бозорга урган. Олувчидан сотувчи, сотувчидан олувчи кўп. Оёқ қўйишга жой тополмайсан.

Атайлаб чўнтагимдаги тўрт-беш сўм пулимни ҳам уйга ташлаб чиққанман. Чўнтагимда пул бўлганда озми-кўпми ўз қадр-қимматимни билмоқчиман... Дарвоқе, кичкина тахтачага писта кўмир билан «Сотаман» деб ёзиб ҳам олганман. Реклама — савдони тезлаштирадида. Шу тахтачани секин қўйнимдан олиб, бозорга кўз ташладим. Қарасам, харидорлар растаси гавжумроқ. Секин ўша томонга ўтиб, картишка сотувчиларнинг қаторида турдим. Ўтган-қайтган менга қарайди. Бозорнинг сотувчиси ҳам ҳайрон, олувчиси ҳам ҳайрон. Мен эса пинагимни бузмай, оғирлигимни гоҳ ўнг оёғимга, гоҳ чап оёғимга ташлаб туравердим. Бир пайт атрофимда бирорчи харидор пайдо бўлди. У аввал атрофимдан бир-икки айланиб, сўнг менга бошдан-оёқ обдон кўз югуртириб чиқди.

— Сотасанми? — деди кенг пешонасини шаҳодат бармоғи билан қашиб.

«Ҳа» дегандай бошимни қимирлатдим.

— Қанчага? — деди у.

«Билмайман» дегандай елка қисдим. У бўлса:

— Соқовмисан? — деди тилини кўрсатиб. Мен «йўқ» дегандай бошимни яна қимирлатдим.

— Шиминг билан ботинкангни оламан, — деди у чўнқайиб, икки қўли билан шимимнинг чокларини тортиб-тортиб кўраркан. — Қанча сўрайсан?

— Ўзим билан... дедим сўзларимга айрича маъно бериб.— Алоҳида сотилмайди. Олсангиз, шу туришим...

У менинг мақсадимга ё тушунди, ё тушунмади.

— Ўзингни бошимга урамани?— деди қўли билан аллақандай имо-ишоралар қилиб. — Сотсанг, шиминг билан ботинкангга беш юз бераман. Шиминг анча уриниб қолган, унинг устига чоклари ҳам қайта қўлда тикиб чиқилган. Ботинкангни эса таг чарми ейилган. Рози бўл, ҳали ҳам яхши баҳо бераяпман.

— Йўқ, ўзимни ҳам қўшиб...

Ўзи шимидаги савдо пишмаскан-да! Бизнинг савдомизни кузатиб турган картишкафуруш амаки харидорга гап отиб қолди.

— Келинг ака, шуни нимасига пул берасиз? — деди аввал мени, сўнг олдидаги муштдай-муштдай картишкаларни кўрсатиб.— Ундан кўра ўша беш юз сўмингизга бир ярим кило картишка олсангиз, маза қилиб ейсиз. Картишка Сўхники, қаранг, биттаям кўзи йўқ...

Нима бўлганда ҳам уларнинг савдоси «пишди». Мен эса бир-икки марта картишкафурушга ўқрайиб-ўқрайиб қарадим. У эса мендан кўзини олиб қочди. Бировнинг савдосини бузиб қўйганидан уялдими, деймандa... Бу ерда кечгача ўтирсам ҳам савдо юришмайдиганга ўхшади. Бор-э, дедим-да, мева-чева растасига ўтиб, помидорфурушларнинг қаторида туриб олдим. Орадан бироз вақт ўтгач, бошига ироқи дўппини яримта қилиб қўндириб олган хўппа семиз киши ёнимга келиб, «а» йўқ «бе» йўқ, бетимга қараб ишшайди.

— Сотасанми? — деди бошимга ишора қилиб.

— Сотаман! — дедим мен ҳам дадил.

— Агар келишсак, бошингдаги шапкангни оламан, — деди шапкамга қўл чўзиб. — Гапир, қанча сўрайсан? Уйимда биттаси бор, сарсахчани бошига кийдирани йўқ. Шуни олиб борсам, боши осмонга етарди... Қани, гапир!

— Ўзим билан.. майли,— дедим қўлидан шапкани оларканман.— Алоҳида сотмайман, олсангиз комплект...

Менинг бу гапим ғалати туюлди, чамамда, у «бунга қараганлар» деганден юрагини силкитиб-силкитиб кулди. Атрофдагилар биз томонга қаради. Уятдан юзларим қизариб кетди. Начора, савдо ишининг нозикликлари биланман. Харидорлар билан муомалани билиш керак. Бирови кўрс, бирови юмшоқ. Қандай бўлмасин, ҳар бирининг кўнглини топишинг шарт.

— Ростдан ҳам сотмоқчимисан? — деди ишонқирамай.

Жаҳлим чиқиб турган бўлса ҳам, индамадим.

— Тушунарли, — деди бироз жиддий тортиб. — Жамғармада қанча пулинг бор?

Юзимни терс буриб олдим. У бўлса яна кавлаштирди.

— Бир ойда қанча маош оласан?

— Ўн мингга етар-етмас, — дедим бироз юмшаб.

— Бўлмайди, — деди қатъий қўл силтаб. — Яхшиси, менга шу шапкангни... майли кўйлагингни ҳам қўшиб сот. Кўнгилдан чиқариб тўрт юз бераман. Она сутидан ҳалол...

Мен кўнмадим.

— Эй, тоғо, буёққа келинг, — деди помидор сотиб турган аёл харидорни йўлдан уриб. — Ўша тўрт юз сўмингизга бир кило помидор олсангиз, бачаларингиз маза қилиб ейди. Шу бир яғир шапкага пулигизи увол қилманг. Бош омон бўлса, шапка топилади... Ана, ҳай, дўппи топилади...

Помидорфуруш аёл кўзимга балои азимдай кўриниб кетди. Аччиғим чиқиб, бу ерни ҳам тарк этиб, қовун-тарвуз растасига ўтиб кетдим. Бу паллада кун тиккага келиб қолган, офтоб ҳўлу қуруқни куйдираман деб турибди. Калласи катта бўлган билан юз суяклари бўртиб чиққан, қилтириқ киши мен томонга кела бошлади. «Шу менинг харидорим бўлса керак», деб ўйладим. Ўзимча: «Нима бўлса— бўлди, неча пул деса ҳам шунга сотаман», деб турувдим, у томдан тараша тушгандек:

— Сотасанми? — деди бўйни аралаш пешонасидаги терни ғижим рўмолчаси билан артаркан.

— Сотаман, — дедим қатъий.

— Қанчага?

— Сўранг-чи? — дедим оёғим билан ер чизиб.

— Ўзингдан ташқари кийим-пийимингга минг сўм бераман, — деди у ўзича бир нималарни чамалаб.

— Йўқ,— дедим лабимни жийириб.

— Бўлмайди, — деди лабини чўччайтириб. — Сени олгандан кейин боқиш ҳам даркор.

— Олаверсангиз-чи, — дедим қадримни ошириш учун. — Пулингиз ўзингиз билан кетади...

Савдони тарвуз сотиб ўтирган шопмўйловли киши бузди. У бир-икки имо-ишора билан харидорни ўзига оғдирди-олди.

Бу одамларга ҳам ҳайронсан, пишиб турган савдонгни бузишадида. Бир-иккита гап билан шоп мўйловли кишини узиб-узиб олгим келди. «Эй, қуй-эй» деб шаштимдан қайтдим. «Буни бозор деб қўйибдилар, уддалаган молини сотади, уддаламаган...».

АКСИГА ОЛИБ КУН ҲАМ қизигандан-қизиди. Пешонамдан реза-реза тер оқа бошлади. Терни бошимдаги шапка билан артиб, сўнг ўзимни елпиб тургандим, шу пайт мўъжиза рўй берди. Қадди-қомати келишган бир жувон мен томонга қараб саллона юриш қилиб келяпти, денг. Унинг юришига маҳлиё бўлиб, шапка тутиб турган қўлим ҳавода муаллақ қолаверибди. Жувон эса рўпарамга келиб тўхтагандай бўлди ва қўлидаги жажжигина сумкачасини титкилаб нимадир олди, сўнг менинг кўзимга бир қарадию, қайрилиб кетаверди. У мендан анча узоқлашгач ўзимга келдим ва шапкадаги уч сўмликни кўриб, орқасидан қичқирдим.

— Тўхтанг!.. Пулингизни қайтариб олинг!

Минг афсуски, у одамларнинг гавжум сафига қўшилиб, кўздан ғойиб бўлди. Мен эса қўлимда қолган уч сўмлик пулга термулиб қолавердим. Шунда мен бир нарсага амин бўлдим: менинг қадр-қимматим бу гавжум бозорда уч пул экан. Сизники-чи?

Илҳом ЗОИИР

«ZAMAN— ЎЗБЕКИСТОН»НИ ЎҚИБ

БИР ҲОВУЧ НУР

...Бу шаҳар меники,
жонимни қийнаб,
кўксимда типирлар шу муқаддас сир.
Каттам битигини юракка жойлаб,
Юракка тумордек таққанман, ахир!
Бу шаҳар меники...
Агар бу гапдан
Дўсту қондошларим хабар топсалар
Етиб келардилар саккиз тарафдан
Навкарликни тилаб, сўраб найзалар...
Бу шаҳар меники...
Осуда ҳаёт...
Менинг тинч жонимга яна не керак?

Бу нурли сатрларни «ZAMAN — Ўзбекистон» газети саҳифаларида ўқидим: истеъдодли шоиримиз Иқболнинг шеъридан. Шеър «Фарғона» дея отланган.

Инсон лойқа, тиниқ сувли анҳорларни кўз қорачиғи, киприги, лаби янглиғ «меники» деса? Меники деб муҳаббат қўйса, меники деб жавобгар бўлса... Инсон тошли, кесакли тупроқни, гул, алаф ўсадиган тупроқни қўли, бармоқлари янглиғ «меники» деса... Бундай иқрор учун одам кўзидан кўнгли, тилидан юраги қадар баландлашмоғи, юксалмоғи керак.

Мен фақат Иқболнинг шеърини эмас, «ZAMAN — Ўзбекистон» газетини ҳар гал ўқиганимда хаёлимдан шундай фикрлар ўтади. Бу бизнинг озод Ватанимизда нашр этилаётган илк халқаро қўшма газет. Газетда ҳеч нарса шунчаки чоп этилмайди, менинг назаримда. Хабар шунчаки хабар эмас, воқеа-ҳодисалар шунчаки воқеа-ҳодиса эмас... Ҳаммасининг замирида инсоннинг ўзига ўзлигини англатишга даъват ётади. Йўқ, «ZAMAN — Ўзбекистон» ҳайқирмайди, унда хитоблар, бақириқ-чақириқлар деярли йўқ.

«...Йирик мутасаввифлардан Саҳл бин Абдуллоҳ ҳузурига бир одам келиб, у кишига савол берди:

— Кунда бир маротаба овқат еганлар кимлар?

— Сиддиқлар.

— Икки марта овқатланадиганлар-чи?

— Бу — мўъминларнинг иши.

— Яхши. Уч марта овқат ейдиганлар-чи?

БУ гапни эшитган Саҳлнинг жаҳли чиқиб кетди:

— Бор, уйдагиларга айт, охур ясаб беришсин. У ерда истаганингча овқат еяверасан, ҳеч ким сенга ҳеч нарса демайди.

Бу каби маънавий буюк олимлар очликнинг фазилатларини яхши тушуниб етганлар. Ихтиёрий оч қолиш миями, қолаверса, қалб ва кўнгилни очади, бунда ажиб бир ҳикмат бор.

Кучли эътиқод ва тақволари билан ҳурмат қозонган уламоларимиз ўз нафслари устидан ҳукмронлик қилганлар. ...Ваҳоланки, нафсини ўзи устидан ҳукмрон қилиб қўйганлар қанча?».

Бу парча ҳам «ZAMAN — Ўзбекистон» саҳифасида босилган, «Очлик тирилтиради, тўқлик эса..» мақоласидан— муаллифи — Аҳмад Шоҳин.

Газет — ана шундай — далил-исботли, шарқона донишмандлик билан сокин сўзлайди. Саҳифаларида барча ёш, барча қизиқишдаги кишилар учун мўлжалланган ихчам мақолалр чоп этилади.

«Овқатланиш ва рак хасталиги», «Бой бўлишнинг сири», «Туркий тиллар бирлашмоғи керак», «Итлар кун бермаяпти», «Узоқ умр сирлари» — сарлавҳалардан ҳам кўриниб турибдики, «ZAMAN — Ўзбекистон»ни муттасил мутолаа қилган ўқувчи сиёсат, тиббиёт, ахлоқ, нафосат — хуллас, инсоннинг ақлий, ахлоқий камолоти учун муҳтожлигини бир қадар қондира боради.

Аммо асосий гап бу эмас. Асосий гап — «меники»да. Ҳамма нашрларнинг ўз қиёфаси, ўз «мен»и бўлади. «ZAMAN — Ўзбекистон»нинг «мен»и — бу — биз яшаётган шу замин, биз сўзлашаётган тил, бир-биримизга қараб, энди-эндигина меҳримиз уйғонаётган шу миллат — бир-биримизники эканимизни англатишдир.

«Қариндошлардан узилиб қолганга Оллоҳ қиёмат куни ҳикмат назари билан боқмас». «Бир хурмонинг ярмиси қадар бўлса ҳам бир нарса бериб ёки чиройли сўз айтиб, дўзах оловига парда қилинглар...» — «ZAMAN — Ўзбекистон» саҳифаларида эълон қилинган бундай ҳадислар ҳам, «Қардошларнинг бирлашувида спортнинг аҳамияти ниҳоятда катта бўлади» каби оддий хабарларнинг ҳам мақсади — шу — яқинлашиш, бирлашиш, улканлашиш, мустаҳкамланиш.

«Миллат фақат илм ва Қуръонни маҳкам ушлаб юксалади» — газет хабарларидан бирида шундай дейди ва ўзи ҳам шунга амал қилади.

«ZAMAN — Ўзбекистон»нинг кейинги сонларида олий ўқув юртларига кираётган абитуриентлар учун тест саволлари чоп этилди. Турк тилини ўрганишга қизиқувчи барча ихлосмандлар, турк тилини ўрганаётган барча лицей ўқувчилари, талабалар ва ўқитувчиларнинг эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда, «ZAMAN — Ўзбекистон»нинг 23-сонидан бошлаб (1993 йил 15 июл) «Туркча ўрганамиз» рукни остида давомли дарслар эълон қила бошлагани ҳам хайрли иш бўлди. Бу — ортиқча қийинчиликларсиз, харажатсиз муаллим, устоз ишини бажармоқда.

«ZAMAN — Ўзбекистон» Туркия ва Ўзбекистон қўшма нашри сифатида чоп этилаётганига бир йил тўлди. Мен газетни ҳар гал соғинч билан қаршилаб, ўқирканман, «Туркиянинг замонавий шоирлари қандай шеърлар ёзаётган экан? Уларнинг бугунги сўзи нима экан? Инсофли, ҳалол тижоратчилар қандай қилиб (Улар Туркияда кўп эканлигига имоним комил) ўз нафслари устидан доим ғолиб келаркинлар, ўз тилларидан эшитсак...» каби истаклар келади.

«...Биз учун ғоят муҳим бўлган биринчи шарт — бу ишонч масаласи». Бу гапни, бугуннинг бош гапини, туркийлар учун энг керакли гапни президентимиз яқинда Туркияда бўлиб ўтган Иқтисодий Ҳамкорлик Ташкилотининг олий даражадаги кенгашида айтганлар. Кенгаш ҳақидаги ахборот ҳам «ZAMAN — Ўзбекистон»да чоп этилган.

Олдин ўзига, ўз ақли-идроки, кучига ишонган одам қардошига ишонади, суянади, интилади.

Ўзни, ўзликни, айниқса, юз йиллик қуллик яралаган Ўзликни англаш учун ёритиш, ўқиб кўриш, хулосалар чиқариш керак. Менинг назаримда, Ватанимизда чоп этилаётган энг дадил газетлар қаторида «ZAMAN — Ўзбекистон» ҳам ёритувчи — бир ҳовуч нур... Мен бу тўхтамларимни тарғибот-ташвиқот учун ёзмадим. Зеро, нурга, нур толаларига элчининг у қадар зарурати йўқ. Истовчи қалблар унга ўзи интилгусидир.

БИБИНУР

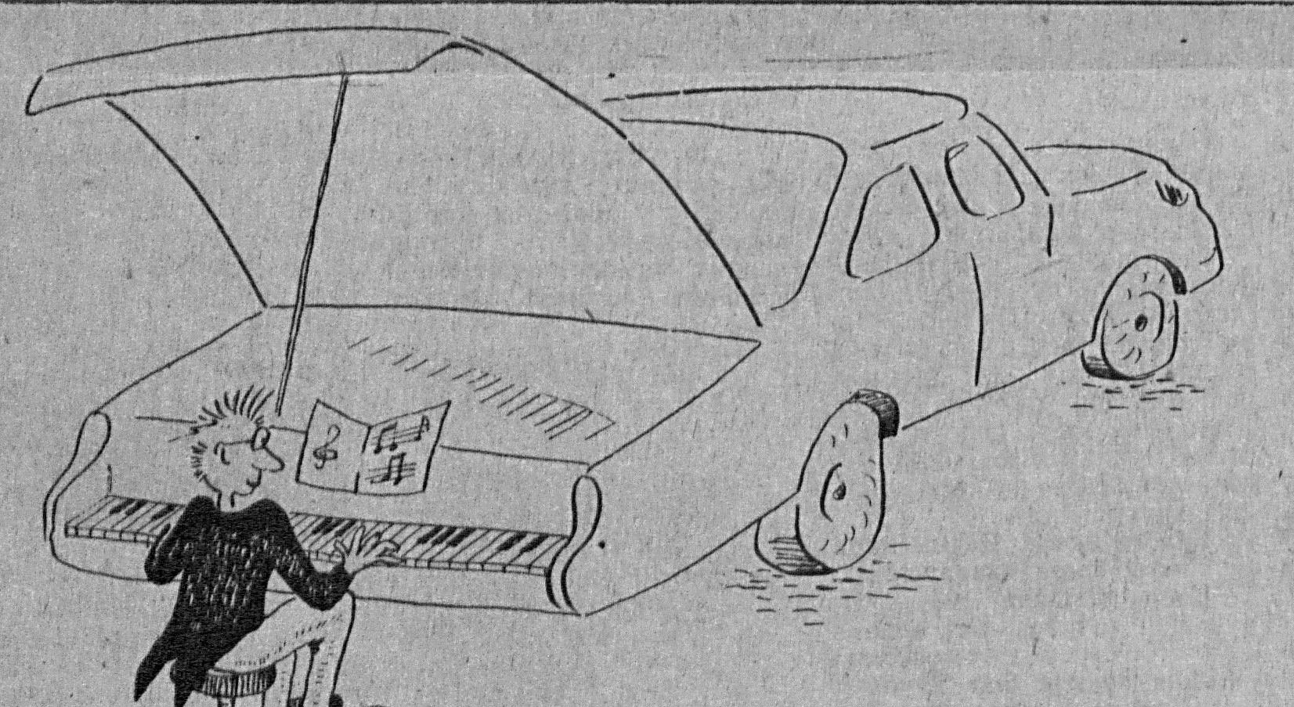

Рассом И. ЖИЯНОВ.

ГУЛМАТ-ПРЕСС

«ДАЛЛОЛ» ХИЗМАТИНГИЗДА!

Агар сиз ўз молу қўйингизни қимматроқ нархда сотмоқчи ёки арзон-гаров сотиб олмоқчи бўлсангиз, сизга фақат бизнинг «Даллол» ширкатимиз ёрдам беради. Ширкатимизда малакали даллоллардан ташқари мол бозорлар ичра ягона, сеҳрли тирноқлар соҳиби, зооэкстрасенс Куфиддин Суфиддинов ҳам фаолият кўрсатмоқда. Зоотабиб ҳайвонларда учрайдиган қўтир, қичима, қисирлик, чимхўрлик, қутуриш ва бошқа барча касалликларни 6-8 сеансдаёқ даволайди. «Даллол» хизматидан фойдаланишга шошилинг!

Манзилимиз: Қўшалоққўрғон, Итўлди кўчаси, 33. Тилпонимиз йўқ.

ПАЗАНДА МАСЛАҲАТИ

Тўпланган шаммани докада сузиб олгандан сўнг қизиб турган товага тўкамиз ва аста-секин ҳиди чиққунча қовурамиз. Мабодо биз кўк чой шаммасидан памил чой тайёрламоқчи бўлсак, қовурилган шаммага ярим килоча майда шакар қўшамиз-да, куйинди иси чиққунча аралаштириб қовурамиз. Қовурилган шамма, яъни хом чой таъбга қараб қайнатилган сувга солинади ва истеъмол қилинади. Хом чой тайёрлаш жараёнида оловни пастроқ ёқиш зарур. Агар сизда шаммани қовуриш имконияти бўлмаса, 2-3 мартагача «шаммасига чамбарак» усулини қўллашингиз мумкин. Бу усул ҳақида кейинги сафар батафсил тўхталамиз.

ПОЙТАХТГА САФАР

Шаҳарга бепул йўлланма билан тушган музқайнарлик деҳқонлар катта таассуротлар билан қайтдилар. Уларга Челентанонинг шогирди жаҳон халқлари қўшиқларидан айтиб берди. Чайковскийнинг II-симфониясини маза қилиб тингладилар. Охирги куни катта ҳурмат кўрсатилиб, «Оққуш кўли» балети намойиш этилди.

КИЧКИНА ЭЪЛОН

Ҳурматли телетомошабинлар, ҳозирги кунда радиотехника қисмлари қимматлашиб кетганлиги сабабли телевизорларингиздан унумли фойдаланишингизни яна бир бор маслаҳат берамиз.

Бугунги дастуримизга арзимас ўзгартириш киритганлигимиз учун сизлардан узр сўраймиз. Фонограмма яхши чиқмагани боис «Ёш истеъдодлар куйлайди» кўрсатуви бошқа кунга қолдирилди. Бу кўрсатув ўрнига 21 дан 30 дақиқа ўтганда кўпчилик телетомошабинларнинг илтимосларига биноан кеча намойиш қилинган «Сибирда қиш» манзарали филми такроран намойиш этилади. Ҳозир эса «Яхоб суви қишда берилсин» кўрсатувини эътиборингизга ҳавола қиламиз.

Телевизорни ўчиришни унутманг!

Абдулбоқи ТОЖИБОЕВ

Эдуард УСПЕНСКИЙ

ҚЎШНИ

Бизнинг ёнимизга янги қўшни кўчиб келди.

— Нима қиляпсан? — сўради у ошхонага кириб.

— Шим дазмоллаяпман.

— Шимни шунақа қилиб дазмоллайдими?... Мана бундай қилиб дазмоллаш керак!

Қўшним ишга киришиб кетди. Шимим бир зумда футболчиларнинг боплаб текисланган калта иштонига айланди қолди.

— Нима қиляпсан? — деди у беш дақиқадан сўнг.

— Совитгични тузатяпман.

— Шу ҳам тузатишми? Кўриб қўй, қандай тузатиш кераклигини, — деди-да яна ишга шўнғиб кетди. Ҳаш-паш демай совитгичимда 36,6°C ҳарорат сақланиб турадиган бўлди. Валя ишдан келгандан кейин биз ҳеч қаёққа чиқмадик. Уйда ўтирдик.

— Нима қиляпсизлар? — деди у хонамизга бостириб кириб.

— Ўпишяпмиз.

— Ахир, шунақа қилиб ўпишадими? Мана бундай қилиб...

Ҳаёт чидаб бўлмайдиган даражага етди. Мен ўзимни ўлдиришга қарор қилдим.

— Нима қиляпсан? — деди у курсининг устига чиққанимда.

— Ўзимни осмоқчиман!

— Ахир, шунақа қилиб осадими? Мана бундай қилиб осиш керак.

...Ўшандан бери тинч яшаяпман!

Ҳабиб СИДДИҚ таржимаси

Ўзбекистон Республикаси халқ таълими вазирлигининг Алишер Навоий номидаги Республика нафис санъат мактаби 1993—1994 ўқув йили учун иқтидорли ўқувчиларни 9-синфга ўқишга қабул қилади.

МАКТАБДА:

— Ўзбек тили ва адабиёти

— Тарих

— Санъатшунослик

— Ўзбек ва инглиз тили бўлимлари бор.

Барча бўлимларда инглиз ва шарқ халқлари тиллари чуқур ўргатилади. Машғулотларни фанлар бўйича етакчи мутахассислар олий ўқув юртларининг профессор-муаллимлари олиб борадилар. Мактабни битиргач ўта иқтидорли деб ҳисобланган ўқувчилар хорижий давлатларга ўқишга юборилади. Қолганлари ўз мутахассисликлари бўйича жумҳуриятимиздаги олий ўқув юртларига йўлланма оладилар.

Иқтидорли ўқувчиларни қабул қилиш тест синовлари ва мутахассислик бўйича суҳбат асосида ўтказилади. Қабул имтиҳонлари 15 августдан 23 августгача мактаб биносида ўтказилади.

Республика фан олимпиадасининг шу йилги қатнашчилари имтиҳонсиз қабул қилинадилар.

Кирувчилар қуйидаги ҳужжатларни топширадилар.

1. Ота-онанинг директор номига аризаси.
2. Туғилганлиги ҳақидаги гувоҳномадан кўчирма.
3. Тиббиёт варақаси (форма—26), ф 63,
4. 1—8 синфлар табели.
5. 3х4 катталикдаги 4 та фотосурат.

Манзилгоҳимиз: 700135, Тошкент, «Ц» квартали. Метронинг «Чилонзор» бекати.

Телефонлар: 76-59-50. 76-37-23.

ХТВ: 39-10-88.

«ШЧ» ЛУҒАТИ

- Харидоргир мол — чайқовчининг томорқаси.
- Шоҳбекат — писта бозори.
- Шакар — тарихий ширинлик.
- Даллол — бозорнинг доимий харидори.
- Мастава — оргтан овқатнинг қайта ишланган тури.
- Сартарош — бошни 600 сўмга баҳоловчи мутахассис.
- Пистафуруш — замонавий китобхон.

И. НОРҚУВВАТОВ

МУАССИС: «ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» ҲАФТАЛИГИ ИЖОДИЙ ЖАМОАСИ

НОШИР: Ўзбекистон Республикаси «ШАРҚ» нашриёт-матбаа концерни

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

Манзилгоҳимиз: Тошкент-700083, Матбуотчилар кўчаси, 32.
Телефонлар: қабулхона — 33-52-91, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 32-54-56
Навбатчи муҳаррир — Ашурали ЖЎРАЕВ
Босмахонага топшириш вақти — 21.00. Топширилди — 20.00.

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (ижтимоий ҳаёт бўлими мудири), Одил ЁҚУБОВ, Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Насиба ИБРОҲИМОВА, Камол МАТЁҚУБОВ (наср ва назм бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (адабиётшунослик ва танқид бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Бекқул ЭГАМҚУЛОВ (масъул котиб)

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ:
Рустам АБДУЛЛАЕВ, Аҳмадали АСҚАРОВ, Тошпўлат АҲМЕДОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Далахон ЁҚУБОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Хайрулла ЖЎРАЕВ, Пўлат ЗОҲИДОВ, Баҳодир ЙЎЛДОШЕВ, Жамол КАМОЛ, Мирзо КЕНЖАБЕК, Абдулла ОРИПОВ, Йўлдош СУЛАЙМОН, Тошпўлат ТУРСУНОВ, Иброҳим ЮСУПОВ.

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Рўйхатдан ўтиш тартиб № 000215. Буюртма Г-332. 96211 нусхада босилди, ҳажми — 4 босма табоқ. Офсет усулида босилган, қоғоз бичими А—2. Индекс 64593. 1 2 3 4 5 6

Ўзбекистон Республикаси Президенти Маҳкамасининг Ишлар бошқармаси ҳузуридаги «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй. 1 2 3 4 5 6